

**LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİ VE
ESERDEKİ EĞİTİM İLE
İSLAMİ İLİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ**

Ersin SAVAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Vahit CELAL
2013
(Her Hakkı Saklıdır)**

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ VE
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ
ORTAK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ ANA
BİLİM DALI
**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ EĞİTİMİ BİLİM
DALI**

LATİFİ'NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİ VE ESERDEKİ
EĞİTİM İLE İSLAMİ İLİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

(Latifi's Work Titled Risale-i Esrarname And The Views Covered In The Work
On Education And Islamic Sciences)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ersin SAVAŞ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Vahit CELAL

AĞRI 2013

TEZ ONAY FORMU

LATİFİ'NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİ VE ESERDEKİ EĞİTİM İLE İSLAMİ
İLİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Vahit ÇELAL danışmanlığında, Feriye SAUVA
tarafından hazırlanan bu çalışma 30.04.2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından
İlköğretim, Ortaokul ve Ahlak Bilişimi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi
olarak oybirliği/oy çokluğu (...) ile kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Necullah ALTIN

İmza :

Üye : Doç. Dr. Kemal POLAT

İmza :

Üye : Yrd. Doç. Dr. Vahit ÇELAL

İmza :

Üye :

İmza :

Üye :

İmza :

Yukarıdaki sonucu onaylıyorum

Doç. Dr. Kemal POLAT
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Latifi’nin Risale-i Esrarname İsimli Eseri ve Eserdeki Eğitim İle İslami İlimler Hakkındaki Görüşleri” başlıklı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

27..05..2013

Ersin SAVAS

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİ VE ESERDEKİ EĞİTİM İLE İSLAMİ İLİMLER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Ersin SAVAŞ

2013, 147 sayfa

Bu çalışmamızda, Latifi’nin Risale-i Esrarname adlı eserini eğitim ve İslami ilimler görüşleri bağlamında incelemeye çalıştık. Çalışmamız; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, metot ve kaynaklar hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde, Latifi’nin hayatı ve eserlerini inceledik. Ayrıca Risale-i Esrarname adlı eseri Osmanlıca aslından Latin harflerine aktardık.

İkinci bölümde, eseri; metafizik, ahlak ve felsefi açıdan inceledik.

Üçüncü bölümde ise eseri, Latifi’nin eğitim ve İslami ilimler görüşleri kapsamında değerlendirmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Latifi, Risale-i Esrarname, Eğitim, İslami İlimler

ABSTRACT

MASTER THESIS

LATIFI’S WORK TITLED RISALE-I ESRARNAME AND THE VIEWS COVERED IN THE WORK ON EDUCATION AND ISLAMIC SCIENCES

Ersin Savaş, 147 pages

In our study we tried to examine Latifi’s work titled Risale-i Esrarname within the context of his views about education and Islamic sciences. Our study consists of an introduction and three chapters. We presented information on methodology and references in introduction.

In the first chapter we examined Latifi’s life and his works. We also transliterated the work titled Risale-i Esrarname from its Ottoman origin into Latin.

In the second chapter we examined the work in terms of metaphysics, ethics and philosophy.

In the third chapter we tried to evaluate the work within the scope of Latifi’s views on education and Islamic sciences.

Key Words: Latifi, Risale-i Esrarname, Education, Islamic Sciences

ÖNSÖZ

Çalıştığı alana, yeni bir şeyler kazandırıp bunları değerlendirmek akademik anlayışın temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple başladığım araştırmalar bizi, Latifi'nin *Risale-i Esrarname* adlı eserine götürdü.

Araştırma esnasında gördüğümüz kadarıyla bu eser hiç çalışılmadığı gibi kaynaklarda adından dahi bahsedilmemekteydi. Eserin muhtevasının da alanımıza uygunluğu ve katkı sağlayacağı kanaati hâsıl olunca, bu eseri Eğitim ve İslami İlimler açısından incelemeye karar verdik.

Birinci bölümde, eserin yazarı Latifi'nin hayatı, eğitimi ve eserlerini inceledik. Burada karşımıza oldukça ilginç bir portre çıktı. Bir tarafta hayatında gün yüzü görememiş bir insan diğer tarafta ise, edebiyattan tefsire, ahlaktan metafiziğe kadar geniş bir yelpazede eserler sunan bir insan. Bunca sıkıntıya rağmen Latifi'nin başarılı eserler verebilmesi onun hayatıyla ilgili tespit edebildiğimiz en önemli özellikti. Yine u Bölümde eseri, Osmanlıca metninden günümüz Türkçesine çevirmeye çalıştık. Metnin çok ağır olmaması, üslubun da yalın olması doğrusu işimizi oldukça kolaylaştırdı.

İkinci Bölümde Latifi'nin eserinde değindiği meseleleri farklı başlıklar altında toplayıp değerlendirmeye çalıştık. İslam dünyasından bu meselelerle ilgili farklı görüşleri toplayıp Latifi'nin bunlar arasında nerede durduğunu tespit etmeye gayret ettik.

Üçüncü ve son Bölümümüzde ise, eseri, Eğitim ve İslami İlimler açısından inceledik.

Latifi'nin *Risale-i Esrarname* adlı eseri Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi'nde, 42 Yu 693 nolu arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eserin elektronik kopyasını www.yazmalar.gov.tr adlı internet adresinden elde etme imkânımız oldu. Tezde, eserin tıpkıbasım olarak bu elektronik kopyası kullanılmıştır. Bu vesile ile Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığına da böyle bir imkân sağladıkları için teşekkürlerimizi arz ederiz.

Konunun seçiminde daha doğrusu eseri bulmada ve çalışmada çokça desteklerini gördüğümüz değerli abilerimiz ve büyüklerimiz Yrd. Doç. Dr. Coşkun Taştan ve Öğretim Görevlisi Fatih Taştan'a teşekkürlerimizi arz ederiz.

Çalışmalarımız esnasında çokça desteklerini gördüğümüz çok değerli abimiz Arş. Gör. Abdullah Çağıl'a, değerli kardeşlerimiz Arş. Gör. Bahri Kuş'a , Arş. Gör. Burak Armağan'a ve Arş. Gör. Ahmet Akçay'a çok teşekkür ederiz. Yoğun mesaileri içinde yine bize zaman ayırdılar.

Okumakta zorlandığımız bazı kelimeleri okumamızda bize yardımcı olan değerli hocamız Yrd. Doç. Dr. Fatih Kaya'ya da teşekkürü bir borç biliriz.

Ayrıca yine kendisinden çok yardım gördüğümüz Erzurum El Yazmaları Müdürü Sayın Selahattin Durgun Beyefendiye de sonsuz şükranlarımızı sunarız.

Çalışmamızın, eserin Osmanlıcadan günümüz Latin harflerine çevirisi bölümünde hatalarımız olabilir. Bunların hoş görülmesini istirham ediyoruz. Zira biz edebi bir çalışma yapmadık. Çalışmamızda esas olan Latifi'nin İslam düşüncesindeki yerini ortaya çıkarmaktı. Bu hususun dikkate alınarak eserimizin değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

Araştırmamızın, bulunduğumuz Anabilim dalına bir katkı sağladığını düşünüyoruz. Neticede alanımızla ilgili çalışılmamış bir eseri bulup gün yüzüne çıkardığımız kanaatindeyiz.

Araştırmamız esnasında bizden maddi-manevi desteklerini esirgemeyen Danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Vahit Celal'e teşekkürlerimizi arz ederiz.

Ersin SAVAŞ, AĞRI, 2013

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iii
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ	1
A) Araştırmanın Problemi, Amacı, Önemi ve Metodu	1
B) Araştırmanın Kaynakları	2

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LATİFİ’NİN HAYATI VE "RİSALE-İ ESRARNAME" İSİMLİ ESERİ	4
1.1. Latifi’nin Hayatı ve Eserleri	4
1.1.1 Hayatı.....	4
1.1.2. Eğitimi	6
1.1.3. Bulunduğu İdari Görevler.....	7
1.1.4. Eserleri.....	7
1.1.4.1. Tezkiretü’ş Şuara ve Tabsıratu’n Nuzama	7
1.1.4.2. Evsaf-ı İstanbul.....	8
1.1.4.3. Fusul-i Erbaa.....	9
1.1.4.4. Rebiyye-i Ezhar	9
1.1.4.5. Subhatü’l Uşşak.....	9
1.1.4.6. Nazmü’l Cevahir.....	9
1.1.4.7. Evsaf-ı İbrahim Paşa.....	9
1.1.4.8. Divan	10
1.1.4.9. Esmâ-ü Süverî’l Kur’an.....	10
1.1.4.10. Enisü’l Fusaha	10
1.1.4.11. Risale-i Esrarname.....	10
1.1.5. Genel Değerlendirme.....	10
1.2. "Risale-i Esrarname" İsimli Eserin Tıpkı Basımı	12
1.3. "Risale-İ Esrarname" İsimli Eserin Tam Metni	58

İKİNCİ BÖLÜM

2. LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİNDEKİ METAFİZİK, AHLAKİ VE FELSEFİ TEMALAR..... 104

2.1. Eserin Ana Temaları	104
2.1.1. Metafizik Temalar	104
2.1.1.1. Âlem görüşü	104
2.1.1.2. Zat-Sıfat ilişkisi	107
2.1.1.3. Nuru’l Envar terimi	109
2.1.2. Ahlaki Temalar	109
2.1.2.1. İnsana atfettiği değer	109
2.1.2.2. İnsanın insanlık vasfını koruması	112
2.1.2.3. Kaçınılması gereken gayr-ı ahlaki fiiller	113
2.1.2.4. Dünyaya meyletmenin fenalığı.....	116
2.1.2.5. Dünya-Ahiret ilişkisi	117
2.1.2.6. Yenilen ve içilen şeylerin insan tabiatına tesiri	118
2.1.2.7. Avamla oturmanın sakıncaları.....	119
2.1.3. Felsefi Temalar	120
2.1.3.1. Düşünceye verdiği değer	120
2.1.3.2. Her şeyin sudan yaratılması.....	122

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİNDEKİ TASAVVUF VE EĞİTİM İLE İLGİLİ TEMALAR 124

3.1. Tasavvufi Temalar	124
3.1.1. Vahdet-i Vücud Anlayışı	124
3.1.2. Halvet kavramı	126
3.1.3. Mürşid-i Kâmilin gerekliliği.....	127
3.1.4. Zikrin Önemi	128
3.1.5. Tasavvuf Eğitim İlişkisi.....	129
3.2. Eğitimle İlgili Temalar.....	134
3.2.1. Öğretmen - Öğrenci İlişkisinde Öğretmenin Önemi	135

SONUÇ	140
KAYNAKLAR	142
ÖZGEÇMİŞ	147

KISALTMALAR DİZİNİ

Age	: Adı geçen eser
As	: Aleyhi's selam
C	: Cilt
Cc	: Celle celalühü
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edeb.	: Edebiyat
Edit.	: Editör
Fak.	: Fakülte
Ks	: Kuddise sirruh
Mad.	: Maddesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
S.	: Sayfa
S.a.v	: Sallallahü aleyhi ve sellem
V.d	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları
Yy	: Yüzyıl

GİRİŞ

A) Araştırmanın Problemi, Amacı, Önemi ve Metodu

Araştırmamızın problemi, Latifi'nin Risale-i Esrarname isimli eserindeki, Eğitim ile İslami İlimler hakkındaki görüşleridir.

Araştırmamızın amacı, Latifi'nin Risale-i Esrarname isimli eserindeki Eğitim ile İslami İlimler hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır.

Araştırmamızın önemi, Latifi'nin Risale-i Esrarname isimli eserindeki Eğitim ile İslami İlimler hakkındaki görüşlerinin daha önce incelenmemesi nedeniyle ilk olarak tarafımızdan incelenmesi ve ortaya konulmasıdır.

Araştırmamızda, Latifi'nin Risale-i Esrarname isimli eseri Osmanlı Türkçesi'nden günümüz Latin harflerine aktarılmıştır. Bu aktarım esnasında uyguladığımız metot, geniş yazı çevrimi (phonemic/ phonologic) metodudur. (ayrıca bakınız Gemalmaz, 2010, 83). Bu metotta biz, anlamı esas aldık. Ses ve dilbilgisi meselelerine girmedik ve tahkik yapmadık.

Araştırmamızda, eserin, Konya Karatay Yusufaga Kütüphanesi'nde 42 Yu 693 arşiv numaralı olarak kayıtlı nüshasını esas aldık. Bu nüshayı müellif hattını tespit edemediğimizden, yazma bir eser olduğundan, müstakil bir kitap olduğundan (çünkü bazı nüshaları başka eserlerle beraber idi) ve metnin gayet okunaklı olmasından dolayı tercih ettik.

Eserin; Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde, Millet Kütüphanesi'nde, Milli Kütüphane'de ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde başka nüshaları da mevcuttur.

Çalışmamızda, eserin, Eğitim ve İslami İlimler içindeki yerini tespit etmeye çalıştık. Çalışmamızdaki esas gaye eseri, Osmanlıcadan çevirmek değildi. Fakat eserin aslının da görülmesini istedik ve onu da çalışmamıza aldık. Günümüz harflerine aktarılmış halini de ekledik. Bu kısımda birtakım hataların bulunması gayet normaldir.

Zira bu çalışma tarihi veya da edebi bir çalışma değildir. Dolayısıyla bu noktada çalışmamızın, eserin İslam düşüncesindeki yeri kısmı daha büyük önem arz etmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde, yazarımız Latifi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgi vermeyi uygun gördük. Zira eseri anlayabilmek için şahsın hayatını bilmek oldukça önemlidir. Bilindiği üzere insanların yaşadıkları, gördükleri tecrübeleri muhakkak eserlerine sirayet eder (Türkdoğan, 1995, 184). Bu gerçekten hareketle biz de yazarımızın hayatını inceledik. Yine bu Bölümde eseri, Osmanlıca'dan günümüz Latin harflerine aktardık

İkinci bölümde, eser çeşitli yönleriyle İslam düşüncesinde nerelere paralel nerelere farklı düşüyorsa bunlar tespit edilmiştir. Bu yapılırken de önce konu başlıkları belirlenmiş yani eser hangi temalardan bahsediyorsa bunlar gruplandırılmıştır. Ardından o konu başlıkları altında İslam dünyasında genel geçer hangi fikirler beyan edilmişse bunlara temas edilmiş ve Latifi'nin bunlar arasında nerede durduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son Bölümde ise, eser, Tasavvuf ve Eğitim açısından incelenmiştir.

Araştırmamızda, genel olarak doküman analizi metodu benimsenmiştir. Verilen tarihler ise miladidir.

Çalışmamız genel bir değerlendirme ile nihayete ermektedir.

B) Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın birinci bölümünde Latifi'nin hayatı ve eserleri ile ilgili kaynakları kullandık. Burada özellikle Prof. Dr. Ahmet Sevgi'nin Latifi ile ilgi olan doktora çalışması *Latifi Hayatı ve Eserleri İnceleme Metin* ve de Doç. Dr. Rıdvan Canım'ın yine doktora çalışması olan *Latifi Tezkiretü's Şuara ve Tabsıratu'n Nuzama* eserlerinden istifade ettik. Bu iki çalışma Latifi'nin hayatı ile ilgili bölümde bize rehber oldu. Latifi'nin eserleri ile ilgili bölümde ise, özellikle Nermin Suner tarafından sadeleştirilmesi yapılan Latifi'nin *Evsaf-ı İstanbul* adlı eserini zikretmek isteriz. Yine çalışmamızın birinci bölümünde, Latifi'nin *Risale-i Esrarname* adlı eserini çalışmamızın özünü oluşması sebebiyle kullandık.

İkinci bölümde ve son bölümde ise farklı alanlardaki birçok makale ve eserden istifade ettik. Özellikle Prof. Dr. Mehmet Bayrakdar'ın *İslam Felsefesine Giriş* adlı eserini zikretmek isteriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. LATİFİ’NİN HAYATI VE "RİSALE-İ ESRARNAME" İSİMLİ ESERİ

1.1. Latifi’nin Hayatı ve Eserleri

1.1.1 Hayatı

Latifi, Kastamonu’da doğmuştur (İpekten, İsen, Toparlı, Okçu, Karabey, 1988, 261), (ayrıca bakınız Tahir, 1926, 134). Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte Latifi’nin 1489 veya 1490 yılında doğduğu tahmin edilmektedir (Sevgi, 1987, 9). Ancak Latifi’nin doğum yılı, kendisi ile ilgili yapılan son dönemdeki çalışmalarda 1491 olarak geçmektedir (Canım, 2000,7).

Latifi, Hatipzadeler adlı köklü bir aileye mensup olup soyu Fatih Sultan Mehmet Han devri şairlerinden Hamdi Çelebi’ye kadar uzanmaktadır (İpekten, İsen, Kılıç, Aksoyak, Eydur, 2002, 35).

Latifi’nin asıl adı Abdüllatif olmakla birlikte kendisi Latifi mahlasını kullanmıştır (DİA, 2003, 111). “*Divan şiirinde mahlas seçimi; şairin mesleği, babasının mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık, güzellik, vücut özellik ve arızaları, psikolojik hal ve vasıflar, dini- tasavvufi faaliyet ve bağlılıklar, şairin başından geçen herhangi ilginç bir olayla ilgili hal ve durumlara dayanabilir*” (Tolasa, 1983, 240). Latifi, Latifi mahlasını seçişini ise şöyle açıklamaktadır: “*İsmüm Abdüllatif olduğu yakınlığı ile Latifi’yi mahlas ettim. Ya-ı nisbis-i Cenab-ı Bari’ye racidür. Zira ism-i Latif esma-i İlah’dan ism-i zattur*” (Sevgi, 1987,10). Latifi, burada isminin Abdüllatif olmasından dolayı Latifi mahlasını kullandığını belirtmektedir. Sondaki *nispet ya*’sının ise, Allah’a izafe olduğunu ifade etmektedir.

Latifi’nin çocukluk ve gençlik dönemleri ile ilgili bilgileri bizzat eserlerinde görmek mümkündür. Şairimiz, “*Tezkire*” adlı eserinde çocukluk döneminde âşık olduğunu bu sebeple de vücudunu dağlayıp dillere destan olduğunu bundan dolayı da ailesinin kendisini serbest bıraktığından bahseder (Sevgi, 1987, 10). Latifi, daha

çocukluk döneminde Kur'an-ı Kerim'i yarı etmeden şiirler yazdığından söz eder (Sevgi, 1987, 11).

Latifi, kendisi “*Beş yüz mikdarı gazaliyyat ve otuz üç aded kaside ile terbi'den ve tahmisden başka tertib-i huruf üzre divan tedvin*” (Sevgi, 1986, 1). ettiğini belirtir. Burada Latifi, beş yüz gazel, otuz üç adet kaside yazdığından bahsetmektedir. Fakat “*Meta-ı muteber ve gerçi fazl-u hüner degül. Ve hem söyletsen iki kişinin biri şair belki şair-i mahir geçinir. Ve her biri sinek migdar iken makam-ı ankada uçarlar. Ve hem fazl-u sevab iras itmez ve beyne'l akran sahibine kadr-ü menzilet virmez.*” (Sevgi, 1986, 1). der. Latifi, burada ise, şiire karşı olan önyargıdan söz etmektedir. İyi şiir yazamayanların terviç edilip, hünerli şairlerin ise gereken ilgiyi görmediklerinden dem vurmaktadır. Bu sebeple Latifi şiiri bırakıp düzyazı yazmaya başlar ve asıl başarıyı da bu alanda yakalar. (Sevgi, 1986, 2).

Latifi'nin gençliği çoğunlukla İstanbul ve Rumeli'de geçmiştir. Latifi'nin eserlerindeki ifadelerden onun yirmili yaşlarda İstanbul'a geldiğini ve yaklaşık olarak on yıl kadar İstanbul'da kaldığını öğrenmekteyiz (MEB, 1997, 19).

Latifi, kâtiplik mesleğine girer ardından devrin defterdarı İskender Çelebi'ye sunduğu “*Bahariyye*” kasidesiyle hem tanınır hem de Belgrad imaret kâtipliğine tayin edilir (Suner, 1977, 8).

Uzun dönem Rumeli'de imaret kâtipliği işiyle uğraşan Latifi, ancak ihtiyarlık döneminde İstanbul'a dönebilmiştir. Latifi, gençlik yıllarından farklı olarak artık daha birikimli bir inşa ustası olmuştur. Artık ne İstanbul eski İstanbul'dur ne de Latifi eski Latifi'dir. Bu dönemde tezkire türünün ilk örneği Edirneli Sehi Bey (?- 1548) tarafından verilmiş ve edebiyat çevrelerinde büyük bir yankı uyandırmıştı. Şairimiz, arkadaşı, Zaifi'nin (1494-1557) desteği ve Aşık Çelebi'nin de görüşlerinden istifade ederek en önemli eseri olan “*Tezkire-i Şuara*”'ı yazar ve haklı bir şöhret elde eder. Ardından bu eserini devrin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunar. Padişah tarafından da eserinin beğenilmesiyle Ebu Eyyub El- Ensari Vakfı'na kâtip olarak tayin edilir (Banarlı, 2004, 615), (ayrıca bakınız Tahir, 1926, 135).

Latifi, yaklaşık on yıl bu görevde kalır. Ardından bu görevden azledilerek Rodos'a, Kanuni İmaret Kâtipliğine sürgüne gönderilir. Daha sonra Mısır'a geçen

Latifi, Yemen'e gitmek üzere bindiği geminin batması sonucu vefat etmiştir (Kutlu, 1986, 71).

1.1.2. Eğitimi

Latifi, Kastamonu'da başladığı eğitimini yarıda bırakarak İstanbul'a gelmiş çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Latifi'nin eğitimiyle alakalı net bir bilgiye sahip değiliz (Canım, 2000, 7). Fakat kendisini çeşitli alanlarda iyi yetiştirdiği oldukça belirgindir. Özellikle tezkire ve inşa alanında herkesin takdirini kazanmıştır. Şairlik yönü çok fazla beğenilmemiş devrinin ikinci derece şairleri arasında gösterilmiştir. Fakat tezkire adlı eseri sahasında yazılmış döneminin önemli eserleri arasında kabul edilmiştir (MEB, 1983, 121).

Bizim tespit ettiğimiz kadarıyla Latifi, dini ilimler alanında da oldukça sağlam ve donanımlı olarak yetişmiştir. Bununla ilgili iki dayanak noktamız mevcuttur. Birincisi, Latifi'nin *Esmâ-ü Süverî'l Kuran* adlı eseridir. Müellifimiz bu eserinde Kur'an surelerinin isimlerini yirmi dokuz beyitte toplayan bir risale yazmıştır (DİA, 2003, 112). İkinci delilimiz ise bizzat çalışmamıza konu olan *Risale-i Esrarname* adlı risalesidir. Latifi, bu eserinde kâinatın varlığından birçok ahlaki meseleye kadar geniş bir yelpazedeki konuları ayet ve hadislerle destekleyerek yazmıştır. Kur'an ve hadis ilimlerine vakıf olamayanların böyle karışık meselelerde bu iki kaynağı rahatça kullanıp deliller getirebilmesi pek mümkün değildir.

Risale-i Esrarname adlı eserden elde ettiğimiz bilgilerden edindiğimiz kanaate göre Latifi, felsefi bir birikime de sahiptir. Çünkü yazarımız bu risalesinde muhtelif konularla ilgili ayet ve hadisleri verdikten sonra akli birtakım deliller de getirip meseleleri birçok açıdan değerlendirmektedir. Latifi'nin felsefi birikimiyle alakalı olarak en önemli delilimiz ise eserde, İslam dünyasında Eflatun olarak tanınan Platon ile ilgili bilgi verilmesidir. Dönemin şartları ve felsefeye bakış açısı düşünülürse Latifi'nin felsefeden haberi olmaksızın tüm bu bilgileri vermesi pek mümkün değildir.

Netice olarak diyebiliriz ki; Latifi'nin, her ne kadar kaynaklarda eğitimiyle alakalı net bir bilgi olmasa da biz, onun eserlerine bakarak ve eserlerini değerlendirenlerin görüşlerini göz önünde bulundurarak Latifi'nin iyi bir eğitim aldığını söyleyebiliriz.

1.1.3. Bulunduğu İdari Görevler

Latifi'nin bulunduğu idari görevlerle alakalı tespit ettiğimiz ilk memuriyeti dönemin defterdarı İskender Çelebi'ye sunduğu *Bahariyye* kasidesi neticesinde tayin edildiği Belgrad imaret kâtipliğidir. Bir müddet burada kalan Latifi daha sonra İstanbul' gelir (Sevgi, 1992, 49).

Dönemin Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunduğu *Tezkiretü's Şuara* adlı eseriyle *Ebu Eyyub El- Ensari Vakfı* kâtipliğine getirilir (Sevgi, 1992, 50).

Yaklaşık on yıl bu görevde kalan Latifi daha sonra azledilerek Rodos'a sürgün edilir. Latifi'nin daha sonra Mısır'a geçerek orada da kâtiplik görevinde bulunduğu bilinmektedir (Sevgi, 1992, 51).

1.1.4. Eserleri

1.1.4.1. Tezkiretü's Şuara ve Tabsıratu'n Nuzama

Sehi Bey'in *Tezkire* adlı eserinden sonra bu türde yazılan ikinci eserdir. Eser, Latifi'nin en meşhur eseri olarak kabul edilir. Tezkire tarzı eserlerde; belli dönemlerdeki şairlerin hayatları, şiirleri hakkında etraflıca bilgi verilmektedir. *Tezkire*; bir giriş, üç fasıl ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Eser, 1546 yılında tamamlandıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur (İpekten, İsen, Kılıç, Aksoyak, Eydur, 2002, 36).

Latifi, giriş bölümünde şiir, şair ve bu eserin hangi amaçla yazıldığı hakkında bilgi vermektedir. Birinci bölümde Anadolu'ya gelip yerleşen şairler hakkında malumat verilmektedir. İkinci bölümde Osmanlı hanedanından şiirle meşgul olanlar zikredilmektedir. Üçüncü bölüm eserin ana bölümüdür. Bu bölümde Latifi, II. Murat devrine kadar olan takribi 300 şairle ilgili bilgi verir (Sevgi, 1986, 3).

Latifi'nin böyle bir eser vücuda getirme niyeti yokken Zaifi ona bu niyeti aşlamıştır. Bir de o dönem Sehi Bey'in *Tezkire* adlı eseri çok rağbet görünce Latifi, böyle bir eser yazmaya karar verir (Banarlı, 2004, 615).

Eser, emsallerine göre oldukça başarılı bulunmuştur. Latifi'nin şairleri ve şiirlerini değerlendirirken objektiflik ilkesine özellikle riayet etmesi eserin beğenilen

yönleri arasında olmuştur (Kutlu, 1986, 72).

Tezkire'nin üçüncü bölümünün alfabetik sıraya göre yapılması eseri diğer tezkirelerden ayırmaktadır. Bu fikir Aşık Çelebi'ye ait olmakla beraber ilk defa Türkçe bir eserde Latifi tarafından kullanılmıştır. Böylece Latifi, eski tabakat anlayışı ile ansiklopedik sıralayışı mezcetmiştir (Suner, 1977, 10).

Eserin dili sade, cümlelerin manaları gayet açıktır. Üslubu ise ahenkli olmakla beraber ironi de içermektedir. Hasan Çelebi eserin anlatım özelliklerini beğenmezken Âşık Çelebi ve Gelibolulu Ali eseri bu açıdan başarılı bulmaktadırlar (İpekten v.d., 2002, 37).

Esere yöneltilen en büyük eleştiri başarılı birçok şairin Kastamonu'lu olarak gösterilmeye çalışılması iddiasıdır. Bu iddianın Latifi'nin kıskanılması nedeniyle uydurulduğu iddia edilmektedir (İsen, 1994, 25).

Eser, pek çok kere istinsah edilmekle beraber *İkdam Gazetesi*'nde Ahmet Cevdet tarafından *Tezkire-i Latifi* olarak neşredilmiştir. *Tezkiretu's Şuara* iki kez de Almanca'ya tercüme edilmiştir (Kutlu, 1986, 72).

Eser, Mustafa İsen tarafından günümüz Türkçesine uyarlanıp neşredilmiş, Rıdvan Canım tarafından da eserle ilgili edisyon kritikli doktora çalışması yapılmıştır.

1.1.4.2. Evsaf-ı İstanbul

Latifi'nin üzerinde durulması gereken ikinci eseri *Evsaf-ı İstanbul*'dur. Yazarın 1524 yılında yazdığı bu eseri; bir giriş, altı fasıl ve bir sonuçdan oluşur. Eserde İstanbul'un hangi yılda, kimler tarafından kurulduğu edebi bir üslupla anlatılmaktadır. Eserde İstanbul'un tarihi mekânlarından, etkileyici semtlerinden, saray, cami, medrese gibi cezbedici yerlerden bahsedilmektedir (Banarlı, 2004, 615).

Latifi, eserinde İstanbul'un sadece fiziki özelliklerine yer vermez. Dönemin toplumsal yapısı hakkında da sosyolojik değerlendirmelerde bulunur. Latifi, İstanbul'a güzel hayallerle gelip hayal kırıklığına uğrar ve genel olarak toplumun zevk ve sefaya düşkünlüğünü beğenmez. Eserde şehrin beğenmediği yönlerini istihzalı ve yer yer acı bir üslupla anlatır (Canım, 2000, 11-12).

Latifi, bu eserini önce Kanuni Sultan Süleyman'a sunmuş ardından hayatının son

yıllarında eserin mukaddimesini değiştirerek söz konusu eseri III. Murad’a takdim etmiştir (İpekten v.d., 2002, 35). Eser, 1977 yılında Nermin Suner tarafından günümüz Türkçesine aktarılarak yayınlanmıştır.

1.1.4.3. Fusul-i Erbaa

Latifi, bu eserinde dört mevsimin özelliklerini münazara tarzında nesir nazım arası bir tarzda anlatır (Suner, 1977, 11). Eser *Münazara-i Latifi* adıyla İstanbul’da basılmıştır. Müstakil bir çalışma olmayan eser Latifi’nin dört risalesi bir araya getirilerek oluşturulmuştur (DİA, 2003, 112).

1.1.4.4. Rebiyye-i Ezhar

Eserin müstakil nüshasına rastlanamamıştır. Fakat *Fusul-i Erbaa* adlı eserin ilk faslı olduğu düşünölmektedir. Giriş, Hz Peygamber’e (s.a.v) salat-ü selamla başlar. Latifi, bahar ve çiçeklerle ilgili çeşitli malumatlardan sonra eseri sonlandırır (Sevgi, 1986, 4).

1.1.4.5. Subhatü’l Uşşak

Bu eserinde Latifi, yüz kadar hadisi birer kıta halinde (Sevgi, 1986, 4) Türkçeye tercüme etmiştir. Eser, mesnevi şeklinde olup bir mukaddime ve hatimesi vardır (Kutlu, 1986, 72).

1.1.4.6. Nazmü’l Cevahir

Latifi, bu eserinde Hz Ali’nin 207 sözünü kıtalar halinde Türkçeye çevirmiştir (İpekten v.d., 2002, 36).

1.1.4.7. Evsaf-ı İbrahim Paşa

Latifi, bu eserini İbrahim Paşa’nın katli üzerine yazmıştır. Eserde İbrahim Paşa’nın beğenilen özellikleri anlatılmaktadır (DİA, 2003, 112). Bu eser, Ahmet Sevgi tarafından yayınlanmıştır.

1.1.4.8. Divan

Bu eserin, tertip edilmiş bir nüshası bulunamamıştır, fakat Latifi'nin şiirleri farklı dergilerde yayınlanmıştır (Canım, 2000, 12).

1.1.4.9. Esmâ-ü Süverî'l Kur'an

Latifi, bu eserinde Kur'an surelerinin isimlerini 29 beyitte toplayıp edebi bir üslupla yazmıştır (Suner, 1977, 11).

1.1.4.10. Enisü'l Fusaha

Eserin nüshasına tesadüf edilememiştir, böyle bir yapıtın olduğunu Latifi'nin bizzat kendisinden öğreniyoruz (Suner, 1977, 11).

1.1.4.11. Risale-i Esrarnâme

Latifi'nin bu eserini başka kaynaklarda göremedik. Fakat yapmış olduğumuz tetkiklerde bu eserin Latifi'ye ait olduğunu tespit ettik. Tasavvuftan ahlaka, kelimadan felsefeye kadar birçok alanda çok derinlemesine olmasa da bilgi içeren bu eser çalışmamızın ana temasını oluşturmaktadır. Eser, Konya Karatay Yusufâğa kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.1.5. Genel Değerlendirme

Latifi, hayattayken beklediği ilgiyi görmemiştir. Hatta ilgi görmek bir yana huzurlu bir ömür geçirememiştir. Devamlı bir sıkıntı hali yaşamıştır. İkbal, şöhret, makam ve mevkilerden daima uzak durmuş, münzevi bir hayatı tercih etmiştir. Sanatından ve eserlerinden beklediği ilgiyi göremeyen Latifi, oldukça karamsar bir halet-i ruhiyeye bürünmüştür (Sevgi, 1986, 2).

Tezkire adlı eserinde de geçtiği üzere Latifi, döneminin devlet adamlarından da kendince görmesi gerektiği ilgiyi görmemiştir (Suner, 1977, 9).

Latifi, kaynaklarda geçtiği üzere girişken olmayan, takdiri ve övülmeyi dışarıdan

bekleyen, dalkavukluktan hiç hazzetmeyen ve düşündüklerini korkusuzca söyleyen bir yapıya sahiptir (Suner, 1977, 9). Muhtemelen Latifi'nin yalnız kalmasında bu psikolojik yapısının da etkili olduğu söylenebilir.

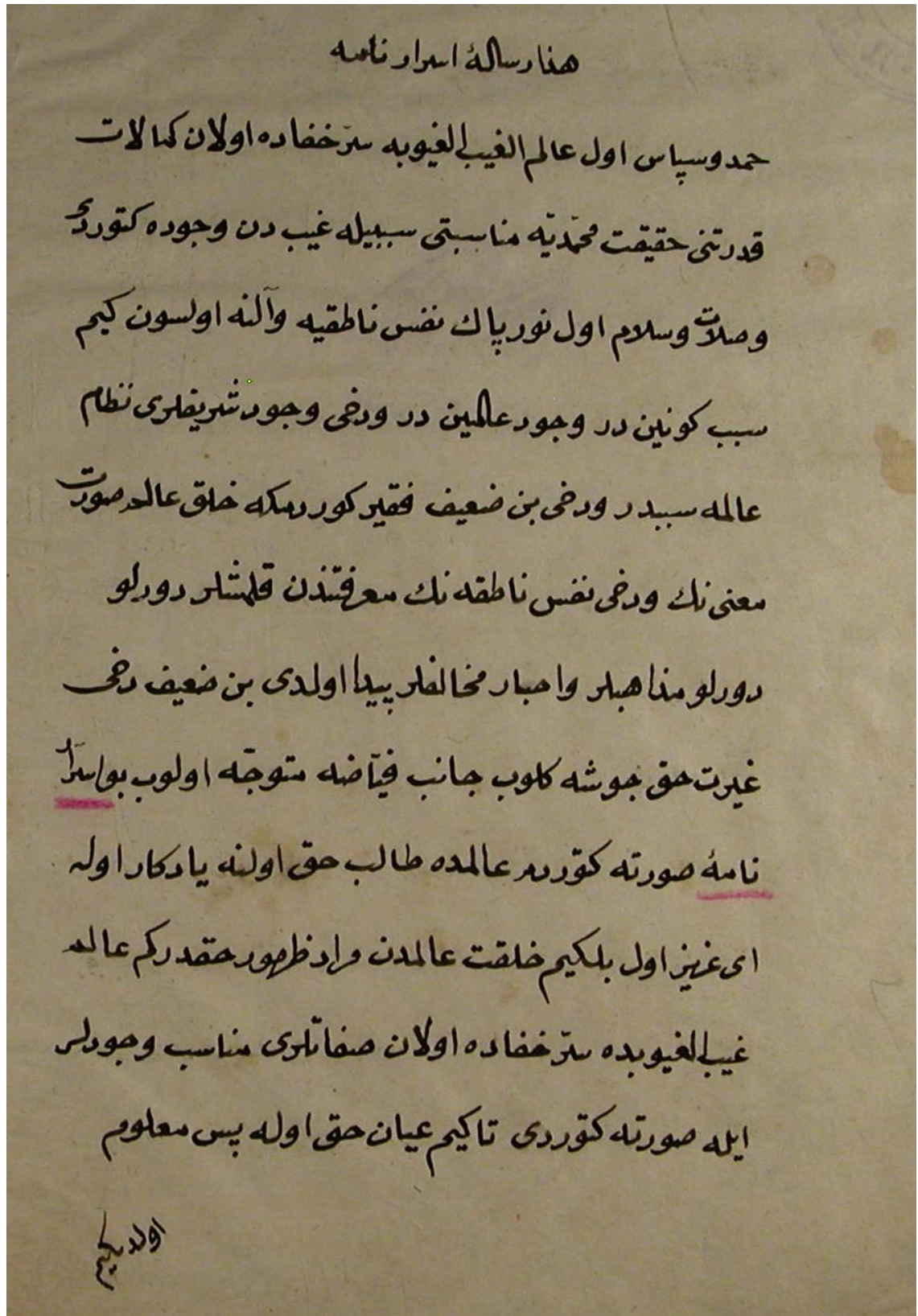
Latifi, özellikle *Tezkire* adlı eseriyle edebiyat dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur (Kutlu, 1986, 71-72). Fakat Latifi'nin bizce asıl dikkat edilmesi gereken tarafı edebiyattan, dini ilimlere geniş bir yelpazede ürün vermiş olmasıdır. Üstelik tüm bunları daha da değerli kılan münzevi bir hayatla değil bizzat hayatın içinde iken memuriyetleri esnasında bu eserleri yazmasıdır. Üstelik Anadolu coğrafyasında alfabetik tarzda eser veren ilk kişi olmuştur (Suner, 1977, 10). Ayrıca *Tezkire* adlı eserindeki şair ve şiir değerlendirmeleri son derece objektif bulunmuştur (DİA, 2003, 111).

Latifi, kendisini, şairden çok, bir inşacı olarak görmüştür. Nitekim Kanuni Sultan Süleyman döneminde hazırlanan *Pervane Bey* dergisinde Latifi'nin pek fazla şiirinin bulunmaması da onun yaşadığı dönemde şairlik vasfıyla pek tanınmadığının bir alametidir (DİA, 2003, 111).

Oldukça zengin bir edebiyat kültürüne sahip Latifi, nesirde kendince bir üslup geliştirmiş ve düşüncelerini ayet ve hadislerle ve atasözleriyle destekleyerek edebiyata daha önce pek tesadüf edilemeyen bir üslup kazandırmıştır (Canım, 2000, 10).

Netice olarak Latifi, geniş bir yelpazeye uzanan eserleri, düzgün karakteri ve ilim dünyasına kazandırdığı zengin muhtevalı üslubuyla adından uzun yıllar söz ettiren dirayetli bir âlim olarak tanımlanabilir. Ne var ki Latifi, tüm bu potansiyeline rağmen birçok sanatkâr gibi ölümünden sonra hak ettiği ilgi ve rağbeti görmüştür.

1.2. "Risale-i Esrarname" İsimli Eserin Tıpkı Basımı

2

اولدیکه بو خلقتدن مراد معرفته الله در ورفی حدیث قدسیه
 بیور دیلرکم کت کنزاً مخفیاً فاجبت ان اعرف فخلقت الخلق
 لان اعرف حاملی اول عیان اولان وجود واحد ذات مطلقه
 وارلغک عیندر اول سبیدن اول مؤمنه فرض اولان حقک وارلغک
 وبرلکن بلکدر زیرا اول حق وارلغک وبرلکن عیان ایتدی اما
 وجود واحد صفات مناسبتیه چوق کورندی حقیقته ذات واحد
 قی برانقسام رکدر مشی یوق شریکی یوق ماسدی یوق ضدی همتا
 یوق زیرا وجود مطلق صفاتدن قطع نظر ضدی یوق زیرا وجود
 ضدی عدمدر مشی شریکی یوق بومغایه کم وجود مطلقدن غیری
 اسماء صفاتی جامع اولق متمنعدر و اما ذات صفاته عیان اولور
 صفات رفی ذاتیه عیان اولور تکم جانسنرتن وجود بولز و تنسرتن
 جان وجود بولز البتده تن وجود بولغه جان کرکدر و جان
 وجود بولغه ناتده اولان کمالاتک اظهار ایتمه تن کرکدر اویه
 اولسه ظاهر باطن کرک و باطنه ظاهر کرک اوله آخره اول کرک
 صورته معنی کرک و معنی صورت کرک خالقه مخلوق کرک مخلوقه

خالق كوك البده بری برین اولزا اوله اولسه صورت معق برور
 مثلاً زبده تن جانله برزیه درتنی وجان اعتبارده ایکیدر
 و حقیقتده برور باطن ظاهر اول آخر حقیقتده برور اما اعتبار
 مراتبه چوقدر ذات مطلق دخی اسماء صفائله برور اما ذات مطلق
 ظهور اعتبارجه هر مرتبه برار بولور مثلاً باطن ظاهر دیرن اول آخر
 دیرن و اما باطنده کرجه مشایخ مراتب اعتبار ایدر لاما اعتبار در
 زیر باطن نور صفادر بی رنگ و بی صفت و بی نشاندر بی نهایتدر
 نور الانوار لاتدر که الابصار سر صفادر زمان آندن اول زماندن
 دکل مکان آندن اول مکاندن دکل اوله مراتب احدیتدر جمیع
 صورتدن و صفاتدن و اسمدن و رسمدن منزهدر آندن مرتبه واریمک
 امر اعتبار در بی وصف و صفة کلمن اما صورتک منشئیدر چون
 عالم باطن خفاده اولان سر لری عیانه کتور مک دلدی اول تعیین
 بولدی اکا تعیین اول دیرلر و عالم جبروت و مجا اعظم واسم
 اعظم وازل ازال و ذات محیط و عقل کل و حقیقت محمدیه و آدم
 حقیقی دیرلر اول سیدن حضرت محمد المصطفی صلی الله علیه وسلم

3
 یورر اولد ما خلق الله روحی اول ما خلق الله عقلی یوردری وحق
 سبحانه و تعالی آنک حقندہ یوردری لولاک لولاک لما خلقت
 الا فلوک زیر منشئ وجود عالمدر ذات اکبردر اسماء ذات
 صفاتی جامعدر ایکنجی مرتبه که تعین بولدی اکا تعین ناخ
 دیرلر ونفس کل و ذات البروج و علم عالم ارواح و حوای
 حقیقت دیرلر و عین اعیان ثابته دخی دیرلر اندنصرکه فلك
 شتری ظهوره کلدی اندنصرکه فلك شمس ظهوره کلدی اندنصرکه
 فلك زهره ظهوره کلدی اندنصرکه فلك عطارد ظهوره کلدی
 اندنصرکه فلك قمر ظهوره کلدی اندنصرکه کره ناره کره هوا
 و کره خاک و حمات و نبات و حیوان و انسان ظهوره کلدی
 امدی ای طالب حق وای صاحب بصیرت فرم ایله بومعنی کیم
 بونجه ظهوراتک و تعیناتک اولی حقیقت انسانیدر وجود
 بولق ایچون تنزل ایدی اسفل سافلینده آخر اولدی وجوده
 کلدی ظاهراولدی اعتباریله تعین باطن ایدی پس بومعنین
 اول آخر باطن و ظاهراولان همان حقیقت انسانیدر اول سیده

حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم حضرت نوری بیورر من عرف
 نفسه فقد عرف ربه بیورری و حضرت مولانا عین زاتم
 عین زاتم عین زات بنم مستجمع زات صفات دیدی منصور
 آینه سی صاف اولوب زاتنی اسماء صفاته جامع کتوردی
 انا الحق دیردی و حضرت علی کرم الله وجهه جامع حضرت
 انا الله وانا علی وانا علی دیدی و بایزید بسطامی رحمه الله
 علیه بیورر لیس فی جتی سوانه دیدی و نیجه اولیاد کل
 بومعرفت نفیسه چوق سوزلراشارت ایلدیار مجموع سنک
 سوزلری برینه موافقدر هیچ ارالرنه مخالفت یوقدر پس
 بو علم اسباب وجود انساندر شکم بر زردالو چکر دکی دکن
 اول آدی چکر دکر و تددوکی کبی کوچک دیو آد ویرسک
 یویمچک اوزون دیو آد ویرسک و بوراقلنجق بوراق دیرسن
 پیراقلنجق پیراق دیرسن وچک لنجک میچک دیرسن و حلقه
 چغله دیرسن و کمانه ایریمچک زردالو دیرسن هر تبه ده
 برآد دیرسن اما حقیقته بر چکر دکر پس انجیدن و بوراقدن

و بپراقدن و بیچ کردن مراد زردالودر شویده کم باغبان ایتسه^۱
 اولودر کم ای زردالوا کر سن اولسن بواغابی دکن در زیر
 انجودن مراد زردالودر پس بو عالمک دخی چکر دکی حقیقت
 محمدیه در و خلقت عالمدن مراد اولدر اول سبیدن موقتعه
 شائده لولاک لولاک لما خلقت الافلاک یورری حدیث قدیر
 اول آخر سنده در سرعین سنده استه بولاسین کنج نهران
 جمله عالم اشکنده بنج در سن سین اول مصر عزیز شاه جهان
 حاکم باطنده ایدک سن ازل آفرنده ذات ایکن اولدن عیان
 سندن اوز که جسم جاندن نشه یوق یکم ایده کم وصف حالنی بیات
 بی نشان ایدن ازل برنده سن کسه ویرمدی نشانکدن نشان
 لامکان تختده سلطان ضفا حکمکه رام اولشدی کن فکان
 ابن کفانم بی قردا شلم بوجهران جا هنده قلدیلر نهران
 صامدیلر مصر عزیز بنده فرار قولوق ایتدم نیجریل نیجه زمان
 خدمتله مصر سلطان اولشم اولدم آزاد بولشم من امان
 لطیفه لطف وفا اولسه نوله جون ازل برنده اولش شادمان

واما قعنی زردالو خام اولسه آغاج یپراق آذن یکدر زیرا
 آغاج یپراق سیبده نیجه زردالو حاصل اولور اما خام زردالو
 یکله ییرافز اگر بیره روشسه فانی اولور آذن نسنه حاصل
 اولمز اگر انسان ناقص دخی اسفله قلسه جانی طبیعت
 ظلمتدن قورتر مزیه حیواندن بتردر و دخی حق تعالی آنلرین
 مقصده اولئک کالانعام بلهم اضل یور دی امدی سنده دخی
 انسان ایسک صفات حیواندن جانکی قورتر صفات حقله موصوف
 اول زیر اصفات انسانی اولدر که بوبابین حضرت رسالت پناه
 صلی الله علیه وسلم یورر تخلقو باخلوق الله زیر اخلقت عالمدن
 مراد وجود انساندر وجود انساندن مراد ظهور حقدر و ظهور
 صفات حقدر زیرا انسان حقله امینی درکنز مخفی نک جواهری
 انسانک لاتده امانتدر و کز لورر ناداندن یورید و کز جواهری
 صفات مقدر اما صفات حق ایکی قسم اوزرینه در بری لطفدر
 و بری قهردر بو ایکی صفات اقسامله مؤمنده کرکدر اگر قهر
 مکنده صرف اولنسه عین لطفدر حضرت مولانا قدس سره

5 بوبابده بیورمشدر الله الغریز کذوزن یلمنه اناسی قانی
 حلال و کذوزن بلمینه اناسی سوری حرام اولور بومغایه
 کم اناسی سوزندن مراد وجوری حاصل اولوب تا کم صفات
 انسانله موصوف اوله واکرا اولسه اناسی سوری و مجموعی
 یدوکی عبت اولور حرام اولور زیرا حلال لقمن مراد و اعمال
 صالحدن مراد بونلردر تحم صفات مقدر و صفات وسیله
 حقد رپس معلوم اولدیکم اول کشتی معرفت نفس ناطقه
 کسب ایتمسه انان دن دوغلدن برو جمیع یدوکی حرام ایتمش
 و عملی ریا ایتمش زیرا عمل ریا و عمل تقلید سبب عذابدر مقای
 ویل طاموسیدر اما حلال لقمه و حق ایچون حضور قبله عمل
 کوکل آینه سنی پاک ایچیدر بونلرین خاصیتی شویله در اول
 سبیدن حق تعالی امر و نهی ایلدی حق ربدر و حکیم حازقدر
 قغی لقمه دن حاصل اولدوغک بیلور و هم مرضه بر دورلوشرب
 بغلشددر و هم قغی مرض طبعیت طیب حازقک مرضه سبب
 شربت ایچسه و عذاب مخالفدن حاقنسه البتده صحت بولور

مکرکه مرض موت اوله ویا طبیب حاذق دید وکی کبی ایتمه مش
 اوله حضرت رسالت علیه السلام بیوردیکه قرق مباح هر کیمکه
 خالص و مخلص حضور قبله حقه عبادت ایلسه کوکلندن
 حکمت جشمه لری دله اقه دیش اول سبیدن مشایخ طریقه
 قرق کون خلوت اوتوررلر صفات قیحه لردن پرهیز ایدرلر
 و مضرینه مناسب عمل ایدرلر چونکه پرهیز و عمل صالح
 ایدرلر مزاجلرنده کی مضر ضعیف اولور چون مرشد کامل
 کوره که واقعه بنضدن بیه کم مضری ندن ضعیف اولش
 همان که کند و لکسن شریعتن ایچون هماندم اوصاف
 بشریتدن خلوص اوله صفات عقله متصف اوله هر ققی
 خسته کم طبیب حاذق واریسه و حکمت کتابریه عمل ایتمه
 مضری آرتیه مزاجین از دوره عاقبت اول مضراغی هلاک
 ایده امدی ای غنیز کند و بلکه عملی قووار مرشد کامل
 استه بولکه کند و لوکلک و بلور لکک مضندن قورتلوسین
 اگر کیم مضیم بلور و عملین قلویریم دیر سک اولا اول کندو

^x
 6 بلور لكك عين مرضدر وعجيددر صفات شيطاندر بوندن
 اولور مرض اولن امدی ای عزیز کیر ^{لی}مضار واردر که سن آنی
 بلنر سگ وحق صاغ سلم رید وکنه الدانور سین صاغ
 وضسته بلکه کیر و طیب حازق کوك يوضسه عوام مرضی
 ومرضك اصلی ندندر نه بلور وای اول ضستیه کد طیب خازق
 وارمیه و صکت کتابله عمل ایتیه امدی ای عزیز انصاف کل
 اگر عبادت حق ایچون اولسه کوك کیم حضرت رسالت علیه
 السلام قرق صباع طاعت ایده نك کوکلذن حکمت بشمیری
 دلنه آقه دیمش و حضرت رسالتک خود سوزی کرچکدر
 البته رید وکی اولور و هم سکا بوشاهد یتمیزی کیم بونجه
 اولیا الروطالبر اول سوزیله عمل قلدیله و مراده ایرشدیلر
 پس معلوم اولدیکیم مراد حاصل اولسه ایتد و کین عمل ریا
 و تقلید ایش امدی ای انصاف کل انصاف ایله بونجه
 طاعت قلدک هیچ نتیجه حاصل اولدی هرکشی خود کذو
 سوزنی بلور غیره مهور سق نه حاجت سوزنی اوزا قدن

انصاف اوله بوقدر يتر امدى اى عزيز بيله سنكه تن مضرى
 كى جانك دى مضرى تنه فاني اولور اما جان مضرى
 جانله باقيدروتن مضرينك دى ضايقى بوقدر اما انبىار
 واوليا مضراتى يدى بايدر ديد يور يور ديلر كه جزمك قيو
 يديدر پس بزه دى لارم كلديكه انلره موافقت ايدوب
 يدى باب اوزره سويله لم تاكيم مؤمنلره و طالب اوللره
 بونلرين صقنه لر وانلردن قورتلغه چاره اير لر امدى بلكه
 اى عزيز اول يدى ديو يور ديلر يدى صفدر اوضفانلر مشايخ
 اصطلاحنده صفات ناريه دير لر اول صفاتلرين اولى كبردر
 ايكنجى عيبدر اوجنجى كين در درنجى شهوتدر بشنجى غضدر
 التنجى خضر يدنجى نازدر و دى بوقا بونك مضامى محبت ديار
 حضرت رسالت عليه السلام بيورر حب الدنيا رأس كل خطية
 معناسى دنيالى سونك جميع كنا هارين باشيدرو حضرت
 شيخ محى الدين غزلى قدس سره بيورر كم يدى طاموى كردم
 هيچ يزنه اود بولدم جزم مالكة صوردم كه طامونك اودى

پنجه اولدی جنواب ویروب ایتمش که طاموره اورا اولز
 هرکشی دنیا دن اوردی کندو کتورر اول او ایله طاموقور
 اول اورا یجنده کیرو کندو زنی یقر و حضرت رسالت بیورر
 الدنیا فرعة الآخرة معافی بورر کیم دنیا آخرتک اکن بریدر
 امدی هرکشی عملیه جنت بولور و مشایخ دخی بیورر دیلر که
 نفس اماره یدی باشلور درها در یعنی نفس اماره نک یدی
 صفاتی وارد اول یدی صفا تکریم ذکر اولدی امدی ای عزیز
 غایت بهرلوان ارکر کدر کیم یدی باشلور درها ایله چقشه
 مکر حقن غایت اوله تامرشد لر نظر به یقشه زیر امشد کامل
 نفسک جلد دیدر زنده وارشد اتکن الدن قومه کیم دنیا دن
 محروم کیمه سین کیرو مرشد رب رب العالمین در اندن غیری مرشد
 یوق وسیله تربیت ایدر و بعضیله وسیله صورت سن عالم
 غیبین تربیت ایدر مجذوب سالک لکری شونلر کم مجذوب سالک
 دکلدر مرشد کامله احتیاجی وار کرچه طالب حقه کندو کندون
 غیرت ایله سه و تبدیلی اخلاق ایله ریاضتله و ترک عذابه

زمانه جائز در اخلاطون کبی اما کذب و کذب و لکن کجکه
 ممکن در کدر او یله اولسه مرشد لارمدر مرشد سزاوین
 حقیقتاً تبدیل اخلاق در مراد اوصاف بشریتدن قورنمقدر
 سارامکه بشریتدن قورنلیه صفات عقله موصوف اولیه
 شیخ محمود شبیری قدس سره کلشن رارنج یوردر لکه بشر
 وصفه اول بلکلی فانی که حق اوصافک بورر نشانی مشایخ
 یورمشار که حقه وارنج یول ایکی آرمدر بریسی کذب و لکن
 کجکدر و بریسی عقله بقاره بولنمقدر سارامکه کذب و لکن
 و عالمی اولکه غیر حقدراونیه لکن مغنا قوسی اکا اچلیه
 کذب و بشریتدن کجکه فنا فی الله و عقله بقا بانه اولغه بقا بانه
 درلر و حقیقتاً تبدیل اخلاق بوکار درلر و مجذوب سالک دخی
 مرشد لازمدر باطنی ظاهراً تطبیق ایجون زیرا اکثر مجذوب
 سالک تجلی زاته مظهر دوشتر لرا اول حالده نه علم و نه علیم
 و نه صورت و نه معنی و نه آخرت و نه دنیا و نه حق و نه باطل
 و نه کفر و نه ایمان و نه صفات و نه نشان و نه بیان قیلول

۸ کانه براوج توزایدی حَقِّ تجلی برلینه قرشوروشدی
 وصاورلادی کدی هیچ کذونک وارلغی توزلرندن سننه قلمدی همان
 حق قالور کریمه انم علم اولمز اما عین علمدر علم اولمدوغی
 بومغایه در زیر علمه عالم ومعلوم کرم وجود عالم محو اولسه
 نه علم قالور ونه معلوم قالور اگر حق اتارلرندن تجلی سوری
 واقع اولسه وبا صفاتندن تجلی ایلسه معارف اول تجلیلرده
 بونجه معرفت حاصل اولور وهر تجلیه جرت مناسبت ندر و بونه
 نه تجلی دیرلر وانور مختلفه رنگ رنگ اولغ جرت مناسبت ندر
 بلکه مرشد کرم مجذوب سالک اولسون البده مرشد لازمند
 شونلرکه ایکی جهان قفا چویر دیرلر محتاجدر یا شونلرکه طبیعت
 ظلماتی ایچنده محبت دنیا مناسبتله دورلور دورلو اوردن نورانی
 زنجیرله بغلشدر در انلره خوف و همن عیندر امدی ای عزیز
 بودنیا بر باکیره قبیح سخاره و مکاره فریدر یوزی نقابلوردر
 دورلو دورلو با سلا التون انجولعل یا قوتیله مریددر و سنجی
 چیوغی التده در کذوی مکاره لکله محبوبه کوستر هر کیمکه بونک

مکر و حیلہ سینہ الداندی همان سخوی چو غی ایلہ چار پر کیمین
 اشک و کیمک ایت و کیمک خنزیر و کیمک ایلان و کیمک آیو و کیمک
 میمون ایدر و الحاصل جمیع صفات حیوانه موصوف ایدر اما
 او غلغلی بو سخین تا تیر نندن مست اولوب کذ و مال لر نندن بی خبر در
 اه اگر بو حالده ایکی حضر زمانه بنمرا یسه و حیات آبک ایچورنر
 ایسه و آب حیات ایلہ وجود لر نده اولان مکر لی یوزن ایسه شویله
 بو حال اوزره قلسار اول زمانکه صبح قیامت اوله بود نیانک غفلتدن
 او یاندر کذ و لرین بوقیج صورتله کوره لر فریاده روشه لر چوق
 بشیمانقلار ایه لر اما فائده سی اولیه زیرا تبدیل صفات بونده در
 اول عالم بقادر آنده تبدیل اولنر الا مکر که بود نیاده ایکن براو ستار
 کامله یتشه اگا معرفت آیک ایچوره و جمیع وجود لر نده اولان
 مکر معرفت آبی ایلہ یویه واکته لباس پادشاهی کیوره که
 صفات حق در اگر تمام اوصاف بشریتدن قورتوب اوصاف حق
 موصوف اولد یسه یعنی فنا فی الله بقا بانه اولد یسه اول مانکه
 صبح قیامت اوله کذ و بی حقله باقی کوره و حق در غیری ایکی

جلا نده نسنه کورمیه شیخ محمور شبتری قدس ستره بیورر
 صفاتی ترک ایت ارایسک صفاتی همان تبدیل ایدرسن زانه
 زاتی ایمان کورسه وانبیا واولیای سوسه و اقارایسه
 واولیا همتیه صفات قیمه دن قورتسه و صفات حسنه لری
 کندویه عادت ایلسه و طریق انبیا واولیانه رعایت ایلسه
 کندویی خوب نورانی مقاملرده و کوشلرده و سحرلرده
 وکلزارلرده ویاغچلرده کوره صحتلری خوب رومدکلر و غلمانلر
 و حوریلرله اوله امانه مقدار اخلاص و اعتمادی و ارایسه
 مقامی و مصاصیلری ائها کوره اوله زیرحق تعالی جنتی و جرنی
 انسانک صفاتدن یرادر ناریه دن جفنی خلق ایدر و نوریه
 جنتی خلق ایدر حق تعالی کلوم قدیمه بیورر فن عمل مشقال
 ذره خیرایره و من عمل مشقال ذره شرایره مثلاً برکشتی بوزنیاه
 تقواسنه کوره نورانی لباسلرکیه و نه مقدار غیر حقدن
 کوکلنی صافی ایلسه اولمقدار بوجه مقاملردن و واسع
 صیالرده کندویی کوره و نه مقدار کندویی صفات حسنه ده

عادت ایتسه صفاترینه مناسب کلزار لر کوره ونه مقدار
 اخلاصله ذکر عادت ایتسه اولمقدار با غلر و بنجار و بمشار کایله
 اولش کوره ونه مقدار اخلاص حسنه بی کذویه عادت
 ایتسه اولمقدار خوب روملکلرله و غلمانلرله مصاحب اوله
 ونه مقدار بونج بکرا سزار لرله سزه حقندن واقف اولدیتسه
 اول سدر لر خوب حوریدر اولار ونه مقدار نماز قلدیتسه فرض
 اولان نمازی اگا کوره لطیف آتکه بنه و اگر نمازین سنلرین
 حضور قبلله رعایت ایلدیتسه اگا کوره لطیف اگر نمش و او یا تنمش
 و لطیف کوملکدرک و قوسقون و لطیف عبا یسی اوله و اگر
 نمازده کوکلنر حقندن غیر ی اولسه اگا کوره بورا قلر و انوار
 برق لامعار حقندن تجلی ایلده و اگر عشق الهی کوکلنه غلبه
 ایتسه و حقندن غیر ی او نوشته حق آکا ساقی اوله نور دن
 قدحار و نور دن شرابا ظهور منو ویر ایچی جک حقل
 تجلیرندن مست اوله و حقندن غیر ی کور میه و اول نور لر
 شرابا ظهور دیر لر بو مغایه کیم شرابدر مست ایدیکیدر یعنی

۱۰ حقن غیری او نو تدریجیدر و طرورد یعنی حقن غیری
 کوکلند آری مجیدر اگر بود نیاره کوکلند ایرمغی اقدیسه کوشک
 آتده سود ایرمغی آقه قلبند قونان صفارن بال ایرمغی
 آقه حقن غیری اونته صفات حقله موصوف اولسه آنه
 تحتی آتده آب حیات آقه بونده ایتدوکی فکر حقایق اشیا
 جواهر و لعل و یاقوت و مرجان اوله اگر بودید و کن صفات
 قلب صافده اولسه هنر کیم کورنسه نوردن مقامل اوله و اگر
 بونه حقن غیری اونتدیسه آتده حقن غیری فانی کوره
 کند و بی حقله باقی کوره ای طالب نفس نالهقه وای طالب کل که
 کنز مخفیست ستری بلندی کم ایکی جبران سندن اوز که نسنه
 یوق دنیا ده وجودن سبیلله وجود اخرتده صفاتک سبیلله
 وجود بولور بودید و کن احوال انسان کاملدر و ایکی جبران
 حق محمد المصطفی نکر و سائر انبیا و اولیانک مرتبه سیدر و مقابله
 اول سیدن حق رحمة للعالمین یورد
 ایکی جبران منشی ذات صفاتدر سنک قرمایت بوغامفی مغانی بسکله ما کدر سنک

غیب الخوبك برینه حسنه مقابل آینه بوکرینک ایکی طرفان عسکره یلکدر سنک
 جنات عدی نورین یدی طامون نایین آنه کورین جمله حق صفاتکدر سنک
 زاتی عیانه کلیم حسنی یانه کلیم شرع و بیانه کلیم علت عیانه کلیم سنک
 نقیصه درلدی خانلری این بورتدی تنزی ایکی طرفان کورین عین عیانه کلیم سنک
 لطفی وفاکی سویسون جمله طویلون جان جهان سویلین وصفیانه کلیم سنک
 امدی ای عزیز عمل خیرین ضیاء نور حاصل اولور و عمل شرین نار
 ظلمت حاصل اولور اول سبیدن امری و فتن اولدی حق تعالی
 ربدر و عالمدر ققی غدارین حاصل اولدوغک بیلور اول صفاتین
 حوادنلری دیدک اصطلاح مشایخده خیر عمل صفات نوریه دیرلر
 و شر عمل صفات ناریه دیرلر چون صفات غدارین و مصاحبین
 حاصل اولور کرکدر کیم طالب حق اولان اول اصل غدارین و اول اصل
 مصاحبین صافنه مشاوشراب حرام اولدوغنه اولدر کیم شهواتدر
 و مقصید و فرائضی برخطدر و فرائضین قساوتی زیاده در
 و مستعدن و فنی زیاده در ایچنی صور ذیل ایدیکیدر و بعض کین
 و محبت دنیا و شهرت و تعین و الحاصل جمیع صفات ناریه لر و صفات

بر دینه لر آنه حاصل اولور اول سبیدن آدی امر اچا شدر و خنیر
 آتی حرام اولدوغنه سبب اولدر که پیه نی چکشد ریجیدر و موش
 آتی حرام اولدوغنه سبب اولدر که پیه نی خریص دنیا ایدجیدر
 و کدی آتی حرام اولدوغنه سبب اولدر که پیه نی کونوجیدر
 وارسلون آتی حرام اولدوغنه سبب اولدر که پیه نی متکبر
 ایدجیدر و قبلون آتی حرام اولدوغنه سبب اولدر که پیه نی
 عجب و غضب صاحبی ایدجیدر مرتلون آتی حرام اولدوغنه
 سبب اولدر که پیه نی اوغری ایدجیدر و آبوانی حرام اولدوغنه
 سبب اولدر که پیه نی فاسق ایدجیدر و میمون آتی حرام اولدوغنه
 سبب اولدر که پیه نی ایکی یوزلو ایدجیدر و دلکوانی حرام اولدوغنه
 سبب اولدو که پیه نی حیله کار ایدجیدر و ایدون آتی حرام
 اولدوغنه سبب اولدر که شروانیدر عداوتک و بروده تک
 و ریاسن آر تورجیدر و قوربغه آتی حرام اولدوغنه سبب
 اولدر که پیه الحاده میل ایدر ریجیدر و الحاصل شولیکیم منری در
 صفات قییم لردن او توری منری در شولیکیم مالدر صفات حسنه

ویرد و کندن او توری حاد در مثل قیون اتی حاد اولدوغنه
 سبب بیه فی حکیم ایدیکیدر و قول اسلامیه قوت ویریکیدر
 و طاق اتی حاد اولدوغنه سبب عقله و کوزه نور ویریکیدر
 و قاز اتی حاد اولوغنه سبب بیه نک جسمنی و لباسنی پال
 ایدیکیدر و اور دک اتی حاد اولدوغنه سبب بیه نک کوکلنی
 جمع ایدیکیدر و صفات نفی حواطر در ذکر قلیدر حاصل کلیم
 شو لکم حاد در صفات حسینه قوت ویریکیدر زیرا انسان لطفی
 و قری جامعدر و عالم رفی لطفله قهر در مکتبدر اشیا نک بغضیسی
 لطفنه منظر در و بغضیسی قرینه منظر در بونار غذا اولوب
 انسانه یقین زاتلرنج اولان حاصیتلر وجود انسانده ظهوره
 کلور زیرا وجود انسان ایکی عالمک اینیه سیدر اولکی ایکی
 عالمده وارد انسان رفی و آردر عقل و نطقی واردر کیم اون
 سکن بیک عالمده یوقدر اگر صورتده و صفاتده بونلرده اولان
 صورتدن و صفاتدن افضلدر اما بوا یکی صفات حقندن غیره
 یوقدر بو وجود انسانی مقک صفاتی و خزیه سیدر و ظهر

12

جامعدر و خلیفه حقدر قوله تعالى وخلق آدم علی صورته
 صورتك مراد صفاتدر چون وجود انسانی لطفی و قهری مباح
 اولدی اول سیدن صورته و صفات ایکیدر قلبه قلب دیرلر
 منقلب اولدو غیچون ایکی یوزی و آردر بر یوزی عالم صورتدر
 و بر یوزی عالم معیندر ایکی مابنه مائدر اویله اولسه انسان
 اولان کماللرایله مصاحبت ایتسه قلبی عوامک صفاتنه مائل
 اولور دروزد مائله عوامک صفاتی کذبیه عادت ایدر اولدی
 عوامدن اولور شیخ محمود شبتری قدس سره بیورر عوامک
 اوتورمه سنخ اولق بکلی نسخ اولور سین و مولانا خداوندکار
 بیورمشتاریم بر لحظه عوامله مصاحبت ایلدم دیدی میدی کون
 عشق همانچ اوتوردم هنوز برودم کندی دیمش امدی مولانا
 حضرتار بویله بیور یحقی قیاس ایله غیرینک حالنه اوله
 قوله تعی شیاطین الانس والجن الایه انس شیاطین بوندردر
 زیرا کذیلر ضلالت ابجنه در و مصاحبتی رفی ضلالت دعوت
 ایدر الله بونارین شترندن صفتق کرک و بونارین شترندن

الله صفتك فرض عیندر قل اعوذ برب الناس بونترین حقنه
 کلمشدر دولت سعادت اول کشتک باشنده درکیم بونتردن
 ایراغ اوله نیرانی شیطانی افضلدر جن شیطانبندن اول
 سبیدن حق تعالی حضرتتری کلام قدیمه انس شیطانی
 یار ایدی ورنی بلکه ای عزیز سبب سعادت و شقاوت
 ایکی نسنه رخی واربری سوز وبری فکر در بویا یکدن برسی
 سوز وار اولوی بری ایلمشاکاف اولودر حق تعالی انورین
 حقنه میتون بیوردی بوکن لا اله الا الله محمد رسول الله ریسه
 اولوایکن بری اولور واکر بر مسلمان حق انکار ایلسه مانی
 اولور امدی ای عزیز زکرها یلک و حکمت الهی سویلک
 وانبیا واولیای سویلک روحک غدا لریدر کشتک جان
 خسته در اکر بو غدا لر دن صفا بولن ایلسه اول کشتی شول
 خستیه بگزیم طبیعتی بولمش اوله لطیف غدا لر دن بوزنه
 قوقد یسه بوزنک طوتار اول لطیف قوقودن فچار البده
 بری اولان جان غدا سزا و لری حضرت رسالت علیه السلام

۱۳ بیور و ثمره الفوار ذکر الله کوکل یمشی ذکر الله در دیدی
 اول خسته در کم باشی او جنده یمشدر دوره و میگردن صفاسی
 اولیه اما سوزدر لغور و لطیف و خشرانه و مالا یعنی سوزدر
 یمشدر اینجند یلید و بیان اخلاطی کبدر بواصل یمشدر له جانوار
 غذا نور انسانه غذا اولزدر و انسان اولان بوئک کبی یمشدر
 میل ایلمن کلک امدی اول سبب سعادت اولنک بریسی
 فکر در فکر و ارکه بیک میل طاعت ایلمکدن بر ساعت فکر ایلمک
 افضلدر و حضرت رسالت پناه بیور بر ساعت فکر ایلمک
 یکدر بیک میل طاعتدن و بن اول فکری فضر که حق تعالی
 کلوم قدیمه بیور تفکرو فی خلق السموات و الارض برلرین
 و کوکلرین براد لما سنده ایح و ز اوله اولسه بو فکر بنه فضر
 امدی ای غیز بیک و کوکل براد لما سندن مراد وجود حضرت
 محمد المصطفی در لولاک لولاک لما خلقت الافلاک دیو بیوردی
 مراد وجود انسان در مجموعندن اشرف و اکمل اولد و غدن
 او توری اولاً خطاب به حضرت محمد لایق اولدی پس خلقت عالمک

مرار عیان اولمقدر حقك عیانی صفاتله در امدی ای طالب
 حق کل وجود شهرت کور فکرایله مقك صفاتلردن نه وار مثله
 صفات حق اول آخر باطن ظاهر حق مرید متکلم علیم حلیم کریم رحیم
 سمیع بصیر قهار غفار و صفاتلردن غیری نقدر صفات واریسه
 مجموع انسانك وجودی شهرت وارد در مثله اول خلقت عالمدن
 حضرت رسالت بیورر اول ما خلق الله روحی دیدی نظر بحقیقت
 اول سین و صورت ده آخر سین لقد خلقنا الانسان في احسن
 تقویم ثم ردناه اسفل سافیلین الا الذین امنوا الایه و ظاهری
 وجود و باطن سن روح حمله روح کیزلورر کیزلورلردن اشکاره در
 سن سنی کورر سن کیم در یسن جانك وار لغدن شك یوق کیزلو
 اولدوغی جاننددر وینجه در کوره من سن اوله اولسه حقیقتاً
 اول سن و صورتا آخر سن وجود ایله ظاهر سن و جانك بالهند
 کیزلورر و حیاطه حق سن و ارادته مرید سن و متکلم سن و علیم
 علیم سن و رحیم سن و سمیع سن و قهار سن و غفار سن اکر
 بومعرفك واریسه کوکل کوزك آجی وسته بول جمیع صفات

۱۹ سنده عیان اولبد رآمدی ای طالب حق صفات جامع ذات
 کور قندن ایتمش اما قنده سن سنده عاجز سن جلاله و ظالم سن
 حق اور نمکله کافره دخی حق اور ند و کیچون کافر دید یلرای
 حَقَّک و ازلغک و برلکک عیان کور و بی شادیت ایدیچی مؤمن
 جان کوزنی آج و کورکه صفاته جامع ذات قنده در و حضرت
 رسالت یورر من عرف نفسه فقد عرف ربه و مولانا رومی یورر
 عین ذاتم عین ذات بنم اول مستجمع ذات صفات و یونس امر
 حضرت ناری یورر بن بونع سیرا یدرکن عجب ستره ایردم افی
 ستره کورن بوستری حق بنده بولدم افی بنده بولدم بنده
 کوردم بنم له بن اولانی صورتم جان اولانی کیم اید و کک بولدم
 افی آمدی ای طالب حق کل کوزون آج جسمک و جانکه نظرایله
 کورکیم جسمک اصلی قان و صفان و بلغم و سودا در و بودورث
 چار عناصرله قائمدر و چار عناصر در ورت طبیعتله قائمدر
 حرارت بر ورت یوست رطوبت بودرت طبیعت بودرت
 اسمله قائمدر بودرت اسم حَقَّک ذاتله قائمدر و ذات اسملرند

واول درت اسم بوندر در حق سمیع قادر در مبد شیخ محمود شبستری
 کلسن رازنغ بیور در لکه عنا صر صورت در دورت اسمک بولار در
 احوالی جان و جسمک عنا صر در کور مدی حسن اشیا که
 ذات حق آنکه در مستمار امدی ای طالب چون جسمک ذات الله
 اید قائم در رومک روح الله ایله قائم در قوله تعالی خلق
 الانسان من طین ثم جعل نسله من سلاله من ماء مهین شده
 سواء ونفخ فیه من روحه دیو بیور دی امدی ای طالب ذاتک
 ذات الله ایله قائم در رومک روح الله ایله قائم در وسید نشیمی
 قدس سره بومغاره بیور ذات الله یم صفاته قدرته یم برانله
 کل شکریم بایتله بن جرانه صغرم وجود علم صفک نوریه موجوده
 قوله تعالی نور السموات والارض و حضرت رسالت پناه بیور
 ان الله تعالی خلق الخلق فی ظلمة ثم رش علیه من نوره نور صفت
 وجود در و طین صفت عدم در واحد سر الله وجود ذات الله
 موجود نور الله در وجود عالیدن اوج سننه طوغری آنله
 موالید ثلاثه دیر لاول موالید ثلاثه نک بری نبات در بری حیواندر

بری انساندر وکوک آنا ویر آنا منزلده در و موالید ثلاثه ¹⁵
 مناسبیله ظهوره کلور مناسبک اصلی بوکم حق دلدیکم عین اوله
 همان کم جمالذن نقابک کتوردی و جمال نورندن عیش وجود
 بولدی و شوقیه حرکت کلدی و حقیق جمال نورینک پرتوندن
 فداکرم و موجوده کلدی جنبشندن کره نازکرم اولوب حرارتک
 بر یوزینه صالیدی بو حرارتک کر میتندن در یارن بخار حاصل
 اولدی هوایه آغدی و هوآره رطوبتله جمع اولدی برودت حاصل
 اولدی یغور اولدی یره ایندی هماندم یره نبات ظهوره
 کلدی و کونشک رطوبتک هوایه چکدی اول نباتدن فضلله
 اولان یغور صی اولدی و صی هوایه آغدی کنش کرم اولیحق
 نباته اولان رطوبتی دخی هوایه چکدی رطوبت مناسبیله
 نباتی دخی یله چکدی نبات بیوردی حیوانه غذا اولدی و نبات
 و حیوان انسانه غذا اولدی وجود انسانه غذا اولدی وجود
 انسانده قان اولدی اول قان آنه رحمده روشدی قرق کونک
 ات اولدی و یورک یرن بر دمله قان ظاهر اولدی اکا کوکل

دیرلر مورو ایله اعضا اولدی و اعضا بغلدی قاما اعضایی بودر
 هاندیم یریلو مدتله طوغری و بود عاقل اولور اعضا بویوب
 ترقی ایدکجه عقل ادراک آرتق قق یا شنه وارجه فرقه
 هر نه مقدار زانده کماله قابل ایسه ظهوره کطور اما نیجه زمان
 حیوانله ما نوس اولوب درردک صفات حیوانلر سکا طبیعت
 اولوب دردی و حقیقتک که جانکدر حقل علی خزینه سنده
 ایکن عقله ما نوس ایدی و صفات حق جانکده طبیعت اولشی
 ایدی اما آنج اجمال ایدی اول سیدن تنزل ایدوب وجوده
 کلدی تاکه اول اجمال اولان صفاتلر وجود سببیه کمال بولیدی
 اما بوصفات حیوانلر بعضی صفات مقه حجاب اولدیلر مهان
 دخی بو طبیعت حیوانلر ایله مجوس اولمشدی بیون کند و ذنی
 بو ظلملر ایجنه کوردی انسیت اذلی اکدی و زاری قیلوب
 مقدن در امان دبلدی حق تعالی ارحم الراحمین در رحم ایدوب
 اسر کدی و بنده روانام نرده جبار و جبار کونکوندردی
 و نامه دخی یوردیکم صفات قییه لرله موصوف اولان غداردن

۱۶ بیه وز وصفات رزیده اولان انس و جن دن قاجوب حقّه
 صغوب و محبت دنیا بی کوکلان کیده ره وز حقدن غیره محبت
 ائیمه وز محبت دنیا دن باشند آیاغه دکی غسلیده ورتاکه
 بر قبل ربی قالمه یونمه دن وکونده بش کز محبت دنیا ال
 یویه وز و محبت دنیا دن یوز جویروب حقدن یکا متوبه اولوب
 حال قبله سنه یوز طوتوب حقدن استمداد طلب ابره وز
 شیا طینک شترندن شکر ثنایر ایدوب طبیعت ظلمتارنده قلیوب
 وجود دنیا دن قوریلوب وجود حیواندن قوریلوب انسانه
 بنشوب انسان اولدوغمری یله وز لباسی پادشاهی لاو زایکی
 جرانه پادشاه قلوب وجود انسان مملکته کوکل شهرین منحن
 سلطنته خلیفه قلده غنه عقلی وز بروکودی جاسوس و قولاغی
 قراول ورندار قلوب و قدرنک لشکرین معارین و بروب
 انبانی قلمی قوشاندی و یوردیم بویکی جرانه بندن غیره
 حاکم ملک حافظاری و پردوکنه مد ثنایر و دخی یوردیم مقلد
 مدراط مستقیم و انبیایه و پردوکی نعمتاری استینه وز و غضبین

وضدلت سزا اوله ورفی کامله بل بوکوب وگاه بوز بره
 اوروب بوصراط مستقیم اولان نعمتی استینه و زناکه
 نعمتین ارته و صفات ناریه ظلمتارندن و صفات نوریه
 جابلندن قورنده و کذونک فحشندن غیری کوکلو مژدن
 کیده ره بویتنک اورزینه نماز فیلدوز و اوبرح طونناوز و حجه
 آرض و ذکات و بی و زناکه دیلکون فحول اوله بو فعلار مضن
 بنده دوار هرکم طبیعت حاذقک نهی ایند و کذن برهیز اینسه
 و امر ایند و کنی برینه کنورسه بو ظلمتارندن قورتنه مقه وصول
 بوله ایکی جیلان خلیفه صف اولوب پادشاه اوله وز ورفی
 بیور دیکم عبرت تطریله بریوزینه نظر ابرح وز بریورنده اولانار
 نیجه اولورلر و نیجه دیریلورلر کوره وز قوله تعالی انظر الی آثار
 رحمة الله کیف یحیی الارض بعد موتها و حضرت رسول علیه
 السلام بیورر من لم یعرف الحکمه فهو غنی فی معرفه الله
 یعنی هرکیمکه حکمت بلمسه معرفه الله ده از دکلدر پس معلوم
 اولد بیکه حکمت بلین الله بلین ایش ایمی بزه لازم کلدی بیکه

۱۷

حکمت الهیون حق بیدر دیکى قدر مؤمنه بدورب خبر و بره
 ناکه فائده ابره لرامدى ای طالب حق برلری و کوکلی دوجار
 عنصری مجموع وجود عالمی اسباب الهیون قلدی و کارخانه
 الهیون اوج نسنه اشرف بری نبات بری حیوان بری وجود
 انسان بواوینک وجود لرینک منشئ صودر و حضرت رسالت
 پناه علیه السلام بیورر کل شیء من الماء حی منشئ حیواند و صفات
 حقدر و بتور بحیدر و بل نازل بحیدر و اود بیورر بحیدر و بشیر
 و کوکلی سعادت و شقاوت و عمرین و حسنک کوزلمی
 باجرکنی اوله و قدی اوزنمی اوله و باقصی اوله و طوائف
 اجناس و اشناق و بارلق و محبت و غوغا و حرکت و سکون و فقر
 و غنا و کفر ایمان بو مجموع کم ذکر اولندی کوکلی حرکت و بیدارین
 جنبشیدن حاصل اولور حضرت مولانا قدس سره بیورر من میرو
 ای بی خبران میکشند و ابره یاریده یازی دیمک اصلی بودر
 اما کوکلی طقوزدر برقی ساقی نوردر هیچ بلدزای بو قدر
 الخافک اطلس دیرلر زان ابره و مجرد و اصطلاح مشایخده

عالم ارواح و عین عیان ثابته دیرلر بوفلک باب باب دوندون^{کیمون}
 فلک ثوابت دیرلر اوجیوز آلمش بیک بلده برکز دورایدر
 نقوش عالمک نقاشیدر ماباقی فلک لک قلدرد وجود عنصر
 دیویدیدر صور کبدر و عالم کتاب حقدر دست قدر تله بوافلک
 حرکت کلوب بودورت عنصر کابنده بوصورتلر کیم خطوط
 الهیدر بنجه دیرلر سه یازار مانعی یوق حق سبحانه و تعالی
 بوافلک بحومک سیرانی منا سبیلله بو عالمی بلده برکز
 اولدورر و دیرکورر بو عالمک بریلی فلک ثوابتک برکز دوریدر
 اما خلق عالم حسابلرین بلمک ایچون کونشک بر دورنه بریل دیرلر
 کونش دوری حسابنجه فلک ثوابتک بیک ییلی برکونیدریدی بیک
 ییل برهفته سیدر و اوتوز بیک ییل برآیدر و اوجیوز آلمش
 کونی بریلدر امدی ای بصیرت کل حکمت الهی به نظر ایله هویتجا
 وجود دنیا کونش دوری حسابنجه لهیل اولدوررینه مثلن
 خلق ایدر اما مجموعی عالمی فلک ثوابتک دوری حسابنجه
 هرکون و هر ییل اولدوررینه مثلن خلق ایدر قوله تعالی

ان الله قادر على ان يخلق مثله و قوله تعالى من اخلقناكم
 و فرائعكم و منها بخرکم ناره اخرى قاره قدرت و مقدور
 لا دندر نتم فاعله فعل و مفعوله لا دندر حق تعالى بکي بکي
 عالمی يارادر خلق خديد ديد و کندن مراد اولور بوفلاك ثوابت
 اون ايکي برج اوزره در ویدی بلد زدن غیری مجموعی بلد زلر
 بوفلاك ثوابته ثابت در لرافلوك جسم بسیط در اول سبیدن
 دنیا کو کندن هری بر طائفه منسوبدر و مرتبدر و هری بک
 بر حکمتی واردر و هری بک برد و رلوا دی واردر یدنجی فلکده
 اولان بلد زین آری زفلدر مشایخه و قلعه الهلارینه و خسته لره
 و بنده لره منسوبدر و مرتبدر شول و فکده دخل خوش حال اوله
 اکا منسوب اولان طائفه دخی خوش حال اولور آتینی فلاك
 بلد زنه مشتری در لر علمایه فضایه و مفسیره و مدر ساره
 و قاضیاره و اماملر منسوبدر و مرتبدر بشنجی فلاك بلد زنه
 قریح در لر امایه و سپاهلاره و اوغریاره و حرآملاره و جلقدر لره
 و قصابلاره منسوبدر و مرتبدر و دور دنجی فلاك بلد زنه شمس

دیرلر پادشاهده منسوبدر اوجخی فلك بلدزنده زهر دیرلر
 و او غلذلم و جنکیده و سازنده لر و کوینده لر منسوبدر و ایکی
 فلك بلدزنده عطارود دیرلر خزیندارلر و رفتر دارلر و اهل
 قلمه و نقاشلر و شاعرلر منسوبدر و برنجی فلك بلدزنده قر
 دیرلر و زرایه و عوام ناسه منسوبدر و بلد زن ایکشر برنجی
 و آردر شمسله قر برر بورجی و آردر هر ققی سیرایدکن کذویه
 منسوب بورچلر کلسه شرف سعادت بولور اول بلدزله
 منسوب طائفه رفاحت ایجده اولور و هر ققی سیرایدکن
 ضدی بورچنده واقع اولسه صغیف و بال و نکبت اولور و آنکا
 منسوب طائفه عاجز و ضور زیل اولور و ایکی بلدز بربرینه
 روشسه و تاتریجده بولنسه لر انلر منسوب اولان طائفه
 بربرلرینه عداوت ایدر لر مثلاً زحل مشتری ایله مقابله
 و تاتریجده بولنسه لر مشایخ و علما ارا سنده عداوت اوله
 و علما ناک اکثری طالب فقر اوله و اگر تربیده بولنسه لر
 ارا رنده بارم دوستلر و بعضی علما فقره میل ایده و ایکی بلدز

۱۸ بربرجده واقع اولسه اگا قرات دیر لر اول ایکی طائفه نل
 ارا رنده قال اوله بو افلاک انجم بر آلدین برو بو حال اوزره
 سیراید لر ارحقی برینه کتور لر بو بد لر سیراید یجدر بر برینه
 مخالف دوز لر و بر بر لر بله کاه نسر یس و کاه تربعده و کاه
 مقابله ده اولور لر اول سبیدن احوال عالم رضی بر قرار اوزره
 اولر اما بر کشتی کیم عالمده وجوده کلسه اول طوغدوغی و قمتن
 قغی بر جده طوغسه اول برج قغی بلد زه منسوب اول کیشنک
 ستاره سی اولور اول بلد ز نه طائفه منسوب ایلسه بو کشتی
 اول صفتیه مشغول اولور و اگا طالب اولور و اگر طالعی سعید
 اکبرایسه اول طائفه ارا سنده عزیز اولور و اگر طالعی نحس
 اکبرایسه ذلیل اولور الا مکر اول طوغدوغی و قمتن مایه بلد لر
 شرفده اوله اگر شرفده اولسه بو کشتی یدی اقلیمه پادشاه
 اوله و اگر بعض شرفده و بعض جنوبیده و بعض امنه و بعض
 نکیده و بعض قوتده و بعض وبالده و بعض فرضده اولسه
 بو کیشنک عالمده حال مخالفنده کاه سعادت دولت بوز کوسره

اول شرفده اولان بلاد زره منسوب طائفه لردن استفاده
 كوره كاه اوله كه دولت بوز جویده اول نكبت و بالده اولان
 منسوب طائفه لردن چوق جفال كوره و دولته مانع اوله لردن
 دولتك ثباتی اولدوغنه سبب اولور هر كشی ستاره سنه
 كوره دولت سعادت بولور كریجه بوبابده حكمت الهی چوقدر
 اما كلوم مخضر اولغیجون بومقدار ذكر اولدی ابدی صونجا
 حضرت ناریك ایکی صفاتی واردر وحدته مقابلدر لطیفدر
 اول لطافت مناسبتله باطنده اولان صفات مخفی ظهور
 بولدی مجموع صفات حقله موصوف اولدی و بر بوزی عالم
 كثر ندر بو عالم كثر نده اولان بوز مناسبتله مخفی ظهور بولوب
 وجوده كلی و بو وجود مناسبتله مجموع صفات حق مناسبت
 وجود لرایله عین اولدی و عالم كثر ن اولدی هر شی بر صفتك
 مظهری اولدی هر صفت بر شی ماهیت اولدی اول سیدن حضرت
 رسالت بیور الله دارنی الاشياء كاهی یعنی جمع صفات لرونی
 بكا كوستردیمك اولور اوله اولسه باطنده و ظاهرده اولان

اسماء صفات جامع اولان ذات حقیقت محمدیه در الله بر اسم ۷۵
 ذات مستجمع جمیع صفات و صفات مستجمع ذات حقیقت محمدیه در
 وظاهرین و ارفی اولد رنه باطن وجود بولور و نه ظاهر وجود
 بولور آنسز ذرا سبب کونین در وجود عالین در ای صاحب
 بصیرت بر غنا معنی دظه کیم حق نیه دیر لر و باطن نیه دیر لر تا بوقیة
 حق کند که بولمغه یول اوله بلکه ای غیز حق و ارفی دیر لر
 و باطن بوقلغه دیر لر و ارفی صفات ضیاء در بوقلغ صفات
 ظلمت در و ارفی صفات حیاء در بوقلغ صفات مماندر و ارفی صفات
 علم در بوقلغ صفت جبر در حلال کلام عدم مخض انکا دیر لر که
 آنده ذات و صفات اولیه ذات صفات و ارفی صفات در و ارفی
 صفاتک غریبی بوقدر اما سکر صفات وار در که ذات انرا یله
 قائم در نور واره دیر لر اصطلاح مشایخده بوندره صفات ثمانیه
 دیر لر حق بقا علیم قادر وید متکلم سمیع بصیر ماباقی صفات
 افعالیدر مثلاً کیم غفا و ستار و رذاق و دود بکی و بوندرن
 نقدر صفات واریسه افعالیدر ذات اول سکر صفات ایلد قائمدر

ما باقی صفات ذات ایلله قائمدر امدی ای طالب حق سن سنی
 اسنه کور حق صفاتله سنده عیاندر وهرنه کیم بقسک حق
 اورکه سننه بوق وهرنه کیم واردر حق وارلغله واردر
 وارلق حق نوریدر قوله تعالی الله نور السموات والارض
 نور انکا دیرلرکه اول کندو عیان اوله ما باقی انکله عیان اوله
 نور وارلغله دیرلر ضیائک صفاتدر وارلقدن اوزکه سننه
 بوقدر جمع اشیا وارلغله وار اولدی قوله تعالی والله علی کل
 شیء شهید هشی وجود سن عیان اولر چون اشیا وجودله
 عیان کلدی اوله اولسه هشی شاهد اولدی یعنی عیان ایدیج
 اولدی شیخ محمود شبیری قدس سره وصال باندو بورر قریب
 اولدرکه صابله انکا نور بعید اولدرکه وارلقدن اوله دور
 یعنی مقه قریب وصال بولان اولدرکه وارلغله وار اولدی یعنی
 وجوده کلدی امدی ای طالب حق شریکی وضدی و مثلی
 وهناسی بوقدر ذیرا وارلق ضدی عدمدر مفرق رسالت پناه
 صلی الله علیه وسلم بورر ان الله تبارک و تعالی خلق الخلق

فی ظلمه دش علیه من نوره ای طالب حق بوقلق ایچنده
 کورین حق وارلقی نوریدر اشیا ضدیله بلدی وارلق ضدی
 بوقلقدرد ودرینک ضدی اولور محمود شیری بورر
 عدم برآینه در عسکی آدم نه نشنه در بو عسک عینی آدم
 جهانک چونکه عینی اولدی انسان اولور بر عین ایچنده شخص نیک
 نیه کیم باقر ایسک کورن اولدر همان بر کون اراده قوری یولدر
 کورن کوزدن دیرسک کوزدکلدر کورن کوزده بیکده کوزدکلدر
 جهانک سنسن کوزدن آق باق که کوز بیکک نوریدر اول حق
 جهان انساندر انسان جهاندر سوزا کلینه بوسوز پس هماندر
 صدق در بوجها دریدر انسان ولی دور ایلین انی عصبیات
 محمد الله عیان اولدم حق عین عیانندن وجودم کلی نور اولدی
 بارک حسنی چراغندن مصور عین نقاشم بر کون عالمه اوژ
 فاشم باذلدم بر کتاب اولدم آنک ندیج بیاتدن اولدی
 صوردهانی چالندی طیل سلطان حق شکر اهل منکر چکلدر
 حسابندن نجلی طوندی افاق حال من تابندن کنوردی پرده

ظلمت عیان اولدی نقابندن عدم هکمز وجود بولمز وجود
 اولان عدم اولمز صاچلدی نور ایله انوار بوکون غنّه و جود لذن
 کورندی جمله کوز لردن بلندی جمله سوز لردن نه فردا در عجب
 بلسم یارین وصل وصالندن لطیفی و صلیحه ایرمش جمالینی عیان
 کورمش قوشانمش عشق زنا رین کچو بد رقیل و قالندن جمالک
 آینه سندن عیان عین ذات اولدی کورینن فطّ حسنه
 قوسن صفات اولدی کورندی نور زاتندن عیان اولدی
 صفاتندن وجودن امره ننگده قواشیانبات اولدی جمالک
 وارلغی سندن حیات نفه جانندن قواشیاننگدن جمالک
 عیان اولدی کورن سنس کورینن سنس بواشیاننگ
 وجودن جمالک جمالندن ریدیلر چشم جان اولدی
 بو ظلمت ایچمه هکیم که ایچو پد رآب حیوانی اولو پد ر حفر و ش
 ذره که آضر جاودان اولدی عرض جوهله جان اولدی که
 غیری کلی فان اولدی قریندی نور ایله ظلمت زمین و آسمان
 اولدی لطیفک سوزی هقدر کرک اکل کرک دورباق ایچمه

22

بر عرض بوقدر قو صدق ایمان اولدی

کل آمدی ای طالب حق جان قولاً غنک آج اکلہ کم بوقضیل
عشاقک طریقدر بو طریق سنی صفہ واصل نمند در طریق انبیا
و طریق اولیا اول طریق کم بوقار و ده ذکر ایلدک عمل جنت اید
منو ذکر کبی فکر کبی و مصاحبت و ابدست و نماز و اوبرج و زکوة
کبی بو مجموع عمل اید نرسب جنت و یا خود سبب جهنمدر
منو عشاقک طریقده غسل اولدر که کوکلنی حقندن غیریدن
بو به هیچ عالم صورته کوکلدن اثر قلبیه و الا برزخه غیردن
و ندرن کوکلده نشنه فلورسه جنت حقیقتدر بو مبنا بله
بوزیک یل باشی سجده دن فلورسه مقبول حضرت
دکدر و عشق ابد سنی اولدر که ایکی جطرک مجتندن
و فکرندن ال و بوز بویه یعنی دنیا نیک و آخرتک مجتندن کوکلده
کیده ره بو ایکی عالمدن کوکلنه نشنه کلورسه ابدست
و نه ابدسته چاره ایده چون ابدست یکنی اوله ایکی
حقندن غیریدن بغلیه صاغ الن باطن وصول الن ظاهر

کبیر و صاغ آخرت و صول دنیا کبیر یعنی بونارین فکرندن
 ال بغلیه و قبله حقیقی که مؤمنک قلبدر بوزینی ^{قید} حقیقنه
 دونه اما مکة عشق الهیدر اگا اویه یعنی توبه حقه ساکن
 اوله بونماز مقبول اولدوغنی علامتی اولدر که حق تعالی
 جمالك عیان ایده قوله تعالی فا عبد ربك حتى یاتیک
 آیقین و عشق اورجیا اولدر که حق غیر بدن دلیلی و کورد
 و قولاً غلک کسه و عاشقارین حتی اولدر که وطن محبت دینار
 مؤمنک قلبی که تکیه حفضیدر اگا متوجه ویدی کز طواف
 ایده هر مرتبه ده بر علامت ظاهر اوله اولکی مرتبه ده بشل نور
 کوره ابکنی مرتبه ده کوك نور کوره اوچنچی مرتبه ده قول
 نور کوره دور دخی مرتبه ده صاری نور کوره بشنچی مرتبه ده
 آق نور کوره البخی مرتبه ده فم نور کوره بدخی مرتبه ده بی نازک
 نور کوره هر فنی عشق مکة حقیقی بو ترتیب مه طواف ایتیه
 حتی مقبول و کلدر و عاشقارین آخری مقدر آیری اولما مقدر
 و ایمانی حقه و صول بولمقدر حضرت مولانا قدس سره بیور

23

هرکیم زلفنی کوردی کافر و هرکیم یوزینی کوردی مؤمن اولدی
 ذلفذن مراد عالم کثر مندر یوزینی کوردی مکدن عالم وحدت در
 حضرت رسالت علیه السلام ببور الدنیا حرام علی الاهل الآخرة
 والآخرة حرام علی اهل الدنیا و هما حرام علی اهل الله دنیا اهلته
 آخرت حرام آخرت اهلته دنیا حرام و اهل حقّه دنیا و آخرت حرام
 و هرکیم حق ابحون دنیا نك و آخرت نك مراد لرندن کجه و کذونك
 و ارفغذن کجه وصال بوله بی شک

جهانی ترك ايله جانان کرکسه اونوت غیری حقّ ایمان کرکسه
 کوکل اونده قومّه غیری صو کید راغباری مهان کرکسه
 قوشان عشق قوشاغی زناری ترك ایت جمال نور ايله سبحان کرکسه
 وجوددن جلال بر نور اولیدر وان من شیء اوفی برهان کرکسه
 فداقل جاننی عشقک یولنده بو عیده حقّیچون فیان کرکسه
 سکا سنن جالین غرض ایلمر بو ظلمت اجم در حیوان کرکسه
 لطیفی عشق پازاری قومّه الدن اربشه رحمت رحمان کرکسه
 امدی ای عزیز طالب دخی اوج قسمدر بر قسمی عشق مشربدر

بر قسمی محبت مشربدر بر قسمی مقدر اما انلرکه عشق مشربدر
 طالب مقدر قهرلر و بلرلر اولسه بهیج عینده دکلر بلکه جفا
 آرند قی شوقی و ذوقی دایما زیاده اولور وصلت ارضوسنندن
 رارین انلره حرام اولور محبت آخرت پرده نور و محبت دنیا پرده
 ظلماتی اولور و کندی وارلغه نفات دوست دیرلرکه بشرتدر
 آتی حق تعالی بدی قدریله کورراکما مبادب حق دیرلر مادامکه
 جازبه حق ابرشیمه اول کسه قورنلنر اما شونلرکه محبت مشربدر
 اکثر انلره پرده نورانی حجاب اولور مثلاً زهد و طاعت کیمی و علمه
 معروفه و الق کیمی و حق بولنده جور و صفایه طاعت کفور مزلرینه
 حق محبتی ترک ایدرلر اما شونلرکیم مقدرلر عشقی ذوق شوق
 صفا ایجنده کوردرلر و بویولی اسان صابون هوس ایدرلر
 و کوردرلرکیم بو هوسدن دنیالری شغلندن قاورلر و هرشی
 ترک ایدرلر انلر پرده ظلماتی حجاب اوزرینه اولورلر بو ظلمنده
 قاورلر اما شونلرکه نه عشقی و آدنه محبت و آدنه هوسی و آرزمال
 مصلدرلر و مردود مقدرلر و شیطانیدرلر الله صغور ذانلرین

24

شدند کیم اندرین کوکله نده حق محبتی بوقدر عاقبت شفاوند

نحوذ بالله عشق اولیان کوکله جان اولور می شول جانکه

عشق سزا اوله اولور می ای عزیز عاشقین نظری کیمیا می سهارند

شویله مقلد عاشق ایله محبت ایلسه عاشق اولور واکر عشق

مهاجرت ایلسه معشوق اولور دردمند اولق دیلرسن اسنه

صاحب درد بول شویله که جمیع عالم کرده عشق مهاجرت ایلمک

افضلدر ذرا عمل صاحب سبدر جنتدر وعاشقه مهاجرت ایلمک

سبب وصالدر اما بو ایکی طشهره سی شفا وندر هر کیم

ایکی جیرانه نواضع و محبت و رحم و شفقت و علم

و لطیف و کرم و مودت و تقوی و فطانت

و توکل و صیام و قیام و غیرت حق

و هر کیم بو صفا نری کند و به

عادت ایلسه کامل ایله مهاجرت

ایلسون اندن غیرتی چاره داران

و بوقدر ایلم

1.3. "Risale-İ Esrarname" İsimli Eserin Tam Metni

Haza Risale-i Esrarnâme

Hamd ve sipas ol alemü'l ğaybü'l ğuyuba, sırrı huffada olan kemalât-ı kudretini hakikat-i Muhammediye münasebeti sebebiyle ğaybdan vücuda getirdi. Ve salat ve selam ol nur-i pak nefis-i natıkaya ve âline olsun. Kim sebebi kevneyndir, vücudu alemeyndir ve dahi vücudu şerifleri nizam-ı aleme sebeptir. Ve dahi ben zaif, fakir gördüm ki halk-ı alemi sureti mananın ve dahi nefis-i natıkanın marifetinden kılmışlar. Türlü türlü mezahibler ve ahbarı muhalifler peyda oldu. Ben zaif dahi gayreti hak cuşa gelip canibi feyyaza müteveccih olup bu esrarnameyi surete getirdim. Âlemde talib-i hak olana yadigar ola.

Ey aziz! Ol bil kim hilkati alemde murad zuhuru haktır. Kim alemü'l ğaybü'l ğuyubda sırrı huffada olan sıfatları münasip vücutlar ile surete getirdi. Ta kim ayan-ı hak ola, pes malum

oldu ki bu hilkatten murad marifetullahtır. Ve dahi hadis-i kudside buyurdular ki *“Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi istedim, bilinmek için yaratılmışları yarattım.”* Hamil-i evvel âyan olan vücud vahittir. Zat-ı mutlakdır. Varlığın ayındır. Ol sebepten ol mümine farz olan hakkın varlığın ve birliğin bilmektir. Zira evvel Hak varlığın ve birliğin ayan etti. Amma vücudu vahid sıfat münasebetiyle çok göründü. Hakikatte zat vahittir. Kabil-i infisam değildir. Misli yok, şeriki yok, manendi yok, zıddı humatı yok, zira vücudu mutlak sıfattan kat-ı nazar zıddı yok, zira vücudun zıddı ademdir. Misli, şeriki yok, bu manaya kim vücudu mutlaktan gayrı esma-i sıfatı cami olmak mümtenidir. Ve amma zat sıfatla ayan olur. Sıfat dahi zat ile ayan olur. Nitekim cansız ten vücud bulmaz. Ve tensiz can vücud bulmaz. Elbette ten, vücud bulmaya can gerektir. Ve can vücud bulmaya zatında olan kemalatın izhar etmeyi ten gerektir. Öyle olsa zahire batın gerek ve batına zahir gerek. Evvele ahir, ahire evvel gerek. Surete mana gerek ve manaya suret gerek. Halike mahluk gerek mahluka

halik gerek. Elbette biri birisiz olmaz. Öyle olsa suret mana birdir. Mesela zübde-i ten canda bir zübdedir. Ten ve can itibarda ikidir. Ve hakikatte birdir. Batın zahir, evvel ahir hakikatte birdir. Amma itibari meratibde çoktur. Zatı mutlak dahi esma-i sıfatla birdir. Amma zat-ı mutlak zuhuru itibar nice her mertebeden berat bulur. Mesela batın zahir deriz. Evvel ahir deriz. Ve amma batında gerçi meşayih meratib itibar ettiler. Amma itibardır zira batın nuru safadır. Birenk ve bisifat ve binişandır, binihayettir, nurul envar “Gözler onu göremez” sırrı huffadır. Zaman ondan ol zamandan değil, mekan ondan ol mekandan değil, ola meratibi ehadiyyettir. Cemi suretten ve sıfattan ve esmadan ve resmden münezzehtir. Ondan mertebe var demek emr-i itibardır. Bivasıf vasfa gelmez, amma suretin menşeidir. Çün alem batın-ı huffada olan sırlar ayana getirmek diledi. Evvel tayin buldu, ona tayini evvel derler. Ve alemi ceberrut ve bahri azam ve ismi azam ve ezell-i ezal ve zat-ı muhit ve akl-ı küll ve hakikati Muhammediyye ve ademi hakiki derler. Ol sebepten hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v)

buyurur: “Allah aklımı yaratmadan önce ruhumu yarattı” buyurdu. Ve hak subhane ve teala onun hakkında buyurdu: “Sen olmasan alemleri yaratmazdım.” Zira menşe-i vücud alemdir. Zat-ı ekberdir. Esmâ-i zat sıfat-ı camidir. İkinci mertebe ki tayin buldu ona tayini sani derler. Ve nefsi kül ve zatul buruc ve ilm-i alemi ervah ve hava-i hakikat derler. Ve aynı ayanı sabite derler. Ondan sonra felek şetr-i zuhura geldi. Ondan sonra felek-i şems zuhura geldi. Ondan sonra felek-i zühre zuhura geldi. Ondan sonra felek-i Utarit zuhura geldi. Ondan sonra felek-i kamer zuhura geldi. Ondan sonra kürre-i nar ve kürre-i heva ve kürre-i hak ve humat ve nebat ve hayvan ve insan zuhura geldi.

İmdi ey talib-i hak ve sahibi basiret! Fehm eyle bu mana kim bu nice zuhuratın ve tayinatın evveli hakikati insandır. Vücud bulmak için tenezzül etti esfel-i safilinde ahir oldu. Vücuda geldi. Zahir oldu itibariyle tayin-i batın idi. Pes bu manada evvel ahir batın ve zahir olan heman hakikati insanidir. Ol sebepte

Hazreti Risalet s.a.v hazretleri buyurur: “Kim nefisini bilirse rabbini de bilir” buyurdu. Ve hazreti Mevlana “aynı zatın aynı zatın aynı zatın benim müstecmi zat sıfat” dedi. Mensur ayinesi saf olup zatını esma-i sifata cami getirdi. “enel hak” derdi. Ve hazreti Ali kerremallahu veche cami hazrete “Enel Allah ve ene Ali” dedi. Ve Beyazid-i Bistami radyallahu anh buyurdu: “Cübbemde Allahtan başkası yok” dedi. Ve nice evliyayı kemal bu marifeti nefiste çok sözler işaret eylediler. Mecmuasının sözleri birbirine muvafıktır. Hiç aralarında muhalefet yoktur. Pes bu ilim esbab-ı vücudu insandır. Nitekim bir zerdali çekirdeğin deksiz evvel adı çekirdektir. Ve bittiği gibi küçük deyu ad verirsın. Büyüyecek uzun deyu ad verirsın. Ve budaklanacak budak dersin. Yapraklanacak yaprak dersin. Ve çiçeklenecek çiçek dersin. Ve hamlığına çağla dersin. Ve kemaline erecek zerdali dersin. Her mertebede bir ad dersin. Amma hakikatte bir çekirdektir. Pes ağaçtan ve budaktan

ve yapraktan ve çiçekten murad zerdalidir. Şöyle kim bağban etse olur kim ey zerdali eğer sen olmasan bu ağacı dikmez der. Zira ağaçtan murad zerdalidir. Pes bu alemin dahi çekirdeği hakikat-i Muhammediye'dir. Ve hilkati alemde murad oldur. Ol sebepten Hak Teala şanında "Sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım" buyurdu. Hadisi kutsidir.

Evvel ahir sende ser-ayan
 Sen de iste bulasın genc-i nihan
 Cümle alem eşkinde bendedir
 Sensin ol Mısır aziz-i Şah-ı cihan
 Hakkının batında iden sen ezel
 Ahirinde zat iken oldu ayan
 Senden öz ki cism-i candan nesne yok
 Kim ide kim vâsıf halini beyan
 Bi-nişan iden ezel bezminde sen
 Kimse vermedi nişanında nişan
 La-mekan tahtında sultan-ı hafa
 Hükmüne ram olmuştu kun fikan
 İbn kenanım beni kardeşlerim
 Bu cihan cahında kaldılar nihan
 Sattılar mısır aziz bende firar
 Kulluk ettim nice yıl nice zaman
 Hizmetiyle mısır sultan olmuşum
 Oldum azad bulmuşum emn-ü eman
 Latif lutf vefa olsa nola
 Çün ezel bezminde olmuş Şaduman

Ve amma hangi zerdali ham olsa ağaç yaprak onda yektir, zira ağaç yaprak sebebiyle nice zerdali hasıl olur. Amma ham zerdali yemeye yaramaz. Eğer yere düşse fani olur. Onda nesne hasıl olmaz. Eğer insan-ı nakıs dahi esfelede kalsa canını tabiat zulmetlerinden kurtarmasa hayvandan beterdir. Ve dahi Hak Teala onların hakkında “Onlar hayvanlar gibidir hatta daha aşağı” buyurdu.

İmdi sen dahi insan isen sıfat-ı hayvandan canını kurtar. Sıfat-ı hak ile mevsuf ol. Zira sıfat-ı insani oldu ki bu babda Hazreti Risalet Penah s.a.v buyurur: “Allahın ahlakıyla ahlaklanınız.” Zira hilkat-i alemde murad vücudu insandır. Vücud-u insandan murad zuhuru haktır ve zuhuru sıfat haktır. Zira insan hakkın emindir kenz-i mahfinin cevahirleri insanın zatında emanettir ve gizlidir. Nadandan yürüttüğümüz cevahirler sıfat-ı haktır amma sıfat-ı hak iki kısım üzerinedir. biri latiftir ve biri kahrıdır. Bu iki sıfat aksamıyla mümine gerektir. Eğer kahr mahallinde sarf olunsa ayn latiftir. Hazreti Mevlana kuddise sırruh

Bu babda buyurmuştur: “ Allahu’l Aziz kendüzün bilene atası kanı helal ve kendüzün bilmeyene anası sütü haram olur.” Bu manaya kim anası sütünden murad vücudu hasıl olup ta kim sıfat-ı insanla mevsuf ola ve eğer olmasa anası sütü ve mecmuu yedi ki abes olur, haram olur zira helal lokmadan murad ve amal-i salihadan murad bunlardır. Tehemmi sıfat-ı haktır ve sıfat vesile-i haktır. Pes malum oldu kim ol kişi marifet-i nefsi natıkayı kesb etmese anadan doğlandı. Birü ve cem-i yediği haram imiş ve ameli riya imiş. Zira ameli riya ve ameli taklid sebebi azabtır. Makamı veyl tamusidir. Amma helal lokma ve Hak için huzuru kalple amel gönül ayinesini pak icidir. Bunlar hasiyyeti şöyledir. Ol sebepten Hak Teala emir ve nehiy eyledi. Hak rabbidir ve hakim hazıktır. Hangi lokmadan hasıl olduğun bilir ve her merada bir türlü şurubun bağlamıştır. Ve herhangi merid tabiatı tabib-i hazığın meradına münasip şerbet içse ve azabı muhaliften sakınsa elbette sıhhat bulur.

Meğer ki meradı mevt ola veya tabibi hazık dediği gibi etmemiş ola Hazreti Risalet a.s buyurdu ki: “ Kırk sabah her kim ki halis ve muhlis huzuru kalple hakka ibadet eylese gönlünden hikmet çeşmeleri deline aka” demiş. Ol sebepten meşayih tarikinde kırk gün halvet otururlar. Sıfat-ı kabihalardan perhiz ederler ve meridlerine münasip amel ederler çünkü perhiz ve ameli salih ederler. Mizaçlarındaki meridler zayıf olur çün mürşid-i kamil göre ki vakıa bundan bile kim meridlerinden zayıf olmuş heman ki kendi lekesin şerbetin içün heman dem evsafı beşeriyyeden halas ola. Sıfat-ı hakla muttasıf ola. Herhangi hasta kim tabibi hazığa varmasa ve hikmet kitaplarıyla amel etmese meridleri arta, mizacın azdura, akıbet ol meridler onu helak ide.

İmdi ey aziz! Kendi bilginle ameli kovar mürşid-i kamil iste. Bu leke kendiliğin ve bilir lakin meradından kurtulasın. Eğer kim meridin bilirim ve amelin kılurum dersin evvela ol kendi

Bilir. Lakin ayn meraddır. Ve acibdir, sıfat-ı şeytandır. Bundan olur merad olmaz. İmdi ey aziz! Gizli meradlar vardır ki sen onu bilmezsin ve hak sağ salim dediğine aldanırsın. Sağ ve hasta bilmeyen kir ve tabibi hazıg gerek. Yoksa avam meradı ve meradın aslı nedendir ne bilir ve ey ol hastaya kim tabip hazıg gerek. Yutsa avam meradı ve meradın aslı nedendir. Ne bilir ve ey ol hastaya kim tabip hazıg vermeye ve hikmet kitabıyla amel etmeye. İmdi ey aziz! İnsafa gel eğer ibadet hak için olsa gerek. Kim Hazreti Risalet a.s “Kırk sabah taat idenin gönlünden hikmet çeşmeleri deline aka” demiş. Ve Hazreti Risaletin hod sözü gerçektir elbette dediği olur ve hem sana bu şahit yetmez mi kim bu nice evliyalar ve talipler ol sözüyle amel kıldılar ve murada eriştiler. Pes malum oldu kim murad hasıl olmasa ettiğin amel riya ve taklid imiş. İmdi ey insafsız! Gel insaf eyle bu nice taat kıldın hiç netice hasıl olmadı. Her kişi hod kendi sözünü bilir. Gayra sormak ve hacet sözünü uzattın.

İnsafı olana bu kadar yeter. İmdi ey aziz! Bilesin ki ten meradları gibi canın dahi meradları tenle fani olur amma can meradları canla bakidir ve ten meradlarının dahi nihayeti yoktur amma evliya ve enbiya hazeratı yedi babdır dediler. Buyurdular ki cehennemın kapısı yedidir. Pes bize dahi lazım geldi ki onlara muvafakat edip yedi bab üzere söyleyelim ta ki müminlere ve talip olanlara bunlardan sakınalar ve onlardan kurtulmaya çare edeler.

İmdi bil ki ey aziz! Ol yedi diyordular yedi sıfattır. O sıfatlar meşayih ıstılahında sıfat-ı nariye derler. Ol sıfatlarının evveli kibirdir. İkinci ucbdur. Üçüncü kindir. Dördüncü şehvettir. Beşinci gadaptır. Altıncı hırstır. Yedinci nazdır. Ve dahi bu kapının miftahı muhabbeti dünyadır. Hazreti Risalet a.s buyurur: “Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.” Manası dünyayı sevmek cemi günahların başıdır. Ve Hazreti Şeyh Muhyeddin Arabi kuddise sirruh buyurur: “ Kim yedi tamu gezdim hiç yer nere od bulmadım. Cehennem malikine sordum ki tamunun odu

Nice oldu? Cevap verüp etmiş ki tamuda od olmaz. Her kişi dünyadan odunu kendi getirir. Ol od ile tamu kurar, ol od ile içine girü kendisini yakar.” Ve Hazreti Risalet buyurur: “ Dünya ahiretin tarlasıdır” manası budur kim dünya ahiretin ekin yeridir. İmdi her kişi ameliyle cennet bulur ve meşayih dahi buyurdular ki nefsi emmare yedi başlı ejdarhadır yani nefsi emarenin yedi sıfatı vardır ol yedi sıfat kim zikr olundu. İmdi ey aziz gayet pehlivan er gerektir kim yedi başlı ejderha ile çakışa. Meğer haktan inayet ola ta mürşidler nazarına yetişe. Zira mürşidi kamil nefsin celladıdır zinhar mürşid iken elden koma. Kim dünyadan mahrum gitmeyesin. Giru mürşid rabbu rabbil alemindir, ondan gayrı mürşid yok. Vesileyi terbiyet eder ve bazılara vesile-i suretsiz alemleri gaybtan terbiyet eder. Meczup salikler gibi şunlar kim meczup salik değildir. Mürşidi kamile ihtiyacı var gerçi talibi hakka kendi kendinden gayret eylese ve tebdil-i ahlak eylese riyazatla ve terk-i azapla

Zamaniyle caizdir. Eflatun gibi. Amma kendi kendiliğinden geçmeye mümkün değildir. öyle olsa mürşid lazımdır mürşidsiz olmaz. Hakikaten tebdili ahlaktan murad evsafı beşeriyetten kurtulmaktır. Madem ki beşeriyetten kurtulmaya sıfat-ı hak ile mevsuf olmaya şeyh mahmud şebüsteri kuddise sirruh *Gülşen-i Râz*'da buyurdular ki “Beşer vafında ol belki fani ki hak evsafının budur nişanı” meşayih buyurmuşlar ki hakka varınca yol iki adımdır. Birisi kendiliğinden geçmektir ve birisi hakla bekada bulunmaktır. Madem ki kendini ve alemini ol ki gayrı haktır unutmaya hergis mana kapısı ona açılmaya kendi beşeriyetten geçmeye fena fillah ve hakla beka billah olmaya beka billah derler. Ve hakikaten tebdil-i ahlak buna derler ve meczup salike dahi mürşid lazımdır. Batnı zahire tatbik için zira ekseri meczup salikler tecelliyi zata mazhar düşerler. Ol halde ne ilm ve ne alim ve ne suret ve ne mana ve ne ahiret ve ne dünya ve ne hak ve ne batıl ve ne küfür ve ne iman ve ne sıfat ve ne nişan ve ne beyan kılur.

Keennehu bir avuç toz idi. Hakkın tecelli yerlerine karşı düştü ve savruldu gitti. Hiç kendinin varlığı tozlarından nesne kalmadı. Heman hak kalır gerçi onda ilim olmaz amma ayn ilimdir. İlm oldu bu manayadır. Zira ilme alim ve malum gerek. Vücudu alim mahv olsa ne ilim kalır ve ne malum kalır eğer hak asarlarından tecelliye süveri vaki olsa ve ne ba sıfatından tecelli eylese marif ol tecellilerde bunca marifet hasıl olur ve her tecelliye cihet münasebet nedir ve buna ne tecelli derler ve o nuru muhtelif renk renk olmağa cihet münasebet nedir bilmeye mürşid gerek. Meczubu salık olsun elbette mürşid lazımdır. Şunlar ki iki cihana kafa çevirdiler. Muhtaçdır. Ya şunlar ki tabiat zulmetleri içinde muhabbet-i dünya münasebetiyle türlü türlü oddan nurani zincirlerle bağlamışlardır. Onlara havf farz-ı ayndır. İmdi ey aziz bu dünya bir bakire kabih sehmare ve mekkare karıdır. Yüzü nikaplıdır. Türlü türlü libaslar, altın, inci ve lea'l yakutuyla müzeyyendir. Ve sihr-i çubuğu altındadır. Kendini mekkarelikle mehbube gösterir. Her kim ki bunun

Mekr ve hilesine aldandı hemen sihir çubuğuyla çarpar. Kimin eşek ve kimin it ve kimin hınzır ve kimin yılan ve kimin ayu ve kimin maymun ider. Velhasıl cemi sıfat-ı hayvanla mevsuf ider. Amma oğlanları bu sihrin tesirinden mest olup kendi hallerinden bi-haberlerdir. Ah eğer bu halde iken hazar zamaneye yetmez ise ve hayat abın içirmez ise ve ab-ı hayat ile vücudlarından olan mekirleri, yümez ise şöyle bu hal üzere kalsalar ol zaman ki subh-i kıyamet olan bu dünyanın gafletinden uyanlar kendilerin bu kabih suretle göreler, feryad-u ah düşeler, çok pişmanlıklar ereler, amma faidesi olmaya zira tebdil sıfat bundadır. Ol alem bekadır anda tebdil olmaz illa mekr ki bu dünyada iken bir üstadı kamile yetiše ona marifet ayık içire ve cemi vücutlarında olan mekrler marifet aliyle yüye vakitte libas padişah-ı giyüre ki sıfatı haktır. Eğer tamam evsafı beşeriyetten kurtulup evsafı hakla mevsuf olduysa yani fena fillah, beka billah olduysa ol mani ki subhi kıyamet ola kendüni hakla baki göre ve haktan gayrı iki

Cihanda nesne görmeye. Şeyh Mahmud Şebüsteri (ks) buyurur: “Sıfatı terk er isen sıfatı heman tebdil edersun. Zata zati iman götürse ve enbiya ve evliyayı sevse ve ikrar eylese ve evliya himmetiyle sıfatı kabihadan kurtulsa ve sıfatı haseneleri kendü veya adet eylese ve tariki enbiya ve evliyaya riayet eylese kendini hubru nurani makamlarda ve köşklerde ve sahralarda ve gülzarlarda ve bahçelerde göre. Sohbetleri hubru melekler ve Gilmanlar ve hurilerle ola amma ne miktar ihlas ve itimadı va’d ise makamı ve musahibleri ona göre ola. Zira Hak Teala cenneti ve cehennemi insanın sıfatından yaratır. Nariyyeden cehennemi halk eder ve nuriyeden cenneti halk eder. Hak Teala kelimı kadiminde buyurur: “ Kim zerre miktarı hayr yaparsa onu görür kim de zerre miktarı şer yaparsa onu görür.” Mesela bir kişi bu dünyada takvasına göre nurani libaslar giye ve ne miktar gayrı haktan gönlünü saf eylese ol miktar bunca makamlardan ve vasi’ sahralarda kendüni göre ve ne miktar kendini sıfatı hasenede

Adet etse sıfatlarına münasip gülzarlar göre ve ne miktar ihlasla zikr adet eylese ol miktar bağlar ve bahçeler ve yemişler kemaliyle olmuş göre ve ne miktar ihlası haseneyi kendüne adet eylese ol miktar hubru meleklerle ve Gilmanlarla mushaib ola ve ne miktar bunda bıkır esrarlara sırra haktan vakıf olduysa ol sırlar hub huriler olalar ve ne miktar namaz kıldıysa farz olan namazı ona göre latif atlara bine ve eğer namazın sünnetlerin huzuru kalple riayet eylediyse ona göre latif eğerlenmiş ve uyatlanmış ve latif gömülük dürük ve kuskun ve latif abayesi ola. Ve eğer namazı da gönlünde haktan gayrı olmasa ona göre buraklar ve belki lemalar haktan tecelli eyleye ve eğer aşk-ı İlâhi gönlüne galebe eylese ve haktan gayrını unutsa hak ona saki ola. Nurdan kadehler ve nurdan şeraben tahura sunuvere. İçecek hakkın tecellilerinden mest ola ve haktan gayrı görmeye ve ol nurlara şeraben tuhur derler. Bu manaya kim şaraptır mest edicidir yani

Haktan gayrını unutturucudur ve tuhurdur yani haktan gayrını gönlünden arıtır eğer bu dünyada gönlünde ırmağı aktıysa köşk altında süt ırmağı aka kalbinden konan sıfatın bal ırmağı aka, haktan gayrını unutsa sıfatı hakla mevsuf olsa ondan tahtı altında ab-ı hayat aka. Bunda ettiği fikir hakayık-ı eşya cevahirler ve lea'l ve yakut ve mercan ola, eğer bu dediğimiz sıfatlar kalbi safiyede olsa her ne kim görünse nurdan makamlar ola ve eğer bu nura haktan gayrı unuttuysa onda haktan gayrını fani göre kendini hakla baki göre. Ey talip! Nefsi natıka ey talip gel ki kenz-i mahfinin sırrı bilindi. Kim iki cihanda senden öz ki nesne yok dünyada vücudun sebebiyle vücudu ahiretten sıfatın sebebiyle vücud bulur. Bu dediğimiz ahval insanı kamildir ve iki cihanda fahri kainat Muhammed Mustafa'nındır. Vesair enbiya ve evliyanın mertebesidir ve makamıdır. Ol seyyidin Hak rahmeten lil alemin buyurdu.

İki cihan menşei zatı sıfatındır senin

Fehmet bu ğamid mananın cismine canındır senin

Ğaybul ğuyubun sırrına hüsnün mukabili ayine bu görünen iki cihan aksinde sayendir senin

Cennatı adı nurusun yedi tamunun narısın

Anda görünen cümle hak sıfatındır senin zatı ayane gelmeyen hüsnü beyana gelmeyen şerh ve beyana gelmeyen illet ayyaibindir, nefhan dölledi canları emrin yürüttü tenleri iki cihanda görünen ayn-ı iyanındır senin

Lütfi vefa ki söylesun cümle cihan duyulsun can-ı cihanda söyleyin vasfı beyanındır senin.

İmdi ey aziz! Amel-i hayrdan haya-i nur hasıl olur. Ve amel-i şerden nar-ı zulmet hasıl olur. Ol sebepten emri nehy farz oldu. Hak Teala rabbidir ve alemdir kang-ı ğıdadan hasıl olduğun bilur. Ol sıfatların havadisleri dedik ıstılahı meşayihde hayr amele sıfatı nuriyye derler. Ve şerri amele sıfatı nariye derler çün sıfat ğıdadan ve müsahibden hasıl olur. Gerektir kim talibi hak olan ol aslı ğıdadan ve ol aslı müsahibden sakına. Mesela şarap haram olduğuna oldur kim şehevattır ve mukassıdır ve ferahiyeti bir lahzadır ve ferahiyyettinden kasaveti ziyadedir ve sıhhattan meradı ziyadedir içeni hor zelil edicidir ve bazı kin ve muhabbeti dünya ve şehvet ve taayün vel hasıl cemi sıfatı nariyeler ve sıfat

Berdiyyeler onda hasıl olur. Ol sebebden adı ümmü'l habaistir. Ve hınzır eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni çekiştiricidir. Ve muş eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni harisi dünya edicidir. Ve kedi eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni günucudur. Ve aslan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni mütekebbir edicidir. Ve kaplan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni ucb ve ğadap sahibi edicidir. Sırtlan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni uğrı edicidir. Ve ayu eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni fasık edicidir. Ve maymun eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni iki yüzlü edicidir. Ve tilki eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni hilekar edicidir. Ve yılan eti haram olduğuna sebep oldur ki şehavanidir, adevetin ve birudetin ve riyasın artırıcıdır. Ve kurbağa eti haram olduğuna sebep oldur ki yiye ilhada meyletiricidir. Vel hasıl şöyle kim menhidir sıfatı kabihalardan ötürü menhidir. Şöyle kim helaldir sıfatı hasene

Verdiğinden ötürü helaldir. Mesela koyun eti helal olduğuna sebep yiyeni hakim edicidir ve kavli islamiyyeye kuvvet vericidir. Ve tavuk eti helal olduğuna sebep akla ve göze nur vericidir. Ve kaz eti helal olduğuna sebep yiyenin cismini ve libasını pak edicidir. Ve ördek eti helal olduğuna sebep yiyenin gönlünü cem ettiricidir ve sıfatı nefî havadardır zikri kalbidir hasıl kelam şöyle kim helaldir sıfatı haseniyye kuvvet vericidir zira insan lütfu ve kahrı camidir ve alem dahi lütf ile kahrıdan mürekkebdır, eşyanın bazısını lütfuna mazhardır ve bazısını kahrına mazhardır bunlar gıda olup insana yetişirler. Zatlarında olan hasiyyetler vücudu insanda zuhura gelir zira vücudu insan iki alemin ayinesidir. Ol ki iki alemde vardır insanda dahi vardır. Akıl ve nutkı vardır. Kim onsekiz bin alemde yoktur eğer surette ve sıfatta bunlarda olan suretten ve sıfattan efdaldır. Amma bu iki sıfatı haktan gayrı da yoktur, bu vücudu insani hakkın sıfatı ve hazinesidir ve zuhur

Camidir ve halife-i Haktır. Kavli Teala “ Allah, Ademi suretinden yarattı” suretinden murad sıfattır çün vücudu insani lütfu ve kahrı cami oldu. Ol sebepten surette ve sıfatta ikidir. Kalbe kalp derler munkalip olduğu için, iki yüzü vardır bir yüzü âlemi surettir ve bir yüzü âlemi manadır, iki canibe maildir, öyle olsa insan olan kâmillerle müsahabet etse kalbi avamın sıfatına mail olur müruru zaman ile avamın sıfatını kendine adet eder ol dahi avamdan olur şeyh Mahmud Şebüsteri (ks) buyurur: ” Avamın oturma mesh olmak bi külli nesh olursun” ve Mevlana Hüdavendigâr buyurmuşlar: “ Kim bir lahza avamla müsahabet eyledim dedi yedi gün aşk hamamında oturdum henüz birudetim gitmedi” demiş. İmdi Mevlana hazretleri böyle buyuracak kıyas ile gayrının hali ne ola. Kavlihi teala “İns ve cin şeytanlar” illa ye ins şeyatin bunlardır zira kendiler dalalet içindedir ve müsahiplerini dahi dalaletle davet ederler. İlâhi bunların şerrinden sakınmak gerek ve bunların şerrinden

Allah’a sığınmak farz-ı ayndır. “De ki insanların rabbine sığınırım” bunların hakkında gelmiştir. Devleti saadet ol kişinin başındadır kim bunlardan ırak ola zira nass-ı şeytani efdaldır cinni şeytaniden. Ol sebepten Hak Teala hazretleri kelamı kadiminde ins şeytanı yad etti ve dahi bil ki ey aziz sebebi saadete ve şegavete iki nesne dahi var. Biri söz ve biri fikirdir. Bu ikiden birisi söz var ölüyü diri eyler. Mesela kafir ölüdür hak teala onların hakkında meyyitun buyurdu. Bu kez la ilahe illallah muhammedün rasülullah dese ölüyken diri olur ve eğer bir Müslüman hakkı inkar eylese canı olur. İmdi ey aziz zikri hak eylemek ve hikmeti ilahi söylemek ve enbiya ve evliyayı söylemek ruhun gıdalarıdır. Kişinin canı hastadır eğer bu gıdalardan safa bulmaz ise ol kişi şol hastaya benzer kim tabiatı burulmuş olan. Latif gıdalardan burnuna koktuysa burnun tutar ol latif kokudan kaçır elbette diri olan can gıdasız olmaz ve Hazreti Risalet (a.s)

Buyurur: “ Kalbin yemişi Allah’ın zikridir.” Gönöl yemişi zikrullahtır dedi. Ol hastadır kim başucunda yemişler dura ve yemekten safası olmaya amma sözler buğur ve latif ve haşerane ve malayani sözler yemiş içinde belit ve yaban ahlata gibidir. Bu asıl yemişlerle canavarlar gıdalanır insana gıda olmazlar ve insan olan bunun gibi yemişlere meyleyemez. Geldik imdi ol sebebi saadet olanın birisi fikirdir. Fikir var ki bin yıl taat eylemekten bir saat fikreylemek efdaldır. Ve hazreti Risalet Penah buyurur “ Bir saat fikir eylemek yektir bin yıl taatten.” Ve bize ol fikri farzdır ki Hak Teala kelamı kadiminde buyurur: “ Yerin ve göğün yaratılışı hakkında fikredin.” Yerlerin ve göklerin yaratılmasında idevüz. Öyle olsa bu fikir bize farzdır. İmdi ey aziz yerin ve göğün yaratılmasından murad vücudu Hazreti Muhammed Mustafadır. Sen olmasan alemleri yaratmazdım deyu buyurdu. Muradı vücudu insandır mecmuundan eşref ve ekmel olduğundan ötürü evvela hitaba Hazreti Muhammed layık oldu. Pes hilkati alemde

Murad ayan olmaktır. Hakkın ayanı sıfatlarıdır. İmdi ey talib Hakkı küllü vücudu şehrinde gör fikreyle. Hakkın sıfatlarından ne var? Mesela sıfatı hak evvel, ahir, batın, zahir, hayy, mürid, mütekellim, alim, halim, kerim, rahim, semi', basir, kahhar, gaffar ve sıfatlardan gayrı nektir. Sıfat var ise mecmu' insanın vücudu şehrinde vardır. Mesela evveli hilkati alemde Hazreti Risalet buyurur: “ Allah önce ruhumu yarattı” dedi. Nazarı hakikat evvelsin ve surette ahirsin. Biz insanı en güzel surette yarattık sonra o gitti aşağıların en aşağısını seçti şunlar hariç: “İlla ya ve zahirin vücudla ve batınsın ruhunla ruh gizlidir, gizlilerden aşıkardır, sen seni görürsün kim dirisin canın varlığından şek yok gizli olduğu candandır ve niceler göremezsın öyle olsa hakikaten evvelsin ve sureten ahirsin, vücud ile zahirsin ve canın batındır gizlidir ve hayatla haysın ve iradette müridsin ve mütekellimsin ve halimsin, alimsin ve rahimsin, semi' sin kahharsın gaffarsın, eğer bu marifetin var ise gönül gözün aç ve iste bul cemi sıfat

Sende ayan oluptur. İmdi ey talib Hakkı sıfat cami zatı gör kanden imiş. Amma kanderi sen de acizsin. Cehle ve talimsin, hakkı öğrenmekle kafire dahi hakkı öğrendiği için kafir dediler. Ey hakkın ve varlığın ve birliğin ayan görücü şahadet edici mümin can gözünü aç ve gör ki sıfata cami zat kandedir. Ve Hazreti Risalet buyurur: “ Kim kendisini bilirse Allah’ı da bilir” ve Mevlana Rumi buyurur: “Ayn zatım ayn zat benim ol müstecmi zat sıfat” ve Yunus Emre Hazretleri buyurur: “ Ben burada sır ederken acep sırra erdim ehi sırrı da görün bu sırrımı hakkı bende buldum ehi ben de buldum ben de gördüm benimle ben olanı suretim can olanı kim ettiğün bildim ehi”

İmdi ey talib hakka gel gözün aç. Cismine ve canına nazar eyle gör kim cismin aslı kan ve safran ve balgam ve sevdandır ve bu dört çar anasır la kaimdir ve çar anasır dört tabiat la kaimdir. Hararet, birudet, yebuset, rutubet. Bu dört tabiat bu dört isimle kaimdir. Bu dört isim hakkın zatıyla kaimdir. Ve zatı isimlerindendir.

Ve ol dört isim bunlardır. Hatta semi' kadir mürid, şeyh Mahmud Şebüsteri Gülşen-i Raz'ında buyurdular ki: “Anasır surettir, dört ismin bular durar” ahvali can ve cismin anasırdan görmedi hüsnü eşya ki zatı hak anınladır. Müsemmadır. İmdi ey talib çün cismin zatullah ile kaimdir. Ruhun ruhullah ile kaimdir, kavlihi Teala “ İnsanı yaratmaya da çamurdan başlayan, sonra onun neslini hakir bir suyun özünden yaratan sonra onu tastamam düzeltip ona kendi ruhundan üfleyen..” deyu buyurdu. İmdi ey talib zatın zatullah ile kaimdir ruhun ruhullah ile kaimdir. Ve Seyyid Nesimi kuddise sirruh bu manada buyurur: “Zatıylayım sıfatla, kudretleyim bir anla, gülşekerim nebatıyla, ben cihana sığmazım vücudu alem Hakkın nuruyla mevcuttur. Kavlihi Teala “ Allah yerin ve göğün nurudur” ve Hazreti Risalet Penah buyurur: “Allah yaratılmışları karanlığında yarattı sonra onların üzerine nurundan serpti” nur sıfatı vücuttur ve zulmet sıfatı ademdir vahid sırrullah vücud zatullah mevcut nurullahtır. Vücut alemde üç nesne doğru onlara mevalidi selase derler. Ol mevalidi selasenin biri nebattır biri hayvandır

Biri insandır ve kök ana ve yer ana menzilindedir ve mevalidi selase münasebetiyle zuhura gelir münasebetin aslı bu kim hak diledi kim ayan ola heman kim cemalinden nikabın getirdi ve cemali nurundan arş vücud buldu ve şevkiyle harekete geldi ve hakkın cemal nurunun pertevinden felekler vücuda geldi, cünbüşünden kürre-i nar gem olup hararetin yeryüzüne saldı. Bu hararetin germiyetinden deryadan nehar hasıl oldu, havaya aktı ve havada rutubetle cem oldu birudet hasıl oldu. Yağmur oldu yere indi heman dem yerde nebat zuhura geldi ve güneşin rutubetin havaya çekti. Ol nebattan fazla olan yağmur hayy oldu ve hayy havaya aktı, güneş germ olacak nebatta olan rutubeti dahi havaya çekti rutubet münasebetiyle nebatı dahi bile çekti. Nebatı büyüttü hayvana gıda oldu ve nebat ve hayvan insana gıda oldu. Vücudu insana gıda oldu. Vücudu insanda kan oldu ol kan ana rahmine düştü kırk günde et oldu ve yürek yerinde bir damla kan zahir oldu. Ona gönül

Derler. Mürur ile aza oldu ve aza bağladı, kan azayı budur. Heman dem dirilü müddetle doğdu ve büyür akıl olur. Aza büyüüp terfî ettikçe akıl idrak artar kırk yaşına varınca kırkında ettikçe miktar zatında kemale kabil ise zuhura gelir amma nice zaman hayvanla me'nus olup dururdun sıfatı hayvanlar sana tabiat olup dururdu ve hakikatin ki canındır Hakkın ali hazinesindeyken Hakla me'nus idi. Ve sıfatı Hak canında tabiat olmuş idi. Amma anda icmal idi ol sebepten tenezzül edip vücuda geldi ta ki ol icmal olan sıfatlar vücud sebebiyle kemal buldu amma bu sıfatı hayvaniler bazı sıfatı Hakka hicab oldular. Can dahi bu tabiatı hayvanilerle mahpus olmuştu çün kendini zulmetler içinde gördü, ünsiyeti ezeli ekti ve zari kılıp Haktan reddü eman diledi. Hak Teala erhamür rahimindir. Rahmedip esirgedi ve bende ruh enam müjdeciler ve haberciler gönderdi ve name dahi buyurdu kim sıfatı kabihalarla mevsuf olan gıdalardan

Yiyevüz. Sıfatı rezile olan ins ve cinden kaçıp hakka sığınıp ve muhabbeti dünyayı gönlünden giderevüz. Haktan gayrına muhabbet etmeyevüz. Muhabbeti dünyadan baştan ayağa değil guslidevüz. Ta ki bir kıl dahi kalmaya. Yunmadan ve günde beş kez muhabbeti dünyadan ol el yüyeüz ve muhabbeti dünyadan yüz çevirip haktan yana müteveccih olup cemal kıblesine yüz tutup Haktan istimdat talep idevüz. Şeyatinin şerrinden şükür senalar edip tabiat zulmetlerinde kalmayıp vücudu dünyadan kurtulup vücudu hayavandan kurtulup insana yetişip insan olduğumuzu bilevüz. Libas-ı padişahı alavüz. İki cihana padişah kılıp vücudu insan memleketinde gönül şehrin taht-ı sultanına halife kıldığına akl-ı vezir ve gözü casus ve kulağı karavul ve dündar kılıp ve kudretin leşkerin meadın verip isbatı kılıcın kuşandı ve buyurdu: “Kim bu iki cihanda benden gayrı hakim mülki hafızları verdiğiine hamd senalar ve dahi buyurdu kim Haktan sırat-ı müstakim ve enbiyaya verdiği nimetleri isteyevüz. Ve gadapsız

Ve dalaletsiz ola ve dahi kamile bel büküp ve kah yüz yere vurup bu sırat-ı müstakimde olan nimetleri isteyevüz.” Ta ki nimetlerimiz arta ve sıfatı nariye zulmetlerinden ve sıfatı Nuriye hicaplarından kuruttu ve kendini muhabbetinden gayrı gönlümüzden gidere. Bu niyetin üzerine namaz kılavüz ve oruç tutavüz ve hacca arzu vüz, zekat verevüz ta ki dileğimiz kabul ola. Bu fiiller haktan bende-i devadür. Her kim tabiatı hazığın nehyettiğinden perhiz etse ve emrettiğini yerine getirse bu zulmetlerden kurtara, Hakka vusül bula, iki cihanda halife-i Hak olup padişah olavüz. Ve dahi buyurdu: “Kim ibret nazarıyla yeryüzüne nazar idevüz yeryüzünde olanlar nice ölürler ve nice dirilirler görevüz.” Kavlihi Teala: “Allah’ın rahmetinin eserlerine bak ki O, öldükten sonra yeryüzünü nasıl diriltiyor. Ve Hazreti Rasul a.s buyurur: “ Kim hikmet bilmezse o Allah’ı da bilmemiş olur.” Yani her kim ki hikmet bilmesa marifetullah’da er değildir. Pes malum oldu ki hikmet bilmeyen Allah’ı bilmez imiş. İmdi bize lazım geldi ki

Hikmet-i İlahiden Hak bildirdiği kadar müminlere bildirip haber verevüz. Ta ki faide ideler. İmdi ey talip Hak yerleri ve gökleri düçar unsuru mecmuu vücudu alemi esbab-ı ilahiden kıldı. Ve kat hane-i ilahiden üç nesne işlenir. Biri nebat biri hayevan biri vücudu insan, bu üçünün vücudlarının menşei sudur. Ve Hazreti Risalet Penah a.s buyurur: “ Her şey sudan canlı olmuştur.” Menşei hayattır ve sıfatı haktır ve bitiricidir. Ve yel tazeleyicidir ve ot büyüttürücüdür ve yeşericidir ve gökler saadetten ve şekavetten ve ömrün ve hüsnün gözlemi ba-çirkini ola ve kaddi uzun mu ola ve ba kıssamı ola ve tevaifi ecnas ve eşnalig ve yadlık ve muhabbet ve kavga ve hareket ve sükun ve fakr ve ğına ve küfr iman bu mecmu’ kim zikrolundu. Gökler hareketından ve yıldızların cümbüşünden hasıl olur. Hazreti Mevlana kuddise sirruh buyurur: “Men mirum ey bi-hayran mebkeşde kala bera” başta yazı demenin aslı budur. Amma gökler dokuzdur. Belki saki nurdur hiç yıldızı yoktur. Ona felek-i atlas derler. Zatul burucdur ve ıstılahı meşayithe

Alem-i ervah ve ayn ayanı sabite derler. Bu felek babı, babı döndüğü için felek-i sevabit derler. Üç yüz altmış bin yılda bir kez tur ider, nükuşu alemin nakkaşıdır, ma-baki felekler kalemdir, vücudu unsur deyu, ped peder su mürekkeptir ve alemi kitap haktır. Dest- i kudretiyle bu eflak harekete gelip bu dört unsur kitabında bu suretler kim hududu ilahidir. Nice derlerse yazar manayı yok Hak Sübhane ve Teala bu eflak-ı bi-humun seyranı münasebetiyle bu alemi yılda bir kez öldürür ve dirgürür ve bu alemin bir yılı felek sevabitin bir kez devrilir. Amma halk-ı alem hesapların bilmek için güneşin bir kez turuna bir yıl derler. Güneş turu hesabınca felek sevabitin bin yılı bir günüdür. Yedi bin yıl bir haftasıdır ve otuz bin yıl bir aydır. Ve üçyüz altmış günü bir yıldır. İmdi ey basiret gel hikmet-i ilahiye nazar eyle. Hak Teala vücudu dünya güneş turu hesabınca her yıl öldürür yine mislin halk eder. Amma mecmu-i alemi felek sevabitin turu hesabınca her gün ve her yıl öldürür yine mislin halk eder. Kavlihi Teala:

“Muhakkak ki Allah mislince yaratmaya kadirdir.” Ve kavlihi Teala: “Ondan sizi yarattık ve sonra ona döndürüleceksiniz ve sonra ondan yeniden çıkacaksınız.” Kadire kudret ve makdür lazımdır nitekim faile fiil ve mefule lazımdır. Hak Teala yeni yeni alemleri yaratır. Halk-ı cedid dediğinden murad olur. Bu felek-i sevabit on iki burç üzeredir ve yedi yıldızdan gayri mecmu’ yıldızlar bu felek-i sevabitte sabittirler. Eflak-i cism basittir, ol sebepten dünya gökünden her biri bir taifeye mensuptur ve mertebidir. Ve her birinin bir hikmeti vardır ve her birinin bir türlü adı vardır. Yedinci felekte olan yıldızın adı zuhaldır. Meşayıha ve kale ehillerine ve hastalara ve bendelere mensuptur. Ve mertebidir. Şol vaktine dahl hoş hal ola. Ona mensub olan taife dahi hoş hal olur. Altıncı felek yıldızına müşteri derler. İlmeye fadlaye ve müftilere ve müderrislere ve kadılara ve imamlar mensubdur ve mertebidir. Beşinci felek yıldızına mürebbih derler. Ümeraye ve sipahilere ve uğrılara ve haramilere ve cellatlara ve kasaplara mensuptur. Ve mertebidir. Dördüncü felek yıldızına şems

Derler. Padişahlara mensubdur. Üçüncü felek yıldızına zühre derler ve oğlanlara ve çengilere ve sazandelere ve güyendelere mensubdur. İkinci felek yıldızına Utarit derler. Hazindarlara ve defterdarlara ve ehl-i kaleme ve nakkaşelere ve şairlere mensubdur. Ve birinci felek yıldızına kamer derler. Vüzeraya ve avam-ı nassa mensubdur ve yıldızı ikişer berhayi vardır. Şems ile kamer birer bu dahi vardır. Herhangi seyrederken kendüne mensub burçlara gelse şeref saadet bulur. Ol yıldızlara mensub taife refahiyet içinde olur ve herhangi seyrederken zıddı burcunda vaki olsa sagif ve bal ve nekbet olur. Ve ona mensub taife aciz ve hod zelil olur. Bu iki yıldız birbirine düşse veya terbide bulunsalar onlar mensub olan taife birbirilerine adavet ederler. Mesela zuhal müşteriyle mukabilde veya terbide bulunsalar meşayih ve ulema arasında adavet ola ve ulemanın ekseri talibi fakr ola. Ve eğer terbide bulunsalar aralarında yarım dostluk ve bazı ulema fakra meyl ede ve iki yıldız

Bir burçta vaki olsa ona kıran derler. Ol iki taifenin aralarında kıtal ola. Bu eflak encüm yaradalıdan berü ve bu hal üzere seyrederler. Emr-i hakkı yerine getirirler. Bu yıldızlar seyredicidir, birbirine muhalif dönerler ve birbirleri ile kah tesris ve kah terbide ve kah mukabelede olurlar. Ol sebepten ahval-i alem dahi bir karar üzere olmaz. Amma bir kişi kim alemde vücuda gelse ol doğduğu vakitten hangi burçta doğsa ol burç hangi yıldızla mensub ol kişinin settaresi olur. Ol yıldızına taifeye mensub eylese bu kişi ol sıfatta meşgul olur ve ona talip olur. Ve eğer tali-i saidi ekber eylese ol taife arasında aziz olur ve eğer tali-i nuhus ekber eylese zelil olur. İlla mekr ol doğduğu vakit ma-baki yıldızlar şartta ola eğer şartta olsa bu kişi yedi iklime padişah ola. Ve eğer bazı şartta ve bazı cenupta ve bazı eminde ve bazı nekbette ve bazı kuvvette ve bazı vebalde ve bazı ferahta olsa bu kişinin alemde hali muhalefette kah saadet-i devlet yüzüğü setre

Ol şartta olan yıldızlara mensub taifelerden istifade göre. Kah ola ki devlet yüz çevüre ol nekbet vebalde olan mensub taifelerden çok cefalar göre ve devletine mani olalar. Devletin sebatı olmadığına sebep olur. Her kişi settaresine göre devlet saadet bulur. Gerçi bu babda hikmeti ilahi çoktur. Amma kelam muhtasar olduğu için bu miktar zikrolundu.

İmdi hak teala hazretlerinin iki sıfatı vardır. Vahdete mukabildir, latifdir ol letafet münasebetiyle batında olan sıfat-ı mahfi zuhur buldu. Mecmu' sıfatı hakla mevsuf oldu. Ve bir yüzü alem kesrettir. Bu alem-i kesrette olan yüz münasebetiyle mahfi zuhur bulup vücuda geldi ve bu vücut münasebetiyle mecmu' sıfatı hak münasip vücutlar ile ayan oldu. Ve alem-i kesret oldu. Her şey bir sıfatın mazharı oldu ve her sıfat bir şeye mahiyet oldu. Ol sebepten Hazreti Risalet buyurur: “ Allah'ım! Bana var olanların kemalini göster.” Yani cemi sıfatlarını bana göster demek olur. Öyle olsa batında ve zahirde olan

Esmâ-i sıfat camî' olan zat hakikatî Muhammedîyedir. Allah bir ismi zat müstecmi cemi sıfattır ve sıfat müstecmi zat hakikat-i Muhammedîyedir. Ve zahirin varlığı oldur. Ne batın vücud bulur ve ne zahir vücud bulur. Ansız zira sebeb-i kevnenîydir vücudu alemeyndir. Ey sahibi basiret! Bir garra mana dinle kim Hak neye derler ve batın neye derler. Ta bu maniden Hakkı kendinde bulmaya yol ola. Bil ki ey aziz Hak varlığa derler ve batın yokluğa derler. Varlık sıfat ziyadır, yokluk sıfatı zulmettir. Varlık sıfat-ı hayattır, yokluk sıfat-ı memattır. Varlık sıfat-ı ilimdir, yokluk sıfat-ı cehldir. Hasılı kelâm adem mahz ana derler ki anda zat ve sıfat olmaya. Zat sıfat varlık sıfattır. Varlık sıfatının nihayeti yoktur amma sekiz sıfat vardır ki zat anlar ile kaimdir. Nuru vera derler ıstılahı meşayihde. Bunlara sıfatı semaniye derler. Hay, beka, alim, kadir, mürid, mütekellim, semî', basir, ma-baki sıfatı efalidir. Mesela kerim, gaffar ve settar ve Rezzak vedud gibi ve bunlardan ne kadar sıfat var ise efalidir. Zat onsekiz sıfat ile kaimdir

Ma-baki sıfat zat ile kaimdir. İmdi ey talip hak sen seni iste gör, Hak sıfatla sende ayandır ve her neye kim baksın haktan özge nesne yok. Ve her ne kim vardır hakkın varlığıyla vardır. Varlık hakkın nurudur. Kavlihi Teala: “ Allah yerin ve göklerin nurudur.” Nur ona derler ki evvel kendi ayan ola ma-baki onunla ayan ola nur varlığa derler. Ziya onun sıfatıdır, varlıktan özge nesne yoktur. Cemi eşya varlıkla var oldu. Kavlihi Teala: “ Allah her şeye şahittir.” Her şey vücutsuz ayan olmaz çün eşya vücutla ayana geldi. Öyle olsa her şey şahit oldu. Yani ayan edici oldu. Şeyh Mahmud Şebüsteri kuddise sirruh misal babında buyurur: “ Garip oldur ki saçıla, ana nur baid oldur, varlıktan oladup yani haktan garip visal bulan oldur ki varlığıyla var oldu yani vücuda geldi.”

İmdi ey talip hakkın şeriki ve zıddı ve misli ve hemtası yoktur. Zira varlığın zıddı ademdir. Hazreti Risalet Penah s.a.v buyurur: “Muhakkak ki Allah Tebareke ve Teala yaratılmışları

Karanlığında yarattı ve sonra nurundan onlara serpti.”

Ey talibi hak yokluk içinde görünen hakkın varlığı nurudur. Eşya zıddıyla bilindi. Varlığın zıddı yokluktur ve dirinin zıddı ölüdür. Mahmud Şebüsteri buyurur:

“Adem bir ayinedir aksi adem
Ne nesnedir bu aksin aynı adem
Cihanın çünkü ayn oldu insan
Olur bir ayn içinde şahıs pinhan
Neye kim bakar isen gördün oldur
Heman bir kevn irade kuru yoldur
Gören gözdür dersin göz değildir
Gören gözde bebekte göz değildir.”

Cihanın sensin gözün aç bak
Ki göz bebeğinin nurudur ol hak
Cihan insandır insan cihandır
Söz anlayana bu söz pes hemandır
Sedektir bu cihan derbeder insan
Velidir eyleyen anı isyan
Bihamdillah ayan oldum hakkın ayn ayanından
Vücudum külli nur oldu
Yârin hüsnü çerağından
Musavvir ayn nakkaşı bir kevn aleme uş
Faşım yazıldım bir kitab oldum
Anın şerh-i beyanından örüldü
Sur-u rahmani çalındı teyl-i sultani
Hakka şükür ehli münkirler çekildiler
Hesabından tecelli döndü
Afak-ı cemali hüsn-i tayinden götürdü perdeyi
Zulmet ayan oldu nikabından
Adem herkes vücud bulmaz vücud
Olan adem olmaz saçları nur ile envar

Bu kevn acze azze ve celalinden
 Göründü cümle gözlerden bilindi
 Cümle sözlerden ne ferdadır acep
 Bilsem yarın vaslı visalinden
 Latifi vaslına ermiş cemalini ayan
 Görmüş kuşanmış aşk zünnarın
 Geçüptür kabli vikalinden cemalin
 Ayinesinden ayanı ayn zat oldu
 Görünen hattı hüsnünde kamu hüsnü sıfat oldu
 Göründü nur zatından ayan oldu
 Sıfatından vücudun imtihanında kamu eşya nebat oldu
 Cihanın varlığı senden hayatı nefhayı candan
 Kamu eşya cihanından cemaline ayan oldu
 Gören sensin görünen sensin bu eşyanın vücudunda celalinle cemalinden dediler
 Cismın can oldu bu zulmet içre her kim ki içüptür ab-ı hayevani
 Oluptur hufruş zenne ki ahir cavidan oldu
 Arz-u cevherle can oldu ki gayrı külli fan oldu
 Karıştı nuruyla zulmet zemin ve asuman oldu
 Latifi'nin sözü haktır gerek anınla gerektir bak içinde
 Bir arz yoktur kamu sıdk-u iman oldu

Gel imdi ey talip! Hak can kulağın aç anla kim bu tafsîl-i uşşâğın tarikidir bu tarik seni hakka vasıl mümtenidir. Tarik-i enbiya ve tarik-i evliya ol tarik kim yukarıda zikr eyledik. Ameli cennet idi. Mesela zikr gibi fikr gibi ve musahabet ve abdest ve namaz ve oruç ve zekat gibi. Bu mecmu' amel ederler. Sebebi cennet ve yahut sebebi cehennemdir. Mesela uşşâkın tarikinde gusl oldur ki gönlünü haktan gayrıdan boya hiç alemleri surette gönülden eser kılmaya ve illa bi zerre hayırdan ve şerden gönlünde nesne kalırsa cennet hakikattir. Bu cenabetle yüz bin yıl başı secdeden kaldırmasa makbul hazret değildir. Ve aşk abdesti oldur ki iki cihanın muhabbetinden ve fikrinden el ve yüz boya yani dünyanın ve ahiretin muhabbetin gönlünde gidere. Bu iki alemde gönlüne nesne gelirse abdest ve yine abdeste çare ide. Çün abdest yeni ola iki haktan gayrıdan bağlaya. Sağ elin batın ve sol elin zahir

Gibidir. Ve sağ ahiret ve sol dünya gibidir. Yani bunların fikrinden el bağlaya ve kibleyi hakiki ki müminin kalbidir, yüzünü kibleyi hakikine döne imam ki aşkı ilahidir ona uya yani teveccühü hakta sakın ola. Bu namaz makbul olduğun alameti oldur ki Hak Teala cemalin ayan ide. Kavlihi Teala: “ Ölüm sana yetişinceye kadar rabbine ibadet et.” Ve aşk orucu oldur ki hak gayrıdan dilin ve gözün ve kulağın kese. Ve aşıkların haccı odur ki vatanı muhabbeti dünyadan müminin kalbi ki tek ye-i hakikidir, ona müteveccih ve yedi kez tavaf ide. Her mertebede bir alamet zahir ola, evvel ki mertebede yeşil nur göre. İkinci mertebede gök nur göre, üçüncü mertebede kıvıll nur göre ve dördüncü mertebede sarı nur göre, beşinci mertebede ak nur göre, altıncı mertebede kara nur göre, yedinci mertebede bi-renk nur göre. Herhangi aşk Mekke-i hakikiye bu tertipçe tavaf etmeye muhabbeti makbul değildir. Ve aşıkların ahiri haktan ayrı olmamaktır ve imanı hakka vusul bulmaktır. Hazreti Mevlana kuddise sirruh buyurur:

“ Her kim zülfünü gördü kafir ve her kim yüzünü gördü mümin oldu.” Zülfünden murad alemleri kesrettir. Yüzünü görmekten alemleri vahdettir. Hazreti Risalet a.s buyurur: “ Dünya ahiret ehline haramdır, ahiret dünya ehline haramdır ve ikisi Allah ehline haramdır.” Dünya ehline ahiret haram, ahiret ehline dünya haram ve ehli hakka dünya ve ahiret haramdır. Ve her kim hak için dünyanın ve ahiretin muradlarından geçer ve kendünün varlığından geçer visal bula bi-şek.

Cihanı terk eyle canan gerekse
 Unut gayrı hakkı iman gerekse
 Gönül onda koma gayrısın
 Gider ağyar-ı mihman gerekse
 Kuşan aşk kuşağın zünnarı terk et
 Cemali nur eyle sübhan gerekse
 Vücuddan cihan pür-nur oluptur
 Ve in min şeyin oku burhan gerekse
 Feda kıl canını aşkın yolunda
 Bu abde hak için kurban gerekse
 Sena sensin cemalin garaz eyler
 Bu zulmet içredür hayvan gerekse
 Latifi aşk pazarı koma elden
 Erişe rahmeti rahman gerekse
 İmdi ey aziz! Talip dahi üç kısımdır. Bir kısmı aşk meşreptir.

Bir kısmı muhabbet meşreptir, bir kısmı mukalliddir amma onlar ki aşık meşreptir, talib-i Haktan kahırlar ve belalar olsa hiç aynında değildir. Bil ki cefası arındıkça şevki ve zevki daima ziyade olur. Vuslat arzusundandır. Dareyn onlara haram olur. Muhabbeti ahiret perdeyi nur ve muhabbeti dünya perdeyi zulumatı olur. Ve kendi varlığına nekatı dost derler ki beşeriyettir. Onu Hak Teala yed-i kudretiyle götürür, ona cazib-i hak derler, madem ki cazibeyi hak erişmeye ol kimse kurtulmaz amma şunlar ki muhabbet meşreptir. Ekser anlara perdeyi nurani hicab olur. Mesela zühd ve taat gibi ve ilme mağrur olmak gibi ve hak yolunda cur ve hifaye taat getürmezlerine hakkın muhabbeti terk ederler. Amma şunlar ki mukalliddirler. Aşıkı zevk, şevk, safa içinde görürler ve bu yolu asan sanıp heves ederler. Ve görürler ki bu hevesden dünyaları şüglünden kalırlar ve her şeyi terk ederler. Onlar perdeyi zulumatı hicab üzere ölürler. Bu zulmette kalırlar. Amma şunlar ki ne aşk var ne muhabbet var ne hevesi var dall-i mudildirler. Ve merdud-i haktırlar ve şeytanidirler, Allah'a sığınınız onların

Şerrinden. Kim onların gönüllerinde hak muhabbeti yoktur, alameti şekavettir. Neuzubillah aşk olmayan gönülde can olur mu? Şol can ki aşksız ola olur mu? Ey aziz aşıkların nazarı kimyayı saadettir. Şöyle mukallid aşık ile muhabbet eylese aşık olur ve eğer aşık musahabet eylese maşuk olur dert-mend dilersen ister sahibi derd-i yol şöyle ki cemi alemlerde aşık musahabet eylemek efdaldır zira amel-i salihe sebeptir, cennettir ve aşık musahabet eylemek sebebi visaldır amma bu iki taşrası şifavenddir. Her kim iki cihanda tevazu ve muhabbet ve rahm ve şefkat ve hilm ve latif ve kerem ve müeddin ve takva ve kanaat ve tevekkül ve siyam ve kıyam ve gayret-i hak ve her kim bu sıfatları kendine adet eylese kamil ile musahabet eylesin. Andan gayrı çare ve eman yoktur vesselam.

İKİNCİ BÖLÜM

2. LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİNDEKİ METAFİZİK, AHLAKİ VE FELSEFİ TEMALAR

2.1. Eserin Ana Temaları

Araştırmamızın bu bölümünde Latifi’nin Risale-i Esrarname isimli eserinde değindiği metafizik, ahlak ve felsefi temalar üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Metafizik Temalar

Latifi’nin *Risale-i Esrarname* adlı eserinde geçen metafizik temaların başında âlemin yaratılışı, âlemin yaratılma sebebi gibi konular gelmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde ilgili eserde geçen konuları çeşitli başlıklar altında toplayıp ardından İslam coğrafyasında bu konularda ortaya konan fikirleri inceleyip Latifi’nin bu fikirler arasında nerede durduğunu tespit etmeye çalışacağız.

2.1.1.1. Âlem görüşü

Şii dünyasındaki fikirlerin günümüze ulaşmasında önemli bir yeri olan Cafer Sadık, âlemin yaratılışı ile ilgili meselelerde Sünni dünyasına oldukça yakın durmuştur. Zira Cafer Sadık, (702-765) âlemin, Allah tarafından yaratılan ve belli bir noktada sona erecek olan bir varlık olduğunu savunmuştur. Cafer Sadık âlemin yaratılışının her safhasında Allah’ın var olduğunu kabul etmiştir. Bu noktada Allah’ın iradesini sınırlayan zorunlu sebepleri kabul etmemiş, âlemin Allah’ın iradesi neticesinde var olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Tüm bunlara ilaveten Cafer Sadık, âlemin, insanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde Allah tarafından yaratıldığını kabul etmiştir. Bu yaratılma sürecinin tamamında hikmet ve mükemmeliyetin hâkim olduğu görüşü de Cafer Sadık tarafından dillendirilmiştir (Atalan, 2000, 628-629).

İslam dünyasında âlemin yaratılışı ile ilgili hemen hemen ilk olarak fikir beyan edenlerden biri de el- Kindi'dir. (796-866) Kindi'ye göre âlem hadistir yani sonradan yaratılmıştır ve sonludur. Bu, oldukça önemli bir husustur. Zira İslam felsefesinde yaygın kanaat âlemin kadim olduğu görüşüdür. Kindi, bu meselede diğer İslam filozoflarından ayrılmaktadır. Çünkü Kindi, âlemi, Allah tarafından yaratılan ve nihai olan bir varlık olarak tanımlamıştır. Hatta bu mesele ile ilgili *Âlemin Cisminin Sonluluğu Üzerine* adlı bir risale dahi yazmıştır (Bilen, 2000, 16-17).

Kindi, âlemin varoluşunu açıklarken İslam felsefesinde oldukça etkili olan Yeni Eflatunculuktan ve de Aristoteles'ten oldukça farklı fikirler beyan etmiştir. Allah, âlemi yaratmıştır fakat bu, sebepler dairesinde cereyan etmiştir. Allah her şeye bir sebep takdir etmiştir. Allah, sebeplerin ilkidir. Fakat bu sebepleri sonsuza dek uzatmak mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, âlem sonludur. Allah'ın varlığa sebep tayin ettiği şeyler sırasıyla; akıl, nefis ve maddedir. Bunlardan sonda olan başta olana sebep olamaz. Allah; aklın sebebi, akıl, nefsin sebebi ve nefis de insani ruh ve kâinatın sebebidir (Şahin, 2000, 82).

İslam düşünce tarihinde *rasyonalist ekol* içerisinde yer alan Ebubekir Zekeriya Razi, (841-926) âlemin yaratılışını Allah'ın yoktan var etmesi şeklinde değil de, beş ezeli ilkeye dayanarak oluşturması şeklinde telakki etmiştir. Bu beş ezeli ilke; Allah, külli nefis, ilk heyula, mutlak zaman ve mutlak mekândır. Razi'nin bu fikirleri, İlkçağ Yunan filozoflarından mülhemdir. Varlığın olması için bu beş ilkenin olmazsa olmaz olduğunu vurgulamıştır (Şahin, 2000, 67-68).

Âlemin var oluşu ile ilgili ünlü Türk bilgini Farabi (870-950) ise *Sudur Nazariyesi*' ni kullanır. Farabi'ye göre varlık Allah'tan taşıp fişkırmış ve vücuda gelmiştir. Yine İbn-i Sina (980-1037) da varlığı bu nazariye ile açıklamıştır. Bu görüşe göre varlık, Allah'ın bilgisi ve iradesi dâhilinde Allah'tan taşıp meydana gelmiştir. Bu nazariyede Allah *İlk Varlık* olarak telakki edilir. İlk varlıktan sudur eden ilk varlık ve kendini idrak eden ilk akıldır. Akabinde ikinci akıl sonra da kendini idrak etmesi neticesinde en uzak gök meydana gelir. Sonrasında onuncu akla kadar sudur silsilesi devam eder (Turhan, 1998, 133).

Âlemin var oluşu hususunda görüşlerine değineceğimiz bir başka âlim de İmam Gazali'dir. (1059-1111) Gazali, âlemin, sonsuz kerem ve hikmet sahibi Allah tarafından

yoktan var edildiğine inanır. Bundan dolayıdır ki İslam dünyasında kendisinden önce âlemin var oluşu problemini sudur nazariyesi ile açıklayan Farabi ve İbn Sina'yı şiddetle eleştirir. Gazali'nin görüşlerini değerli kılan şey neye karşı olduğunu bilmesidir. Gazali, eleştirdiği filozoflara tutarsız bir şekilde yüklenmemiş, felsefeyi ve felsefi metodu öğrenip İslam filozoflarını felsefi metodu kullanarak ilzam etmeye çalışmıştır. *Tehafütü'l Felasife* adlı eserinde mevzu bahis filozofları yirmi meselede tenkit etmiştir. Bu yirmi meselenin on yedisinde onları bidatle, üç meselede ise küfürle itham etmiştir. Son üç meselenin konumuzla ilgili olan kısmı *âlemin ezeliliği* meselesidir. Nitekim Gazali en çok da bu meseleye yer vermiştir. Öncelikle Gazali, işe, filozofların âlemin ezeli oluşu görüşünü ispatlamaktan aciz olduklarını söylemekle başlar. Devamında ise, inandıkları İslam dininin böyle bir şeyi içinde barındırmasının imkânsız olduğunu savunur. Gazali'ye göre, Allah'a inanmakla Allah'ın kâinata olan tesirine inanmak aynı şeydir birbirinden ayırt edilemez. Filozoflar ise Allah'ı kâinatın var oluşunda adeta yardımcı bir rolle tavsif etmişlerdir. Gazali'nin asıl kabullenemediği işte bu görüştür (Koç, 2000, 73-75).

İslam dünyasının yetiştirdiği en önemli filozoflardan biri de İbn Rüşd'dür. (1126-1198) İbn Rüşd'ün enteresan bir hayat hikâyesi vardır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgiye göre son sözü "*Ruhum felsefenin ölümüyle ölüyor.*" olmuş (Atay, 2003, 29). Felsefeye bu denli ilgi duyan İbn Rüşd, Gazali'nin yılmaz karşıtlarından biri olmuştur. Yalnız İbn Rüşd, varlığın oluşunu açıklamada İslam filozoflarını eleştirerek bu hususta Gazali ile mutabık kalır. İbn Rüşd, Aristoteles düşüncesine *Yeni Eflatuncu* fikirleri soktukları gerekçesiyle Farabi ve İbn Sina'yı eleştirir. İbn Rüşd ne Aristoteles'in düşüncesinde ne de Aristoteles'i şerh edenlerde sudur düşüncesi olmadığından İbn Sina ve Farabi'nin bu nazariyesini zanni bir görüş olarak değerlendirir (Bayrakdar, 2004, 125).

İbn Rüşd, öncelikle Kur'an'da sudur nazariyesine işaret eden bir karine olmadığı için bu nazariyeyi kabul etmez. Ona göre böyle bir görüşü kabul etmek Allah'ın mutlak yaratıcı olma özelliğine gölge düşürür. Dolayısıyla İbn Rüşd, âlemin, Allah tarafından yoktan yaratıldığı görüşünü benimser. Yine İbn Rüşd'e göre âlemde silsilevi mekanik güçler yoktur. Tek bir güç olan Allah vardır ve kâinatı da O idare etmektedir (Bayrakdar, 2004, 126).

Tüm bu görüşleri inceledikten sonra çalışmamızın ana merkezi olan Latifi'ye baktığımızda onu Gazali'nin başını çektiği kelami çizgide görürüz. Zira, Latifi de varlığın, Allah tarafından vücuda getirildiğine inanmaktadır. *Risale-i Esrarname* adlı eserinde “*Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim, bilinmek için yaratılmışları yarattım.*” hadis-i kutsisini verdikten sonra Allah'ın kâinatı yaratma sebebinin de bilinmek olduğunu ve varlığı yoktan vücuda getirdiğini belirtir (Latifi, tarihsiz, 1-2). Dolayısıyla Latifi'yi, varlığın oluş safhasında serdettiği görüşleri itibariyle sünni kelami çizgide mütalaa edebiliriz.

2.1.1.2. Zat-Sıfat ilişkisi

Latifi'nin *Risale-i Esrarname* adlı eseri bağlamında değerlendireceğimiz metafizik ögelerden bir diğeri de zat-sıfat ilişkisi meselesidir. Özellikle İslam kelimasında çokça tartışılan bu mesele hakkında Latifi de birtakım değerlendirmeler yapmıştır. Bu mesele üzerinde serdedilen görüşleri inceledikten sonra Latifi'nin görüşlerini değerlendireceğiz.

İslam düşünce tarihinde, Allah'ın zatı ve sıfatları arasındaki ilişki meselesinde dört farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlar; Allah'ı antropomorfik bir şekilde telakki eden *Müşebbihe* ve *Mücessime*, sıfatları nefyeden *Cehmiyye* ve *Mutezile*, yine bu ikinci fırkaya benzeyen *Şia* ve orta yolu tutan *Ehl-i Sünnet*'tir (Gölcük, Toprak, 2001, 211-218).

Yukarıda dikkat çektiğimiz ilk ekol olan *Müşebbihe* ve *Mücessime* Allah'ı cismani bir varlık olarak telakki eder. Nitekim isimleri de benzetenler anlamında *Müşebbihe* ki buradaki benzetme Allah'ı yarattıklarına benzetmedir ve cisimleştiren anlamında *Mücessime* anlamlarından gelmektedir. Bu ekol Kur'an ve sünnete ters olması bakımından İslam dışı bir unsur olarak sayılmıştır. Teşbih ve tecsim düşüncesini İslam dünyasına, İslam coğrafyasında oldukça fazla fitne çıkaran Abdullah ibn Sebe'nin soktuğu bilinmektedir. Bu fikriyata; Beyan ibn Sem'an, Muğire ibn Said de dahil edilmiştir. Yine bu grupta sayılan *Kerramilere* göre Allah arşa oturmuştur ve arşa üst taraftan temas etmektedir (Gölcük, Toprak, 2001, 211-214).

Cehmiyye ve Mutezili ekol ise tecsim ve teşbihi inkâr ettiler. Bunların yanında Allah'ın; hayat, ilim, kudret, irade sıfatlarını da inkâr ettiler (Toprak, 1986, 216).

Mutezili ekolün bu tavrı aslında kabul ettikleri beş temel dayanaktan biri olan *Tevhid* ilkesine dayanıyordu. Yani Allah'ı zâtı ve sıfatları bakımından bir tek kabul etmek Mutezile'nin karakteristik bir özelliğidir. Mutezile, Allah'ın sıfatlarını kabul etmektedir. Fakat bunları zatından ayrı olarak değil, zatında mündemiç olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla Allah için alim, basir denilebilir. Fakat Allah'ın ilim, basar sıfatı vardır denilemez (Topaloğlu, tarihsiz, 174).

Üçüncü ekol olarak inceleyeceğimiz grup ise Şia'dır. Şii dünyası sıfat konusunda tıpkı Mutezile gibi düşünmektedir. Yani Şiiler de Allah'ın sıfatlarını kabul etmektedirler fakat bunların Allah'ın zatında var olduğuna inanmaktadırlar. Örneğin, Allah zatından dolayı kadir ve yine zatından dolayı alimdir. İmamiyye Şiasına göre Allah'ın bir fiili irade etmesi demek o fiilin bizzat kendisi demektir. Şii dünyasının lideri olan İmam Cafer Kur'an'da Allah'a izafe edilen “el” kelimesini Allah'ın kudreti olarak telakki etmiştir (Güneş, 2004, 187-188).

Son olarak değineceğimiz Ehl-i Sünnet ekolü ise; *Selefiyye*, *Matüridiyye* ve *Eş'ariyye* olarak ayrı ayrı telakki edilebilir. Selefiyye akaidine göre, Allah'ın sıfatları vardır. Bu sıfatlar zati veya fiili olarak ayrılamaz hepsi bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Selefiyye'nin en önemli özelliği bu Allah'a izafe edilen el, yüz gibi kavramları olduğu gibi kabul edip bunları teville gitmemesidir. Selef bu kavramlara iman getirmenin yeterli olduğunu savunur. Selef âlimlerine göre bunları tevil etmek insanı şirke götürmektedir. Eş'ariyye ve Matüridiyye mezheplerine baktığımızda ise, “*Allah sıfatlarının ne aynıdır ne de gayrıdır.*” anlayışını görmekteyiz. Bu anlayışa göre Allah, sıfatları ile kadim ve ezelidir. Onun sıfatları yaratılmışların sıfatlarından hiçbirine benzemez. Bundan dolayıdır ki Allah, O'na layık olduğu tarzda tavsif edilmelidir (Gölcük, Toprak, 2001, 218-221).

Latifi'nin zat-sıfat görüşlerine baktığımızda ise onu daha çok Mutezili ekole yakın görmekteyiz. Zira Latifi *Risale-i Esrarname* adlı eserinde zat ve sıfatı bir görmektedir. Latifi, zatın sıfatla ayan olduğunu, Allah'ın dışında Esmâ-i Sıfatı cami olmanın imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Latifi bu meselede can ve ten örneğini kullanmıştır. Zat- sıfat ilişkisini ten-can ilişkisi ile açıklama yoluna gitmiştir. “*Cansız ten vücud bulmaz. Ve tensiz can vücud bulmaz. Elbette ten vücud bulmaya gerektir.*”

diyerek zat ve sıfatın birbirinden ayrı düşünölemeyecek kavramlar olduğunu belirtir (Latifi, tarihsiz, 3).

Sünni bir itikada sahip olan Latifi'nin Mutezile'ye yakın görüşler serdetmesi yaşadığı dönem düşünölürse bir farklılık olarak nitelendirilebilir.

2.1.1.3. **Nuru'l Envar terimi**

Latifi'nin metafizik ile ilgili görüşlerinden son olarak inceleyeceğimiz olanı, Allah için kullandığı *Nuru'l Envar* (Latifi, tarihsiz, 3) terimidir. Bu terimi ilk defa ünlü İşraki filozof Şihabüddin Sühreverdi'de (1153-1191) görmekteyiz. Zira Sühreverdi, varlığın temeline nur kavramını koymaktadır. Sühreverdi'ye göre nur, belli bir hiyerarşik düzende yer almaktadır. Bu hiyerarşik düzenin en başında da bütün nurların kaynağı olarak saydığı *Nuru'l Envar* olan Allah'ı görmektedir. *Nuru'l Envar*, bütün nurların kendisinden geldiğı nur anlamındadır. Allah'tan derece derece olarak yayılan nur, kâinattaki zulmetleri aydınlatıp varlığı vücuda getirmiştir (Şahin, 2000, 118-123).

Latifi de Allah için aynı terim olan *Nuru'l Envar*'ı kullanmıştır. Bu bağlamda Latifi için, Gazali sonrası Osmanlı döneminde yaşayan bir mütefekkir olarak Sühreverdi'yi tanımakta ve onun görüşlerini benimsemektedir diyebiliriz. Dolayısıyla Latifi, görüşleri ile tasavvuf ve felsefeyi mezceden bir çizgide yer alarak, Sühreverdi ile paralellik arz etmektedir.

2.1.2. **Ahlaki Temalar**

Çalışmamızın bu bölümünde Latifi'nin İslam Ahlak düşüncesi geleneğinde beyan ettiğı görüşlerini değerlendirmeye çalışacağız. Metot olarak hem Latifi'nin düşüncelerine temas edeceğiz hem de İslam ahlak düşüncesi geleneğinden örnekler vermeye çalışacağız.

2.1.2.1. **İnsana atfettiğı değer**

Latifi'nin *Risale-i Esrarname* adlı eserinde değindiğı ahlaki temaların başında insanın alemin merkezine konması gelmektedir.

İslam dininin en temel kaynağı olan Kur'an'ı Kerim'e baktığımızda insanla ilgili oldukça yüceltici değerlendirmeler görmekteyiz. Öncelikle Kur'an'da insanın sureti ile ilgili *“Biz, gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık.”* (DİB, 2009, 596). buyurulmaktadır. Ayetten de anlaşılacağı üzere Allah, insanın suretini övmekte ve onu yüceltmektedir. Başka bir ayette ise insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğu vurgulanır: *“ Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti.”* (DİB, 2009, 5). İnsanın, yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak tavsif edilmesi insana verilecek en büyük payedir. Zira varlıkların en mükemmeli olan Allah'ın halifesi olması insanın Allah'tan sonra varlıkların en değerlisi olduğu anlamını taşımaktadır. Kur'an'ın insana verdiği değeri kanaatimizce en güzel yansıtan ayetlerden biri de *“Andolsun biz insanoğlunu şerefli kıldık.”* (DİB, 2009, 288) ayetidir. Zira insanoğlunun değeri ayette açıkça belirtilmiştir.

İslam düşüncesinin ikinci kaynağı olan hadis literatürüne baktığımızda ise çok da farklı şeyler görmeyiz. Hadis literatüründe de insanın değerine vurgu yapan birçok Hadis-i Şerif'e rastlamaktayız. Örneğin, bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *“Merhamet edenlere, Rahman olan Allah da merhamet eder. Siz, yeryüzündekilere merhamet edin gökyüzündekiler de size merhamet etsin.”* (Tirmizi, 2002) Hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere Hz Peygamber (s.a.v) de insana oldukça değer vermiştir. Kurtuluşun, merhamete nail olmanın Allah'ın yarattıklarına karşı sevgi besleme neticesinde gerçekleşeceğini beyan etmiştir.

İslam düşünce tarihi denince akla ilk gelen isimlerden biri olan Mevlana Celaleddin Rumi'ye (1207-1273) baktığımızda ise İslam'daki insan sevgisinin somutlaşmış halini görmekteyiz. Zira Mevlana, İslam dünyasını da aşarak bugün bütün dünyaya mal olmuştur. Mevlana'nın İslam dünyasında oldukça benimsenmesinin nedeni Hz. Peygamber (s.a.v)' den gelen İslam ahlakını en güzel biçimde temsil ederek bizzat yaşamasıdır. Bu yön Mevlana'nın İslami yönüdür. Bundan dolayıdır ki, Mevlana İslam dünyasında oldukça sevilmiş ve benimsenmiştir. Mevlana'nın bir de özellikle UNESCO tarafından dünyaya tanıtılan hoşgörü ve çoğulculuk yönü vardır. Mevlana'nın dünyaya mal olmasının nedeni de budur. Çünkü *Tarihin Sonu ve Medeniyetlerin Savaşı* gibi tehlikeli söylemlerin tartışıldığı bir dünyada insanların farklılıklarıyla beraber bir arada barış içinde yaşayabileceklerini savunan kimselere ihtiyaç vardır. Mevlana da bunu en iyi şekilde ifade etmiştir (Atay, 2007, 114). Dolayısıyla Mevlana Celaleddin Rumi insan

sevgisini tüm dünyaya tanıtan ve benimseten bir kanaat önderidir. Mevlana, kendisinin İslami yönünü özellikle vurguladığı için, hoşgörü ve çoğulculuk fikrini dünyaya İslam düşünce tarihinden çıkmış bir isim benimsetmiş olmaktadır. Bu da İslam dininin insanı, kâinatın merkezine koyduğunun en güzel örneğidir. Mevlana'nın, kendisinin İslami yönünü vurguladığı rubaisi şöyledir:

*“Yaşadığım sürece ben, Kur'an'ın kuluyum,
Ben Muhammed-i muhtarın yolunun toprağıym,
Birisi, sözlerimden, bundan başka bir söz naklederse,
Ben nakledenden de, o sözden de, şikâyetçiyim.”* (Can, 1990).

Mevlana'nın belki en bilinen, tüm dünyaya mal olmasını sağlayan, birçoğumuzun günlük hayatta sık sık iktibas yaptığı, insan sevgisini ve çoğulcu yaşamı savunan o meşhur rubaisi ise şöyledir:

*“Yine gel, yine gel (veya geri gel), ne olursan ol yine gel,
İster kâfir, ister ateşe tapıcı, ister putperest olsan da gel,
Bizim bu dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir,
Yüz kere tövbeni bozmuş da olsan yine gel.”* (Atay, 2007, 115).

İslam ahlakını en güzel temsil edenlerden biri olan Yunus Emre (1240-1321) de insan sevgisini en iyi biçimde yansıtan erenlerden birisidir. Yunus Emre, şiirlerinde insanın amaç olduğunu dolayısıyla sevilmesi gerektiğini ifade eder. Yunus Emre'ye göre âlemin merkezinde insan vardır. Yalnız çokça karıştırılan bir mevzu vardır ki o da Yunus Emre'nin *Hümanist* olduğu görüşüdür. Bu doğru değildir. Zira Yunus Emre, tüm yaratılanları sevmektedir. Bunların arasında özellikle insanı daha çok sevmiş olması İslam'ın insanı eşref-i mahlûkat olarak nitelendirmesidir. Yunus'un da son derece samimi bir mümin olması elbette ki insanı daha fazla öncelemesini etkilemiştir (Sevgi, 2010, 110). Yunus Emre, meşhur beytinde şöyle söylemiştir:

*“Elif okuduk ötüri bazar eyledik götürü
Yaratılmışı severiz Yaradandan ötüri”* (Sevgi, 2010, 100).

Yukarıda değindiğimiz görüşlerin benzerinin Latifi’de de olduğunu görmekteyiz. Zira Latifi de alemin merkezine insanı koymaktadır. Nitekim *Risale-i Esrarname* adlı eserinde şöyle söylemektedir:

“İmdi ey talib-i hak ve sahibi basiret! Fehm eyle bu mana kim bu nice zuhuratın ve tayinatın evveli hakikati insandır.” (Latifi, tarihsiz, 4). Bu cümleden de anlaşılacağı üzere Latifi, insanı en değerli varlık kabul edip âlemin merkezine yerleştirmiştir.

2.1.2.2. İnsanın insanlık vasfını koruması

Latifi’nin *Risale-i Esrarname* adlı eserinde değindiği ahlaki temalardan bir diğeri de insanın insan özelliğini korumasıdır. Nitekim bu konuda Latifi şöyle der: *“Eğer insan-ı nakıs dahi esfelede kalsa canını tabiat zulmetlerinden kurtarmasa hayvandan beterdir. Ve dahi Hak Teala onların hakkında “onlar hayvanlar gibidir hatta daha aşağı” buyurdu. İmdi sen dahi insan isen sıfat-ı hayvandan canını kurtar. Sıfat-ı hak ile mevsuf ol. Zira sıfat-ı insani oldu ki bu babda Hazreti Risalet Penah s.a.v buyurur: “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanınız.”* (Latifi, tarihsiz, 7). İktibas yaptığımız kısımdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Latifi insanın insan özelliğini koruduğu müddetçe en değerli varlık olduğunu fakat bu özelliğinden sıyrılıp, mevsuf olması gereken sıfatlarla muttasıf olmazsa ayet-i kerimeden nakil yaparak insanın hayvanlaşacağını beyan etmiştir. Latifi, insanın insanlığının Allah’ın ahlakıyla ahlaklanması neticesinde gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Bu ifadelerin benzerini milli şairimiz merhum Mehmed Akif’de (1873-1936) de bulmak mümkündür. Akif bu meseleyi gayet şairane olarak şöyle ifade etmiştir:

“Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır;

Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.

Yüreklerden çekilmiş farz edilsin hayfı Yezdan’ın

Ne irfanın kalır tesiri katiyyen, ne vicdanın.” (Düzdağ, 2006, 284).

Mehmed Akif’in de ifade ettiği üzere insanda Allah korkusu olmadıkça insan, insan özelliğini kaybetmektedir. İnsan, Allah’a olan korkusunu -ki buradaki korku O’nun emir ve yasaklarına uyma anlamı taşımaktadır- zinde tuttukça kemale erip, özüne dönüp *Eşref-i Mahlukat* vasfını korumaktadır. Fakat insan, kendisini kendisi yapan

değerlerini yitirdiği vakit ise artık orada ne irfan kalmaktadır ne de vicdan kalmaktadır. Dolayısıyla insan, yaratılışındaki saflığı yitirmekte özüne ters bir tutum içerisine girmektedir. Aslında bu durum halk arasında bir darb-ı mesele bile konu olmuştur. Nitekim halk arasında özündeki cevherleri yitirmiş insanlar için “*Kork, Allah’tan korkmayandan.*” denilir. Yani Allah’tan korkmayan, Allah katındaki ve halk nezdindeki itibarını bitirmiştir.

Mehmed Akif, görüldüğü üzere insandaki meziyetlerin kaynağı olan; fazilet, vicdan, irfan gibi hasletlerin kaynağının Allah korkusu olduğu ifade ederek Latifi ile paralel bir görüş serdetmiştir.

2.1.2.3. Kaçınılması gereken gayr-ı ahlaki fiiller

Latifi’nin *Risale-i Esrarname* adlı eserinde oldukça önemli bir yer tutan ahlak mevzuunda değindiği diğer bir mesele de saydığı birtakım gayr-ı ahlaki fiillerdir. Bu fiillere de değinmek istiyoruz.

Latifi, ahlaken yerilen yedi fiil saymıştır ki bunlar şunlardır: “*İmdi bil ki ey aziz! Ol yedi diyordular yedi sıfattır. O sıfatlar meşayih ıstılahında sıfat-ı nariye derler. Ol sıfatlarının evveli kibirdir. İkinci ucbdur. Üçüncü kindir. Dördüncü şehvettir. Beşinci gadaptır. Altıncı hırsdır. Yedinci nazdır.*” (Latifi, tarihsiz, 11).

Latifi’nin işaret ettiği kötü sıfatlardan ilki kibirdir. İslam dininde de en yerilen kötü sıfatların başında kibir gelir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır: “*Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.*” (DİB, 2009, 284). Başka bir ayette ise: “*Onlara, “Ebedi kalmak üzere cehennem kapılarından girin. Büyüklük taslayanların yeri ne kötüdür.”*” (DİB, 2009, 474). buyurulmaktadır. Ayette kibir sahiplerinin gideceği yer cehennem olarak nitelendirilmiştir.

Hadis-i şeriflerde de benzer ifadeler vardır. Nitekim bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuşlardır: “*Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan kimse cehenneme girmez; kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç bir kimse de cennete giremez.*” (en-Nisaburi, 2010). Başka bir hadiste ise şöyle buyurmuşlardır: “*Size cennetlikleri haber vereyim mi? Ol kimseler ki zayıf ve mütevazı olarahtan eğer*

Allah’a yemin etseler Allah mutlaka onların yeminlerinin gereğini yerine getirir. Size cehennemlikleri haber vereyim mi? Onlar; kaba-saba, yürüyüşü kibirli olan ve büyülenen kimselerdir.” (Buhari, 2004). Hadislerde de görüldüğü üzere kibir tıpkı Kur’an’da olduğu gibi cehennem ehlinin ameli olarak tavsif edilmiştir.

Latifi’nin işaret ettiği ikinci kötü sıfat ise ucbdur. Ucb, aslında kibirle yakın olan bir sıfattır. Fakat ondan küçük bir farkı vardır ki, o da kişinin yaptığı iyi amellere güvenip gururlanmasıdır. Bu durum Kur’an’da bir kıssa ile anlatılmıştır. Bahçelerine güvenip ahireti inkâr eden bir kişinin ilahi gazaba duçar olduğunu şu ayetten öğrenmekteyiz: *“Şüphesiz biz, vaktiyle bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi, onlara (Mekkeli inkârcılara) da bela verdik. Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden bahçenin ürünlerinin devşirmeye yemin etmişlerdi. (Bunu tasarlarken) istisna da yapmıyorlardı. (İnşallah demiyorlardı) Nihayet onlar uykuda iken Rabbinden bir afet bahçeyi sardı. Böylece bahçe yakılmış toprağa döndü.”* (DİB, 2009,564).

Ayetten de anlaşılacağı üzere iyi amel veya da sahip olduğu bir emtiaya güvenip asıl güvenmesi gerektiği mecrayı unutan insan mahvolmaya mahkûmdur.

Üçüncü olarak zikredilen kötü sıfat ise kindir. Kur’an’da kinle ilgili şöyle buyrulur: *“Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçiyor musunuz?”* (DİA, 2009, 122). Kinin asıl kaynağı daha sonra açıklayacağımız üzere gadaptır. Fakat kin ile gadap arasında ince bir fark vardır. Gadap, bir nevi ani bir refleks olup gelip geçici bir durumdur. Fakat kin, şuurlu ve devamlı olarak insanın içine işleyen ve onu yiyip bitiren kötü bir sıfattır. Kinin hem şahsi hem de içtimai zararları vardır. Öncelikle kişiyi kasıp kavurur. Emeline ulaşma yani kin beslediği kişiye zarar vermek için fırsat kollar. Devamlı olarak bu menfi uyanıklık kişiye zarar verir. İçtimai olarak ise toplumda nifak ve fitne tohumları ektiğinden insanların arasındaki kardeşlik duygusunu zedeler. (Serdaroğlu, 1965, 76).

Dördüncü kötü sıfat şehvettir. Bu meseledeki en güzel açıklamalardan birini Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri (1703-1780) yapmıştır. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, insanda iki farklı ruhun olduğunu bunlardan ilkinin hayvani ruh diğeri ise insani ruh olduğunu ifade etmiştir. İnsani ruha *nefs-i natıka* da denmiştir. Bu nefsi natıka zatında madde bulunmayan bir cevherdir. Eğer bu insani ruh, nefsi şehvaninin

yani hayvani arzuların esiri olursa buna *emmare* denir. Esiri olmaya devam edip de geçici şehvetlere temayül ederse buna *levvame* denir. Şehvani nefis ile çatışmada kendinde metanet bulsa buna *mülhime* denir. Nefs-i şehvaninin tesirinden kurtulup Hakka yöneldiyse *mutmainne* denir. Bütün muradlarından vazgeçerse *radiyye* olur. Allah'ın katında ve kulların katında bu hallerinden dolayı sevildiyse *mardiyye* olur. Tüm bunlarla muttasıf olduktan sonra başkalarının kurtuluşu ve böyle olmaları için çalışırsa *kamile* olur. (Meyan, 1981, 692-693).

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin de bahsettiği üzere insanın kendisini şehvetin afetinden koruması gerekmektedir. Zira görüldüğü üzere insanın kâmil bir insan olmaya giden uzun ve meşakkatli yolunun başında şehvani duygulardan kurtulmak gelmektedir. Fakat şu hususa da dikkat edilmelidir ki insan birtakım duygulara meyyal olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla kararınca oldukça bazı ihtiyaçlarına karşı iştihâ duyması ve onları tatmin etme yoluna gitmesi gayet doğaldır. Mühim olan bunların insanlığına yakışır şekilde tatmin edilmesidir.

Beşinci olarak zikredilen sıfat gadaptır. Gadap, sinirlilik, asabiyet anlamında bir kelimedir. İnsana en çok zarar veren kötü sıfatlardandır. Zira bir hadis-i şerifte şöyle buyrulur: “*Gerçek pehlivan güreşte rakibini yenen değil, öfkelenildiği vakit nefsine hâkim olan kimsedir.*” (Buhari, 2004). Hadiste gazap anını doğru yönetebilen kimsenin önemli bir aşama kaydettiği anlatılmaktadır.

Latîfî'nin altıncı olarak bahsettiği husus ise hırstır. İnsana psikolojik açıdan zarar veren sıfatlardandır. Bir hadiste şöyle buyrulur: “*Âdemoğlu yaşlandığında iki yönü gençleşir, Bunlar: Uzun ömürlü olma hırsı ve mal elde etme hırsıdır.*” (Tirmizi, 2002).

İnsanın fitratında yer alan hırs kontrol altına alınmazsa kişide psikolojik rahatsızlıklar oluşmasına neden olur. Üstelik hırs yerinde saymayıp giderek artan bir özelliğe sahiptir. Kişiyi helake kadar sürükler. Hırs kişinin gözünü karartır, sağlıklı düşünmesini engeller. Toplumda fitne ve fesat tohumları eker. Amacına ulaşma adına helal-haram demeden her türlü yolu deneme gözü karalığına sebep olur. Çeşitli hırs türleri vardır ki en bilinenleri; makam- mevki, kadın ve dünya malıdır. Hastalık derecesine dönüştürmeden iyi ameller hususunda örneğin faydalı olma adına ilim öğrenme hırsı veya da adaleti temin etme gibi huşularda hırsa müsaade edilmiştir.

Dolayısıyla hırs biraz da hangi fiille ilgili kullanılırsa ona göre nitelendirilmektedir (Dölek, 2003, 50-76).

Son olarak sayılan kötü sıfat ise nazdır. Naz sıfatı aslında direkt olarak insanda benlik ve enaniyet duygusu ile alakalıdır. Dikkat edildiğinde hemen anlaşılacağı üzere enaniyeti kabarık insanları olmazsa olmaz sıfatlarından bir diğeri de nazdır. Bir elmanın iki yarısı gibi olan naz ve enaniyet duygusu insana maddi ve manevi kayıplar yaşatır. Maddi kayıpların başında naz, kişiyi toplumdan soyutlar yalnızlaştırır. Çünkü herkes bir değerini belli bir noktaya kadar tolere edebilir. Manevi kayıpların başında ise kişinin ruhani boyutta Allah katında itibar kaybetmesidir. Ayette geçtiği üzere: “ *Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.* ” (DİB, 2009, 539).

Bu kötü sıfatlar meselesinde Latifi ile benzer görüşler serdeden ünlü İslam filozofu el- Kindi'nin görüşlerine değinmek yerinde olacaktır. Kindi'ye göre insanda üç meleke vardır. Bu üç meleke; akıl, gazap ve şehvettir. Eğer kişinin aklı, diğer iki özelliğe galip gelirse o kişi meleklerden üstün olur. Gerçek insan vasfını kazanır. Fakat diğer iki özellik kişinin aklına galip gelirse o kişi hayvanlardan beter bir varlık olur (Şahin, 2000, 83).

Dikkat edilirse ahlak hususunda söz söyleyen herkesin birleştiği bir husus vardır ki, o da kişinin tabiatında bulunan hayvani istekleri kontrol altında tutmasıdır. Bunların tamamıyla yok edilmesi imkânsızdır. Zaten böyle bir şeye gerek de yoktur. Mühim olan bu isteklerin esiri olmayıp onları gerektiği üzere, insani vasıflar çerçevesinde tatmin etmektir. Bu gerçekleştirildiği vakit kişinin aydınlanma süreci başlamış olmaktadır.

2.1.2.4. Dünyaya meyletmenin fenalığı

Latifi'nin ahlaki olarak üzerinde durduğu meselelerden biri de dünyaya meyletmektir. Latifi bu hususta şöyle der: “*Ve dahi bu kapının miftahı muhabbeti dünyadır. Hazreti Risalet a.s buyurur: “Dünya sevgisi bütün hataların başıdır.” Manası dünyayı sevmek cemi günahların başıdır.*” (Latifi, tarihsiz, 11). Latifi, görüldüğü üzere tüm hataların başındaki hatayı dünyaya meyletme olarak tanımlamaktadır. Zaten Hadis-i Şerif'ten de nakil yaparak dünyaya bel bağlamanın insanı ne tür yanlışlara sürüklediğini ifade etmektedir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri de dünyaya meyletmenin insanı felakete sürükleyen sürecin başlangıcı olduğundan bahseder. Zira dünyaya meyletmek kişinin içini hırs ve istekle, dışını ise bu istek ve hırsların çalışması ile meşgul eder. Bu iki durum da kişinin iç ve dış dünyasında maneviyata yer bırakmaz. İnsana, asıl düşünmesi gerektiği ahiretini unutturur. Bununla da kalmayıp kişinin ibadet ve taat hayatını azaltır. (Meyan, 1981, 430-433).

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerine göre, nefis ve kalb birdir. Bir şey ile ilgilenince diğeri olan zıddından ayrılır. Dünya ile ahiret zıttır. Tıpkı doğu ve batı gibi. İnsan doğu veya batıdan birine döndüğü ölçüde diğerinden yüz çevirir (Meyan, 1981, 433).

2.1.2.5. Dünya-Ahiret ilişkisi

Latifi'nin ahlakla ilgili değindiği bir diğer mesele dünya ahiret ilişkisidir. Yukarıda dünyaya bel bağlamanın insanı tehlikeli bir yola soktuğuna değindik. Nasıl ki, şehvani isteklere gem vurabilmek saadet yolunun başlangıcı ise, dünya hayatına sevgi duyup hırs beslemek de felaket ve rezilet yolunun başlangıcıdır. Fakat tam bu noktada şu problem ortaya çıkmaktadır. Müslüman tamamen dünyadan el etek çekip sadece ahiret için çalışan bir zahid midir? Elbette ki hayır. Zira İslam dininin temel iki kaynağı olan Kur'an'a ve Sünnet'e bakmamız zaten meselenin halli için yeterlidir.

Latifi, dünya-ahiret dengesinde “Ve Hazreti Risalet buyurur: “ Dünya ahiretin tarlasıdır” manası budur kim dünya ahiretin ekin yeridir.” (Latifi, tarihsiz, 12) diyerek dünyanın, ahiretin kazanıldığı yer olduğunu belirtir.

Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatı ile ilgili ilk bakışta zıt olarak anlaşılabilecek ayetler vardır. Şimdi bu ayetleri inceleyelim. İlk olarak dünyanın boş arzuların yeri olduğu ile ilgili ayete bakalım: “*Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.*” (DİB, 2009, 509). Bu ayette dünyanın boş işlerin yeri olduğu dolayısıyla değersiz olduğu anlatılmaktadır. Başka bir ayette ise: “*Dünyadan da nasibini unutma.*” (DİB, 2009, 393). Bu ayetler arasında bir tenakuz söz konusu değildir. Zira birinci ayette dünyanın çokça üzerinde durulup, devamlı düşünülecek bir yer olmadığı anlatılmaktadır. İkinci ayette ise; dünyanın tamamen el etek çekilecek bir yer olmadığı anlatılmaktadır. Fakat bu denge çok iyi kurulmalıdır. Yani ne tam dünya sevdalısı ne de

tam dünya karşıtı. İki durum da aşırılığın ifadesidir. Dolayısıyla dünya ile ahiret arasındaki ilişkide insan, dünyayı, ahireti kazanmak için bir araç olarak görmelidir.

2.1.2.6. Yenilen ve içilen şeylerin insan tabiatına tesiri

Latifi'nin ahlakla ilgili bir diğer değerlendirmesi de tüketilen gıdaların insanın karakterine ve ahlakına yaptığı tesirdir. Bu konuda Latifi şöyle der: *"İmdi ey aziz! Amel-i hayrdan haya-i nur hasıl olur. Ve amel-i şerden nar-ı zulmet hasıl olur. Ol sebepten emri nehy farz oldu. Hak teala rabbidir ve alemdir kang-ı gıdadan hasıl olduğun bilir. Ol sıfatların havadisleri dedik ıstılahı meşayihde hayrı amele sıfatı nuriyye derler. Ve şerri amele sıfatı nariye derler çün sıfat gıdadan ve mü sahibden hasıl olur. Gerekir kim talibi hak olan ol aslı gıdadan ve ol aslı mü sahibden sakına. Mesela şarap haram olduğuna oldur kim şehevattır ve mukassıdır ve ferahiyeti bir lahzadır ve ferahiyyetinden kasaveti ziyadedir ve sıhhattan meradı ziyadedir içeni hor zelil edicidir ve bazı kin ve muhabbeti dünya ve şehvet ve tayin vel hasıl cemi sıfatı nariyeler ve sıfat-ı berdiyyeler onda hasıl olur. Ol sebebden adı ümmülhabaistir. ve hıncır eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni çekeştiricidir. Ve muş eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni harisi dünya edicidir. Ve kedi eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni günucudur. Ve aslan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni mütekebbir edicidir. Ve kaplan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni ucb ve gadap sahibi edicidir. Sırtlan eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni uğrı edicidir. Ve ayu eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni fasık edicidir. Ve maymun eti haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni iki yüzölçü edicidir. Ve tilki haram olduğuna sebep oldur ki yiyeni hilekar edicidir. Ve yılan eti haram olduğuna sebep oldur ki şehavanidir, adevetin ve birunetin ve riyasın artırıcıdır. Ve kurbağa eti haram olduğuna sebep oldur ki yiye ilhada meyletiricidir. Vel hasıl şöyle kim menhidir sıfatı kabihalardan ötürü menhidir. Şöyle kim helaldir sıfatı hasene verdiğinden ötürü helaldir. Mesela koyun eti helal olduğuna sebep yiyeni hakim edicidir ve kavli islamiyyeye kuvvet vericidir. Ve tavuk eti helal olduğuna sebep akla ve göze nur vericidir. Ve kaz eti helal olduğuna sebep yiyenin cisini ve libasını pak edicidir. Ve ördek eti helal olduğuna sebep yiyenin gönlünü cem ettiricidir ve sıfatı nefi havadardır zikri kalbidir hasıl kelam şöyle kim helaldir sıfatı haseniyye kuvvet vericidir zira insan lütfu ve kahrı camidir ve alem dahi lütf ile*

kahırdan mürekkebdır, eşyanın bazısını lütfuna mazhardır ve bazısını kahrına mazhardır bunlar ğıda olup insana yetişirler.”(Latifi, tarihsiz, 19-21).

Görüldüğü üzere Latifi, haram olan ve helal olan gıdaların hikmetlerini ve de yiyenlerde ne tür tesirler yaptığını sıralamıştır. İslam düşüncesinden bu konuda örnekler vermeye çalışacağız.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetname* adlı eserinde gıdaların fayda ve zararlarına uzun bir bölüm ayırmıştır. Örneğin, horoz etini anlatırken en faydalısının ötmeye başlamadan önceki olduğunu der sonrasında da bu etin akli daha iyi çalıştırdığını beyan eder (Meyan, 1981, 373).

Önceki âlimlerde hikmet yorumu anlayışları vardır. Yani helal olan gıdaların mutlak olarak faydası vardır, haram olanların ise mutlak zararları vardır. Buraya kadar bir sıkıntı yoktur. Fakat bu fayda ve hikmetleri somutlandırmada son derece aşırıya kaçan durumlar da yok değildir. Bu sebeple bu değerlendirmeleri günümüz tıp verileri ile karşılaştırıp öyle uygulamak yerinde olacaktır.

2.1.2.7. Avamla oturmanın sakıncaları

Latifi, ahlaki meselelerde avamla oturmanın zararlarına da değinir: “*Avamın sıfatını kendine adet eder ol dahi avamdan olur şeyh Mahmud Şebüsteri (ks) buyurur: ” avamın oturma mesh olmak bi külli nesh olursun” ve Mevlana Hüdavendigar buyurmuşlar: “ Kim bir lahza avamla müsaahabet eyledi dedi yedi gün aşk hamamında oturdum henüz birudetim gitmedi” demiş. İmdi Mevlana hazretleri böyle buyuracak kıyas ile gayrının hali ne ola.”* (Latifi, tarihsiz, 22).

Latifi, başka âlimlerden de iktibaslar yaparak avamla oturmanın sıkıntıları üzerinde durmuştur. Cidden avam ve cahillerle oturmak insana sıkıntıdan başka bir şey vermez. İnsanın devamlı sabrı ve hakkı tavsiye eden insanlarla (DİB, 2009, 601) oturması gerekmektedir. Hâlbuki bu kimseler sabrı ve hakkı tavsiye etmeleri gerektiğini bilseler zaten cahil veya avam olmazlardı.

İnsanın bu tür meclislerde sabırlı, vakarlı, çok fazla vakit geçirmeden, tatlı söz söyleyip, inatlaşmadan bulunması gerekmektedir (Meyan, 1981, 821). Aslında uygun olan bu tür meclislerde bulunmamaktır. Fakat her zaman bu gerçekleşemeyebilir. Bu tür

ortamlarda bulunulması gerektiği vakit yukarıdaki hususlara dikkat edilmelidir. Bir diğer husus da insanlarla aramıza duvarlar örmek de pek doğru değildir. Zarar veren ortamlarda bulunmamakla insanlarla aramıza duvar örme arasında ince bir çizgi vardır. Bunun ayrımını iyi yapmak lazımdır.

2.1.3. Felsefi Temalar

2.1.3.1. Düşünceye verdiği değer

Latifi, *Risale-i Esrarname* adlı eserinde felsefi ögelere de yer vermiştir. Bunların başında düşünceye, fikir etmeye yaptığı vurgu gelmektedir. *“Geldik imdi ol sebebi saadet olanın birisi fikirdir. Fikir var ki bin yıl taat eylemekten bir saat fikreylemek efdaldır. Ve hazreti risalet penah buyurur “Bir saat fikreylemek yektir bin yıl taatten.” Ve bize ol fikri farzdır ki Hak Teala kelamı kadiminde buyurur:” Yerin ve göğün yaratılışı hakkında fikredin.” Yerlerin ve göklerin yaratılmasında idevüz. Öyle olsa bu fikir bize farzdır.”* (Latifi, tarihsiz, 24). Latifi, ayet ve hadislerle yaptığı vurguyla düşünmenin, araştırmanın önemini vurgulamaya çalışmıştır.

İlk İslam filozofu olarak tanınan el- Kindi’ye göre felsefe eşyanın hakikatlerini bilmektir. Eşyanın hakikatlerini bilmek ise Allah’ı ve yarattıklarını en doğru şekilde tanımaktır. Dolayısıyla dini hakikat ile felsefi hakikat birdir. Bundan dolayıdır ki ikisi de insan için gereklidir (Kaya, 2005, 7-11).

Ebu Bekir Zekeriya Razi ise dine inanmadığı için felsefeyle yetinir. Ona göre tüm dinler barış için, ve insanları tedib için geldikleri halde dünyadaki sıkıntıların kaynağı dindir. Peygamberlik yoktur çünkü Allah’ın bir kuluna diğerlerinden farklı olarak daha yüce bir makam vermesi onun adaletine aykırıdır. Allah adil olduğuna göre peygamberlik yoktur. Dolayısıyla din de yoktur. Sadece insanın aklıyla bilgiyi, doğruyu ve iyiyi bulma çabası vardır. Gerisinin bir anlam ve değeri yoktur (Öcal, Başoğlu, 2011, 242-243).

Muallim-i Sani olarak tavsif edilen Farabi’ye göre ise hakikat birdir. Din bu hakikatin bir yanını felsefe ise diğer yanını temsil etmektedir. Dolayısıyla aralarında bir tenakuz olması söz konusu değildir. Farabi, buradan da ileri giderek felsefi sistemler

arasında da tenakuz olmadığını ifade eder. Zıtlık gibi gözüken şeylerin aslında bizim onları öyle algılamamızdan kaynaklanan şeyler olduğunu söyler (Arıcan, 2008, 229).

Farabi'ye göre peygamber veya filozof erdemli şehrin başkanı olmaya namzet olan yegâne kimselerdir. Peygamber Allah'tan aldığı bilgilerle doğru yoldadır, filozof ise akıllı ile eriştiği yolda doğrudur. Çünkü peygamber ve filozof ikisi de doğru bilgiyi Faal Akıl olan Allah ile girdikleri iletişimden almaktadırlar. Bundan dolayıdır ki yöntem farklı olsa da sonuç aynıdır, ikisinin sözü de aynı derece muteberdir ve çelişmez. Bu bağlamda dini bilgi ne kadar gerekli ise onun bir varyantı olan felsefi bilgi de o derece gereklidir. Farabi, peygamber ile filozofu hakikati yayma anlatma anlamında eşit görmektedir (Bayrakdar, 2005, 156).

Ünlü ansiklopedistler olan İhvan-ı Safa'ya göre ise çocukların, yetişme çağında olanların, dini bilgiler noktasında yetersiz olanların ve dinen sorumlu olduğundan habersiz olan kimselerin felsefe öğrenme çabası zararlıdır. Kişi önce dini eğitimini tamamlamalı ve özümsemelidir. Ardından felsefe öğrenmelidir. Çünkü felsefe bu noktaya ulaşmış bir kimseyi dini ilimleri daha iyi anlayan, Allah'tan daha fazla korkan, ahiret inancı pekişen, kâinatı daha iyi yorumlayan, helal-haram dengesini daha iyi gözetken biri yapacaktır (Kaya, 2005, 221). Dolayısıyla felsefe doğru zamanda öğrenilip icra edilirse faydalı fakat yanlış zamanda edinilirse zararlı bir eylem olmaktadır.

Amiri'de (?-992) de felsefe ve din birlikteliği hususunda benzer ifadeler görmektedir. Ona göre felsefenin gereksizlik olduğunu savunmak, felsefeyi boş iş olarak nitelemek yanlıştır. Dini ilimler gibi felsefi ilimler de akla uygun temellendirmelerden müteşekkildir. Aklın icap ettirdiği ile delillerin desteklediği felsefe, hak din ile uyum halindedir. Nitekim felsefe insana üç anlamda olumlu katkı yapmaktadır. Birincisi, var olanların hakikatini bilme ve kendi yararına kullanabilme istidadını kazanmadır. İkincisi, Allah'ın varlık âlemindeki hikmetini kavramaktır. Üçüncüsü ise mantık ile taassup yerine tahkiki bilgiye ulaşmadır (Kaya, 2005, 198-199).

Gazali ise, felsefe öğrenmek için iki yıl harcadığını, bu öğrendiklerini hazmedip düşünmek için ise bir yıl harcadığını ifade eder. Bu çabaları sonrasında felsefecilerin delillerinin tutarsız olduğunu ve hepsinin ortak yönünün küfür damgası taşımak olduğunu ifade etmektedir. Zira Gazali, filozofları; materyalistler, natüralistler ve

metafizikçiler olmak üzere üçe ayırır. Bu filozofların hepsinin karşı çıkılamaz şekilde küfre saplandıklarını iddia eder (Kaya, 2005, 347-350).

Felsefe ve din ilişkisi noktasında en orijinal fikirlerden bir diğerini de İbn Rüşd ifade etmiştir. İbn Rüşd, “*Ey basiret sahipleri, ibret alın.*” (DİA, 2009, 544) ayetine dayanarak felsefenin vacip yani dini bir zorunluluk olduğunu savunmuştur (Kaya, 2005, 468).

Tüm bu görüşler neticesinde felsefeyi düşünme, fikir çabası olarak algıladığımız vakit Latifi de İslam düşünce geleneğinde yaygın bir görüş olan düşünmenin gerekliliği tezini savunmuştur. Hatta “*Yani her kim ki hikmet bilmeseydi Marifetullah’da er değildir. Pes malum oldu ki hikmet bilmeyen Allah’ı bilmez imiş.*” (Latifi, tarihsiz, 31) diyerek bilmenin akletmenin önemini vurgulamıştır.

2.1.3.2. Her şeyin sudan yaratılması

Latifi’nin *Risale-i Esrarnâme* isimle eserinde değindiği felsefi mevzulardan bir diğeri de varlığın ana maddesinin su olduğu görüşüdür. Nitekim bu konuda Latifi şöyle der: “*İmdi ey talip hak yerleri ve gökleri düçar unsuru mecmuu vücudu alemleri esbab-ı ilahiden kıldı. Ve kat hane-i ilahiden üç nesne işlenir. Biri nebat biri hayevan biri vücudu insan, bu üçünün vücudlarının menşei sudur. Ve Hazreti Risalet Penah a.s buyurur: “ Her şey sudan canlı olmuştur.*” (Latifi, tarihsiz, 32). Latifi, ayet ve hadislerden verdiği nakillerle varlığın aslının su olduğu görüşünü savunmuştur.

Latifi’nin, arke olarak suyu görmesi felsefe tarihinde de tartışılmıştır. Felsefe tarihinde var olanların maddi ilkelerini öne alan felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Thales (M.Ö. 624-546) varlığın menşeinin su olduğu görüşündedir. Bu bağlamda dünyanın suyun üzerinde yüzdüğünü iddia etmiştir. Thales, “*bir şeyin kendisinden meydana geldiği şey onun ilkesidir*” anlayışı gereği her şeyin tohumlarının nemli olası ve suyun nemli olanların menşei olduğunu iddia etmiştir. Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Kadim Yunan’da su üzerine yemin edilmekteydi (Aslan, 1996, 91-92).

Thales’ten başka Kadim Yunan’da suyu arke olarak kabul eden filozoflar da olmuştur. Fakat bu filozoflar suyu öncelememişlerdir. Yani suyun varlığın

oluşmasındaki katkısını kabul etmekle beraber ondan önce başka etmenleri sıralamışlardır. Örneğin, Anaksimenes (M.Ö. 585-525) ve Diogenes, (M.Ö. 412(404)-323) havayı, suyun önüne almaktadırlar. Heraklit (M.Ö. 535?-475) ise ateşi öncelermiştir. Empedokles; (M.Ö. 490-430) toprak, hava, su ve ateş demiştir. Anaksagoras (M.Ö. 500-428) ise arkenin sonsuz olduğunu söylemiştir (Aslan, 1996, 92-93).

Latifi'nin suyu varlığın temeline koyma görüşü, Felsefe tarihinde Thales ile benzerlik arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LATİFİ’NİN RİSALE-İ ESRARNAME İSİMLİ ESERİNDEKİ TASAVVUF VE EĞİTİM İLE İLGİLİ TEMALAR

Araştırmamızın bu bölümde Latifi’nin Risale-i Esrarname isimli eserindeki tasavvuf ve eğitim iler ilgili temalar üzerinde durulacaktır.

3.1. Tasavvufi Temalar

Latifi’nin Risale-i Esrarname adlı eserinde değerlendireceğimiz bir diğer temamız ise, tasavvufi öğelerdir. İslam düşünce tarihi bütününün ayrılmaz parçalarından biri de tasavvufur. Bu doğrultuda İslam düşüncesi; İslam kelamı, İslam felsefesi ve İslam tasavvufu olarak telakki edilmiştir. Bu minval üzere yazılan çoğu eserde bu temaları bir arada görürüz. Nitekim Latifi de bu geleneğe uyarak eserinde bu temalara çok derinlemesine olmasa da değinmiştir.

3.1.1. Vahdet-i Vücut Anlayışı

Latifi’nin Risale-i Esrarname adlı eserindeki tasavvufi öğelerin başında *Vahdet-i Vücut* anlayışı gelmektedir. Vahdet-i Vücut anlayışı 13. yy’ın ünlü sufilerinden İbnü’l Arabi (1165-1239) ve Mevlana Celaleddin Rumi tarafından ortaya atılmış bir görüştür. Bu anlayışın temel tezi *Allah’tan başka varlık yoktur* anlayışıdır. Bu görüş irdelendiğinde ortaya varlık anlamında sadece bir olan Allah vardır, diğer çoğul varlıklar bu bir olan Allah’ın varlığının tecellileridir. Buna *vahdette kesret* anlayışı da denmektedir. Allah’ın varlığından yansıyan bu çokluğa rağmen Allah’ın varlığında herhangi bir bölünme artma eksilme olmaz. Vahdet-i Vücut anlayışında varlık Allah’ın zatının bizzat aynıdır. Sıfatlar da zatın aynıdır, âlemde bu sıfatların yansıması olduğuna göre âlem de Allah’ın varlığının aynıdır. Dolayısıyla tek varlık vardır o da Allah’tır (Kartal, 2005, 60-62).

Vahdet-i Vücut anlayışına İslam dünyasında birçok tepki oluşmuştur. Bunların

başında İbn Teymiyye (1263-1328) gelmektedir (Marulcu, 2008, 75-86). Bu konuya birçok risalesinde değinmesine rağmen en meşhuru, *İbtalü Vahdeti'l Vücud* adlı risalesidir. Bundan başka Taftazani, (1322-1390) İbn Haldun, (1332-1406) Mustafa Sabri (1869-1954) gibi isimler de eserlerinde vahdet-i vücud anlayışını tenkit etmişlerdir. Özellikle Mustafa Sabri Efendi bu hususta oldukça gayret gösterip *Mevkîf el- Akl ve'l İlmi ve'l Alem min Rabbi'l Alemin ve İbadihi Mürselin* adlı eserinin üçüncü cildini vahdet-i vücud anlayışına hasrederek bu görüşü iptal etmeye çalışmıştır (Atay, 1976, 63). Vahdet-i Vücud anlayışı sadece zahir uleması tarafından değil aynı zamanda sufi gelenekte de eleştirilmiştir (Kara, 1985, 342-345) Nitekim İmam Rabbani bu anlayışı eleştirerek karşısına Vahdet-i Şuhud anlayışını çıkarmıştır.

İmam Rabbani, (1564-1624) İbnü'l Arabî'ye tazim etmekle birlikte fikrîsel anlamda vahdet-i vücuda ciddi bir itiraz yapar. Bu anlayış da ise, kişi Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eder ancak âlemin de varlığını kabul eder. Yani *her şey O değildir, her şey O'ndandır*. İmam Rabbani, bu meselede Güneş-Yıldız örneğini verir. Kişi nasıl gündüz vakti Güneş doğduğunda yıldızları göremediği için yıldızları inkâr edemezse, aynı şekilde Allah'ın varlığı karşısında diğer varlıkların varlığını da inkâr edemez. İmam Rabbani'nin bunun gibi birçok örneği vardır (Tosun, 2009, 187).

İmam Rabbani'nin görüşleri İslam dinine daha uygun bulunup daha çok benimsenmiştir. Kur'an ve sünnet birlikte değerlendirildiğinde *Vahdet-i Şuhud*'un İslam diniyle birebir mutabık olduğu müşahade edilecektir.

Vahdet-i Vücud ile ilgili incelememiz gereken bir diğer husus da onun *Panteizm* ile aynı olup olmadığı meselesidir. Panteizm, Tanrı ile âlemi aynı olarak anlamaktır. İlk olarak da 18. asırda İrlandalı J. Toland (1670-1722) tarafından kullanılmıştır. Bu anlayışın temel saiki Allah'ın âleminden ayrı tek başına şahsiyeti yoktur (Bolay, 1981, 213).

Panteist anlayışı en tutarlı ve akılcı şekilde savunup anlatmaya çalışanın Spinoza (1632-1677) olduğu kabul edilir. Ondan önce bu görüşü savunan John Scottus, (1266-1308) Giordano Bruno (1548-1600) gibi isimler olmasına rağmen Spinoza, anlatım tekniği itibarıyla onlardan ayrılmış ve beğenilmiştir (Aydın, 1999, 187).

Panteizm ile Vahdet-i Vücud anlayışı bir gibi gözükse de birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahiptirler. Biz aradaki temel ayrımı incelemekle yetineceğiz.

Öncelikle şu bilinmelidir ki Panteizm, Tanrı'nın aşkın olma özelliğini inkâr ettiği için ateizme kapı aralar. Bundan başka Panteist inanca göre Tanrı'nın yaratma özelliği yoktur. Alem dediğimiz varlık ondan bağımsız olarak yansıma bulmuştur. Oysa ki, Vahdet-i Vücut'u benimseyen sufilere göre Allah âlemi yaratmıştır. Üstelik onlar, Allah'ın aşkın yönünü de inkâr etmez hatta olabildiğince tazim ederler. Bundan başka Panteizm, kişiyi, bireyi daha doğrusu *ben* duygusunu yok ettiği için ceza ve mükâfat bu anlayışta yoktur. Halbuki Vahdet-i Vücut anlayışında böyle bir inanç yoktur (Korlaelçi, 1992, 48-50).

Panteizm ve Vahdet-i Vücut doğru karşılaştırıldığında birbirlerinden oldukça farklı şeyler oldukları hemen anlaşılacaktır. Nitekim birinde Allah'ı kesin bir tazim sözü konusu iken diğerinde Tanrı'yı sınırlandırma anlayışı hâkimdir. Bu bağlamda benzeyen bir-iki nüans dışında bu iki mefkure aynıdır denemeyeceği gibi üstüne üstlük taban tabana zıttır.

Latifi ise Risale-i Esrarnâme adlı eserinde Vahdet-i Vücut'u şöyle savunur: *“Zira evvel-i hak varlığın ve birliğin ayan etti. Amma vücudu vahidi sıfat münasebetiyle çok göründü. Hakikatte zat-ı vahittir.”* (Latifi, tarihsiz, 2). Başka bir yer de ise : *“Hazreti Mevlana kuddise sirruh buyurur: “ Her kim zülfünü gördü kafir ve her kim yüzünü gördü mümin oldu.” Zülfünden murad alemleri kesrettir. Yüzünü görmekten alemleri vahdettir* (Latifi, tarihsiz, 43-44). Tüm bunlardan anladığımız üzere Latifi, Vahdet-i Vücut ve Vahdet-i Şühud ayırımında Vahdet-i Vücut'u seçmektedir.

3.1.2. Halvet kavramı

Latifi'nin eserinde değindiği tasavvufi bir diğer öge de halvetin önemi ve hikmetidir. Bilindiği üzere tasavvufi cereyanlarda halvetin önemi büyüktür. Hatta bu isimle anılan *Halvetiler* adlı bir tasavvufi akım bile mevcuttur. Tasavvufun ana gayesi insanı, *İnsan-ı Kamil* mertebesine ulaştırmaktır. Bu amaçla da mutasavvıflar bu hedeflerine ulaşmak için farklı farklı yollar denemişlerdir. Bu yollardan biri de halvettir. Tasavvufi anlamda halvet, kişinin; tek başına bir yere çekilerek, birtakım riyazet, zikir, fikir işleri ile meşgul olmasıdır. Halvette insan birtakım dünya zevklerinden uzaklaşıp ruhunu ve bedenini temizleyerek saflaşır. Halvete Hz Peygamber'in hayatından örnekler de bulmak mümkündür. Zira Hz. Peygamber, peygamberlik gelmezden evvel Hira

mağarasında yalnız kalarak uzun zaman düşünür tefekkür ederdi (Soysaldı, 2007, 236 v.d.).

Latifi de eserinde mevzu ile ilgili şöyle söylemektedir: “*Hazreti Risalet a.s buyurdu ki: “ Kırk sabah her kim ki halis ve muhlis huzuru kalple hakka ibadet eylese gönlünden hikmet çeşmeleri deline aka” demiş. Ol sebepten meşayih tarikinde kırk gün halvet otururlar. Sıfat-ı kabihalardan perhiz ederler ve meridlerine münasip amel ederler çünkü perhiz ve ameli salih ederler. Mizaçlarındaki meridler zayıf olur çün mürşid-i kamil göre ki vakıa bundan bile kim meridlerinden zayıf olmuş heman ki kendi lekesin şerbetin içün heman dem evsafı beşeriyeden halas ola. Sıfat-ı hakla muttasıf ola. Herhangi hasta kim tabibi hazıga varmasa ve hikmet kitaplarıyla amel etmese meridleri arta, mizacın azdura, akıbet ol meridler onu helak ide.”* (Latifi, tarihsiz, 9).

Görüldüğü üzere Latifi, halvette, *insanın ahlaken eğiten bir yön vardır* görüşünü desteklemektedir. Hadisten yaptığı nakille de halvetin önemi üzerinde durup gerekliliğini savunmuştur.

3.1.3. Mürşid-i Kâmilin gerekliliği

Latifi’nin üzerinde durduğu bir diğer tasavvufi mesele de bir mürşidin gerekliliğidir. Şeyh olarak da adlandırılan mürşid irşad eden anlamında kişiyi, tarikatın esaslarına göre yetiştiren kimsedir. Tasavvufta, *şeyhi olmayanın şeyhi (yani mürşidi) şeytandır* anlayışı hâkimdir. Zira bir tasavvufi tarikatın olmazsa olmazlarından ilki bir mürşiddir (Kara, 1985, 225-226).

Latifi, mürşidin önemini şöyle vurgulamaktadır: “*İmdi her kişi ameliyle cennet bulur ve meşayih ahi buyurdular ki nefsi emmare yedi başlı ejdarhadır yani nefsi emarenin yedi sıfatı vardır ol yedi sıfat kim zıkr olundu. İmdi ey aziz gayet pehlivan er gerektir kim yedi başlı ejderha ile çakışa. Meğer haktan inayet ola ta mürşidler nazarına yetişe. Zira mürşidi kamil nefsin celladıdır zinhar mürşid iken elden koma. Kim dünyadan mahrum gitmeyesin. Giru mürşid rabbu rabbil alemindir, ondan gayrı mürşid yok. Vesileyi terbiyet eder ve bazılara vesile-i suretsiz alemi gaybtan terbiyet eder. Meczup salıklar gibi şunlar kim meczup salık değildir. Mürşidi kamile ihtiyacı var gerçi talibi hakka kendi kendinden gayret eylese ve tebdil-i ahlak eylese riyazatla ve terk-i azapla zamaniyle caizdir. Eflatun gibi. Amma kendi kendiliğinden geçmeye*

mümkün değildir. öyle olsa mürşid lazımdır mürşidsiz olmaz. Hakikaten tebdili ahlaktan murad evsafi beşeriyetten kurtulmaktır.” (Latifi, tarihsiz, 12-13).

Latifi, insanın mertebe kaydedip ilerlemesi için bir mürşid-i kamilin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Bu fikirleriyle tasavvufi bir gelenekten geldiği de açıkça ortaya çıkmaktadır.

3.1.4. Zikrin Önemi

Latifi’de değineceğimiz tasavvufi öğelerin bir diğeri zikrullahtır. Zikir de, halvet, mürşid gibi tasavvufi cereyanların temel ilkelerindendir. Bu ögeye de değinip bu bahsi neticelendireceğiz.

“Tüm tarikatların temel unsuru olan zikir kelime bazında hatırlamak, anmak anlamındadır. Tasavvuf istilahında ise, Allah’ın belli isimlerini ve belli duaları belli miktarda sesli veya sessiz olarak söylemektir.” (Kara, 1985, 200).

Tarikatta, mürşid veya şeyh kişiye, toplu olarak veya ferdi olarak zikir yaptırır (Kara, 1985, 202). Zikir tarikatta kişinin, temizlenmesi ve Allah’a yaklaşması için bir vesiledir.

Latifi de eserinde zikrin önemini şöyle vurgulamıştır: *“Hazreti Risalet (a.s) buyurur: “ Kalbin yemişi Allah’ın zikridir.” Gönül yemişi zikrullahtır dedi. Ol hastadır kim başucunda yemişler dura ve yemekten safası olmaya amma sözler buğur ve latif ve haşerane ve malayani sözler yemiş içinde belit ve yaban ahlatı gibidir. Bu asıl yemişlerle canavarlar gıdalanır insana gıda olmazlar ve insan olan bunun gibi yemişlere meyl eylemez.”* (Latifi, tarihsiz, 23-24).

Latifi’nin değineceğimiz son tasavvufi teması *“Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.”* hadisini kullanmasıdır. Hadis olarak bilinen bu söz, tasavvuf erbabı tarafından oldukça kullanılmıştır. Öncelikle hemen belirtelim ki Acluni’ye (1676-1749) göre bu söz hadis değildir, fakat *“mana olarak sahihtir.”* (Acluni, 1351 (Hicri), 164). Nitekim Acluni’den başka; Ali el- Kari, (?-1605) Şevkani, (1759-1834) İbn Hacer, (1372-1449) Leknevi, (1848-1886) Elbani, (1914-1999) ve İzmirli İsmail Hakkı (1869-1946) da bu sözün uydurma rivayet olduğunda müttefiktir. Bu sözü, İbnü’l Arabi’nin rivayet ettiği bilinmektedir (Uysal, 2001, 280-281).

Rivayet her ne kadar uydurma olsa da kaynaklar sözün doğru olduğunda müttefiktir. Rivayetin Hz. Peygamber’e (s.a.v) ulaşamıyor olması sözün yanlış olduğu anlamını taşımaz. Dolayısıyla Latifi de her ne kadar bilinçli ya da bilinçsiz uydurma bir rivayeti kullansa da kullanmış olduğu sözün doğruluğu kaynaklarca beyan edilmiştir. Bu bağlamda Latifi, mana ve ruh olarak İslam’a uygun bir sözü delil olarak kullanıp Acluni, Şevkani gibi âlimlerle paralel bir görüş serdetmiştir.

3.1.5. Tasavvuf Eğitim İlişkisi

Her eğitim sisteminde kişiyi istenilen hedefe ulaştırmak için belli metotlar uygulanmıştır. Keza tasavvuf eğitiminde de müridi, marifete ulaştırmak için belli esaslar belirlenmiştir. Bu bölümümüzde bu tasavvufi eğitimin keyfiyetini inceleyeceğiz.

Tasavvufi eğitimin temel metotlarından ilki takrir metodudur. Takrir metodu, eğitimin olduğu yerde ilk olarak akla gelen eğitim metodudur. Takrir metodunda öğretici; düşündüklerini, bildiklerini doğrudan doğruya öğrencisine aktarır. Bu nedenle takrir metodu, aynı zamanda eğitimde kullanılan en eski metotlardan biridir (Gözütok, 2012, 128).

Takrir metodunun, tasavvuf eğitimindeki karşılığı “sohbet”tir. Sohbet, bizzat Hz. Peygamber’in de sahabilere uyguladığı bir yöntemdir. Sohbet, müridin hali müride sirayet eder. Başka bir deyişle sohbet tam bir hal transferidir (Göktaş, 2011, 139-140).

Klasik eğitim okullarında bu metodun verimliliği tartışılrsa da tasavvufi gelenekte sohbet ciddi bir yer tutar. Çünkü sohbeti dinlemeye gelen mürit, müridinin sohbet esnasındaki haliyle hallenir. Bu durum da sohbetteki verimi daha da arttırır. Bu metottaki amaç, sadece zihinleri yönlendirmek değildir. Mürid, müridine anlatmak istediği mefhumları sohbet vasıtasıyla adeta yaşatır (Gözütok, 2012, 128-129).

Tasavvuf eğitimiyle ilgili inceleyeceğimiz bir diğer metot da soru-cevap metodudur. Hz. Peygamber’in eğitim yönü incelendiğinde soru- cevap metodunu çokça kullandığı görülür. Hz. Peygamber bazen bizzat kendisi soru sormuş, bazen te’kid olsun diye soru-cevap metodunu kullanmış, bazen de kendisine sorulan bir mevzudan yola çıkarak başka açıklamalar yapmıştır (Özdemir, 2002, 399).

Soru-cevap metodunda; zihin yeteneklerinin faaliyete geçmesi, dinleyiciyi canlı

tutma, bilginin kontrol edilmesi, öğretimi pekiştirme, öğretimi seviyeye göre yapma, düşüncelerin rahatça açıklanması gibi faydalar bulunmaktadır (Özdemir, 2002, 399-412).

Hız. Peygamber sahabeye sorduğu sorularla onların düşünmelerini sağlamış ayrıca da bununla da yetinmeyerek onları, yeni bir konuyu öğrenmeye hazırlamıştır. Sahabe, soru-cevap metodu sayesinde bilinenlerden hareketle bilinmeyen verilere ulaşabilmiştir (Özdemir, 2002, 413).

Hız. Peygamber'in soru-cevap metodunda dikkat ettiği şeylerden bir diğeri de asla soru soran kimseyi rencide etmemesidir. Hız. Peygamber hiçbir zaman soru soran şahıslara kızmamış, olumsuz bir tepki de koymamıştır. Aksine kaynaklardan öğrendiğimize göre Hız. Peygamber, bizzat soru sormayı teşvik etmiştir (Özdemir, 2002, 413).

Tasavvuf da soru-cevap metoduna önem vermiştir. Mürit, mürşidine sorular sorar ve aldığı cevaplarla eksik bilgilerini tamamlar. Tasavvuf eğitiminde asıl olan müridin dikkat ve rikkatini bir yere celp etmek olduğundan müridin sorular sorarak dikkatini toplaması önerilir. Müridin, daha çok; gerçek yakınlık, perdenin kalkması ve kendi nefsinde fani oluş konularından sorular sorması istenir. Bunların yanında mürit, kalbini rahatsız eden boş kuruntularla ilgili durumları mürşidine arz etmelidir. Mürit ile mürşit arasındaki ilişki doktor hasta münasebetine benzetilir. Zira doktor ile hasta arasında nasıl mahrem yoksa mürit ile mürşit arasında da mahrem olmamalıdır. Böylece hedeflenen marifet elde edilebilir (Gözütok, 2012, 130-132).

Tasavvufi eğitimin metotlarından biri de “tedricilik” ilkesidir. Tasavvufun amacı daha önce de belirtildiği üzere kişiyi marifete erdirmektir. Elbette ki kişinin, bu ideal safhaya çıkması birdenbire olmayacaktır. İşte kademe kademe gerçekleşen bu değişime tedricilik denmektedir (Gözütok, 2012, 132).

Kişinin inançlarının değişiminde zaman çok önemli bir faktördür. Birdenbire olmak sünnetullahı ters bir durumdur. Asıl olan hedefe emin ve sağlam adımlarla belirli bir sürede yürümektir. Bunun en tipik örneği Kur'an-ı Kerim'in nüzul sürecidir. Allah istese Kur'an'ı bir anda da indirebilirdi. Fakat bildiği üzere Kur'an yirmi üç yıllık bir süre zarfında inmiştir. Kur'an'ın zamana yayılarak inışı, insanın aydınlanması meselesi içinde önemli bir örnektir. İnsanın da hedeflenen ideal seviyeye gelmesi belli bir süreç

dâhilindedir. İşte bu belli bir süreç tedricilik metodudur. Tedricilik metodu; psikolojik ortamın hazırlanması, muhatapın tanınması, teenni ile hareket edilmesi, esastan işe başlanması, en önemliden önemliye gidilmesi, kolaydan zora gidilmesi, yumuşak üslubun hâkim olması gibi esaslardan oluşur (Saka, 2001, 59-72).

Hız. Peygamber'in hayatına baktığımızda ise tıpkı Kur'an'ın inişinde olduğu gibi tedricilik metodunun hâkim olduğunu görmekteyiz. Hız. Peygamber'in tedriç anlayışı ise muhatapta ve muhtevada olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Muhataplarda olan tedriçte esas olan tebliğ ve yakın akrabadan başlamaktır. Hız. Peygamber'e ilk gelen ayetlerde tebliğ emri yokken daha sonra gelen emirlerde tebliğ emredilmiştir. Hız. Peygamber'in gelen emirle tebliğe artık açıkça başlaması muhataplarda tedriç metoduna iyi bir örnektir (Canan, 1993, 39-73).

Muhtevada tedriç ise; iman ve ahkâmda cereyan etmektedir. İmanda gerçekleşen tedrice örnek olarak ilk inen ayetlerde İslam itikadı üzerinde durulması müşriklerin inançları ile ilgili şeylere değinilmemesi örnek gösterilebilir. Ahkâmda tedrice örnek olarak ise, içkinin kademe kademe yasaklanması örnek teşkil edebilir (Canan, 1995, 6-9).

Tasavvuf eğitiminde ise tedriç, tövbe ile başlar, zikir ile devam eder. Zikrin sayı ve çeşidine göre mürit derece kazanır. Müridin kendisini temizleyerek belli makamlar elde etmesi hep zikre devamına bağlıdır. Mürit, zikrin bereketiyle gönlünden Allah dışındaki şeyleri çıkarır. İşte bu duruma "vukuf-u kalbi" denilir. Mürit, zamanla vukuf-u kalbiden vukuf-u cesediye geçer ki bu durumda tüm azaları nurlanır. Tasavvufun insanı mertebe mertebe yükselterek *İnsan-ı Kamil*'e yaklaştırması tedricilik metodu gereğidir (Gözütok, 2012, 133-134).

Metotla ilgili bir diğer değineceğimiz nokta ise yaşayarak öğrenmedir. Eğitimdeki karşılığı ise, aktif öğrenmedir. Aktif öğrenmede asıl olan öğrencinin çabasıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere aktif öğrenmenin kahramanı bizzat öğrencinin kendisidir. Tasavvufta da mürit; yaşayarak, tecrübe ederek birçok şeyi öğrenir. Bu bilgi tamamıyla şahsidir. Zira mürit, kendi yaşadıkları neticesinde bu bilgi türüne ulaşmıştır. Montaigne'nin de dediği gibi "*arılar balı, birçok çiçekten polen toplayarak yaparlar. Fakat arının ürettiği bal tamamıyla kendi eseridir çünkü bal ne kekik kokar ne de başka bir çiçeğin kokusu.*" İşte tam da burada "*tasavvuf kal değil hal ilmidir*" mantığı devreye

girer (Gözütok, 2012, 134-136).

Metot olarak son değineceğimiz nokta ise gözlem metodudur. Gözlem metodu iç ve dış gözlem olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış gözlemde bilgi, duyular vasıtasıyla elde edilmektedir. Kişinin tüm dikkatini tabiata yöneltmek oradaki hareketlerden, olaylardan birtakım bilgilere ulaşması dış gözlemin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Eğitimde dış gözlem, dersle ilgili tüm materyallerin öğrenciye verilmesi iken, tasavvufi eğitimde ise, kâinatın müridin önüne konmasıdır (Gözütok, 2012, 136-137).

İç gözlem, öznel bir hadise olup kişinin kendi kendini incelemesidir. Örneğin, insanın sevinince gözlerinin parlaması, üzülmeye durgunlaşması veya ağlaması hadiseleri gibi. İç gözlem bütünüyle kişinin kendi tecrübeleridir. Ancak başkalarına anlatılmak suretiyle başkaları tarafından da incelenebilir. İnsanın bu tür tecrübelerini değerlendirerek birtakım bilgilere ulaşması iç gözlem metodudur. Yalnız iç gözlem metodu öznel olması nedeniyle bilim çevrelerince güvenilirlik noktasında ciddi tenkitlere uğramıştır (Baymur, 2011, 19-20).

Tasavvufi eğitimin olmazsa olmazlarından biri de seyahate dayalı irşat yöntemidir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber İslam'ı anlatmak gayesiyle çarşı ve panayırıları dolaşırdı. Daha sonra İslam coğrafyasının genişlemesiyle Hz. Peygamber çeşitli beldelelere öğreticiler göndermiştir. Bunlardan yola çıkarak klasik dönem sufileri de İslam'ı anlatmak ve ilim talebi gayesiyle çeşitli seyahatlere çıkmışlardır. Örneğin, Bîşr-i Hafi, Kufe ve Basra'ya ilim tahsili gayesiyle gitmiştir. Yine Hoca Ahmet Yesevi Türkistan'da göçebe Türk boylarını irşat gayesiyle faaliyet göstermiştir. Onun talebeleri ise Balkanlar ve Rumeli'de gezici olarak dolaşıp irşat faaliyetleri yapmışlardır. Dolayısıyla tasavvufi eğitimde seyahat de bir vasıta olarak kullanılmıştır (Çakmak, 2009, 138-144).

Tasavvufi eğitimde bilginin elde edilmesi de önemli bir yer tutar. Tasavvufi eğitimde hedef olan marifete ermek için mürit, ruhi gelişim sağlamak amacıyla tüm yolları denemelidir. Buna kesb adı verilir. Fakat sufi gelenekte kesbe rağmen kişi yine Allah'ın dilemesi neticesinde marifete ulaşır. Bu durumda kişinin Allah tarafından bilgilendirilmesi söz konusudur. Ancak insanın doğrudan doğruya Allah'tan bilgi alması söz konusu değildir. İşte tam bu noktada tasavvufi gelenek, insanın bazı

melekelerinin gelişmesi neticesinde ilahi kaynaktan bilgi almasının mümkün olacağını iddia eder. Tasavvuf eğitiminde bu tür bilgiye “mükaşefe” veya “ilham” denilmektedir (Gözütok, 2001, 96-99).

Tasavvufi eğitim metotlarından bir tanesi de “çile” yöntemidir. Çile Farsça “kırk” anlamına gelmektedir. Tasavvufi eğitim ve gelenekte genellikle kişi, kırk gün müddetince çile çeker ve olgunlaşır. Bu süre zarfında kişi, bedeni haz veren durumlardan uzak durarak ruh ve beden terbiyesi yapar. Yeme, içme ve uyuma gibi tabii ihtiyaçlar asgariye indirilir. Tasavvufi gelenekten Mevlevilik örneğinde ise, mürit, bin bir gün boyunca çile çeker. Bu da ebced hesabıyla “rıza” kelimesinin karşılığıdır. Tasavvufi geleneğin amacı, insanı, eğitmek ve kemale erdirmektir. Sufi gelenekte bu da çile yoluyla olur. Çile çekerek yanan ve pişen insanın olgunlaşacağına inanılır. Yine tasavvufi gelenekte çile çekerek insanın nefsini kontrol altına almasının gerekliliğine dikkat çekilir (Demirci, 2008, 121-128).

İslam medeniyetinde eğitim dendiğinde akıllara; mescit, medrese ve tekke gelmektedir. İslam dünyasında eğitimle alakalı faaliyetleri genelde bu kurumlar yönetmekteydi. Konumuzun esasını teşkil eden tasavvuf eğitim ilişkisi mevzusunda tekke eğitiminin karakteristik özelliklerine baktığımızda en başta tekke eğitiminin zorunlu değil gönüllü bir eğitim sistemi olduğunu görürüz. Tekke eğitiminin, belli bir yaş kısıtlaması yoktur. Eğitimin olmazsa olmaz şartları arasında mürşid-i kâmil gerekliliği vardır. Tekke eğitimi özneldir. İnsanlar tekkede bire bir ilgilenilerek yetiştirilir. Yine tekke eğitimi, teslimiyetçi bir anlayışla elde edilebilir. Müritten, itiraz değil intisap beklenir. Tekke eğitiminin süresi belli değildir. Bu eğitim için hususi bir yer gereklidir. Tekke eğitimi alan şahıslar; Arapça ve Farsça dillerini öğrenirler. Bazı temel eserler hep beraber okunur. Kabiliyeti olanlara güzel sanat eğitimi verilir. Şiir, musiki ve hat en çok rağbet gören güzel sanat dallarındandır. Tekke eğitimi tamamlayan herkes mürşit sayılmaz. Her tekke eğitimi alana irşad izni verilmez. Son olarak da tekke eğitimi insanın tüm hayatını kapsar (Kara, 2008, 107-115).

Tasavvufi terbiyenin günümüz eğitimiyle olan ilişkisi de önemli bir konudur. Din eğitimi, sadece helal-haram mantığıyla ele alındığında insanların mizaçlarının şekillenmesinde beklenen olumlu katkıyı yapamamaktadır. Çünkü dinin insana yerleşmesinde üç merhale vardır: İman, amel ve duygu. Bu ayrılmaz birliktelikte duygu

ihmal edildiği vakit iş sadece bunu yap bunu yapma mantığında kaldığından dolayı istenen hedef hep ıskalanacaktır. Fakat dinin duygu yönü tasavvufu takviye edilirse o zaman çok olumlu sonuçlar alınabilir. Medreselerde dinin kuralları, bu konudaki çeşitli ilimler anlatılır, öğretilir. Fakat bunların nasıl yaşanacağı daha güzel bir ifadeyle nasıl hazmedilip içselleştirileceği medreselerde öğretilmemektedir. Bu zafiyet medreseler için ciddi bir eksikliklerdir. Fakat tekke kültüründe çok daha farklı hatta medreseye bazı noktalarda zıt bir metot ayrılığı vardır. Tekke kültüründe asıl olan insanın pişmesi, öğrendiği bilgiyi marifet noktasında bilmesidir. Medrese de çoğunlukla ilim ezber noktasında kalmaktadır. Ama tekke kültüründe ise durum farklıdır. Tekke kültüründe amaç insanın özüne dönmesi, kendini tanıması ve en nihayetinde de Allah'ın rızası için çabalamasıdır. Dolayısıyla medrese ve tekke eğitimi birlikte olmalıdır. Medresede alınan bilgiler tekke eğitimiyle hazmedilmeli ve içselleştirilmelidir. Tekke ve medrese birlikteliğinde Osmanlı en güzel örnek olarak dikkat çekmektedir (Göktaş, 2011, 144-148).

Tasavvuf eğitim ilişkisinde son olarak inceleyeceğimiz şey tasavvufi bir eğitimin neler kazandıracağıdır. Öncelikle, din bir ahlak sistemi kurduğundan tasavvufi eğitim alan birey güzel bir ahlak sahibi olacaktır. Bundan başka birey, kendini tanıyacaktır. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi tasavvufi eğitimin amacı, kişinin kendisini tanımasıdır. Bunların gerçekleşmesiyle tasavvuf eğitimi alan birey, ideal insan mertebesine ulaşacaktır. Çünkü tasavvufi eğitimin bir diğer amacı da insanı, “*İnsan-ı kâmil*” seviyesine ulaştırmaktır. İnsan-ı kâmil mertebesine ulaşan insan ebedi mutluluğu kazanmış olmaktadır. Çünkü marifeti elde eden insan iki dünya saadeti kazanmıştır. Bu da tasavvufi eğitimin faydalarındandır. Son olarak sayabileceğimiz fayda da şahsiyet disiplini ve özdisiplinin sağlanmasıdır. İnsan tasavvuf eğitimiyle kendini ve nefsi kontrol altına alarak ideal seviyeye ulaşmış olmaktadır (Oruç, 2008, 264-268).

3.2. Eğitimle İlgili Temalar

Çalışmamızda değineceğimiz son temamız ise, Latifi'nin eğitimle ilgili görüşleridir. Bu bölümde; öğrenci-öğretmen ilişkisi konu başlığı altında genel değerlendirmeler yapmaya çalışacağız.

3.2.1. Öğretmen - Öğrenci İlişkisinde Öğretmenin Önemi

Öğretmen; bilimlerin sınırlarını ve bilgiyi elde etmenin keyfiyetini belirleyen ve farklı alanlar birliğinin sağlandığı bir sistem içerisinde bu bilgileri sınıflara ayıran kişiye denilmektedir (Tülücü, 1993, 54). Başka bir tanıma göre ise öğretmen; bilgi mükteşebatıyla başkalarının yetişmesine yardım eden kişi (Aydın, 2001, 59) anlamına gelmektedir.

İslam'ın ilk dönemlerinde öğretmenlik yapan kimselere baktığımızda bunların, okuma yazma öğrenip ardından belli medreselere devam ettikten sonra öğretmenliğe ilgi duyup bu işi yapmaya çalışan kimseler olduklarını görmekteyiz. Öğretmenlerin kalitesi ve bu kaliteye bağlı olarak istedikleri ücret ailenin durumuna göre değişiyordu. Sıbyan mektebi denen eğitim kurumlarında eğitim veren öğretmenlerle ilgili halk arasındaki yakışsız ifadeleri ünlü edip Cahız (781-868-(869)) kabul etmez ve her mesleğin iyi ya da kötü icracısı olabileceğini ifade eder (Parladır, 1986, 122).

Eğitim bilindiği üzere çift taraflı bir hadisedir. Eğitimin hem öğretmen endeksli hem de öğrenci endeksli kısmı vardır. Şimdi bu iki kısmı inceleyelim.

Eğitimin öğretmen ile ilgili kısmında bir öğretmen öğrencisine nasıl yaklaşmalı, ne tür metotlar kullanmalı bunlar üzerinde duracağız.

Öncelikle öğretmen, öğrencilerini çok iyi tanımalı, onlara ismiyle hitap etmeli, onların sosyal ve ekonomik şartlarını iyi bilmelidir (Aydın, 1992, 219). Zira her şeyden önce bir insana ismiyle hitap etmek onu tanımak, onu kabullenmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durum öğrenci ve öğretmen arasında bir ünsiyet meydana olmasına yardımcı olacaktır. Öğrencinin sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi sahibi olmak ise öğretmene öğrencisini daha iyi tanıma ve onunla daha kolay iletişim kurma fırsatını verecektir.

Öğretmenin dikkat edeceği hususlardan biri de öğrencisinin zihinsel, biyolojik gelişim düzeyini ve hazırbulunuşluk seviyesini çok iyi tespit etmesidir. Öğretmen müfredatı öğrencisinin bilgi ve becerisine göre ayarlamalı, çocuğun başarılı olduğu dalı tespit edip o alana ağırlık vermelidir. Konular anlatılırken de kolaydan zora, somuttan soyuta gidilmelidir. Öğretmen, öğrencisini derse aktif olarak katmalı ders tek taraflı olarak gitmemelidir. Ders, bıktırarak derecede uzun olmamalı, teneffüs öğrencinin

dikkat eşiğine göre ayarlanmalıdır. Öğretmen öğrencisi ile iyi bir iletişim kurmalıdır. Öğretmenin özellikle tane tane konuşması oldukça önemlidir (Aydın, 1992, 219-221).

Öğretmenin dikkat edeceği bir diğer husus da dersle ilgili maddi ve manevi çevredir. Öğretmen, öğrencisini derse iyi güdülemeli, öğrencinin öğrenemeyeceği konuları öğrencisi istese bile ona anlatmamalı ve çocuğu aşırı yormamalıdır. Zira taşıyamayacağı ölçüde konuyu çocuğa yüklemeye çalışmak hem bıkkınlığa hem de çocuğun başarısızlık sendromu yaşamasına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla öğrenciyi derse motive edip hazırlamak öğretmenin işidir. Bu bağlamda bir diğer mesele de öğretmenin son derece rahat olmasıdır. Öğretmen sınıfta hâkim bir noktada oturmalı ve öğrencileriyle olan göz temasına dikkat etmelidir. Öğretmen asla çekingen ve pasif bir görünüm çizmemelidir. Disiplin hususunda da tatlı sert olmalı yani ne çok aşırı disiplinli sert olmalı ne de sulu tavırlara pirim vermelidir. Bu çizgi son derece önemlidir (Aydın, 1992, 221-223).

Öğretmen, her şeyden önce sevgi insanıdır. Bilindiği üzere insanlar sevdikleri şeylerde başarılı olurlar. Öğretmen, sevmeli ve sevdirmelidir. Her şeyden önce sevmeyi öğretmelidir. Sevgiden sonra da bir diğer öğretmesi gereken şey de adalettir. Öğretmen, öğrenciler arasında adaleti gözeterek onlara adaleti öğretmelidir (Aydın, 1992, 223-224).

Öğretmenle öğrenci arasındaki saygı ve sevgi karşılıklı ve derin olmalıdır. Öğretmen gerek hal ve hareketleriyle gerekse de bilgi birikimiyle saygıyı hak eden kişi olmalıdır. İyi öğretmen asla saygıyı ve sevgiyi emretmez. Onun hal ve hareketlerini, bilgi birikimini gören öğrenci ona kendini saygı göstermek zorunda hissetmelidir. Öğretmen, engin deneyimleri ve ağırbaşlılığıyla öğrencilerine hayatın anlamını açıklayabilmelidir (Özer, 1989, 640).

Fakat maalesef öğretmenlere hak ettikleri değer verilmemektedir. Zira anne ve babalar ünlü eğitimci Claparade'nin (1873-1940) de dediği gibi *“çocuklarına, ayaklarına değer verdikleri kadar kafalarına değer vermemektedirler.”* Yani anne ve babalar çocuklarının ayakkabılarını umursadıkları kadar onların zihinlerinin gelişimine katkı sağlayan öğretmenlerini umursamıyorlar. Bu ciddi bir ebeveyn hatasıdır (Parladır, 1986, 130).

Öğretmenlere değer vermekten de önemli olan başarılı öğretmen profilidir. Zira

bir şahsın iyi öğretmen olması için öğretmen olarak seçilirken iyi seçilmesi gerekir. Öğretmenliğe uygun şahıslar belirlenip onların öğretmen olarak yetiştirilmesi başarılı öğretmen yetiştirme adına son derece büyük bir önem arz eder (Parladır, 1986, 130).

İdeal bir öğretmende bulunması gereken vasıfları özetlersek şunları sayabiliriz:

- *“Sakindir, telaşlanmaz, sinirlenmez, soğukkanlıdır.*
- *Önyargılı ve yanlı değildir, öğrencilere eşit davranır.*
- *Her şeyden önce tutarlıdır.*
- *Öğrencilerini asla eleştirmez ve kınamaz.*
- *Öğrencilerin ihtiyaç ve isteklerini anlar.*
- *Her dersini eğlenceli hale getirmeye çalışır.*
- *Dinlemek ve duymak için zaman ayırır.*
- *Her zaman geri bildirim verir.*
- *Öğrencilerin kişilik gelişimin besler.*
- *Heyecan verici aktiviteler geliştirir.*
- *Her öğrenciyi öğrenme sürecine dâhil eder.*
- *Küçük başarıları fark eder ve yüceltir.*
- *Öğrencilerini tanır, kendilerinin rahat hissetmesini sağlar ve onlardan yetenekleri ölçüsünde şeyler bekler.*
- *Her öğrencinin önemli olduğunu kabul eder ve hissettirir.*
- *Öğrenmeyi güçlendirmek için ders araçları geliştirir” (Aydın, 2009, 77).*

Öğretmenlerin önemi ile ilgili İslam tarihinde kuşkusuz çok örnek vardır. Fakat İmam Malik’in (712-795) yaşadığı şu olay ciddiye oldukça manidardır. Bir gün adamın biri İmam Malik’e gelir ve öğretmen olduğunu söyler. Halkın eskisi gibi kendisine ücret vermediğini ve ailesi ile birlikte geçim sıkıntısına düştüklerini söyler. Bunun üzerine İmam Malik belli bir anlaşma yapmasını ve ders öncesi belli bir ücrette anlaşıp ondan sonra ders vermesini tavsiye eder. Orada bulunanlar bu olayı oldukça yadırgayıp İmam Malik’in bu tavsiyesini eleştirirler. İmam Malik bunun üzerine o tarihi cümlelerini sarf eder. *“ Eğer öğretmenler olmasaydı biz ne ile biz olurduk ?” (Ateş, 1992, 34).* Sadece bu cümle bile İslam âlimlerinin dolayısıyla İslam medeniyetinin öğretmene atfettiği değeri göstermeye yeter.

Nitekim ünlü İslam filozoflarından Farabi’ye de İslam düşüncesine kattığı özgün

fikirlerden dolayı İslam dünyasında daha önce kimseye verilmeyen *İkinci Muallim* sıfatı verilmiştir (Tülücü, 1993, 51). Bu da *öğretmen* sıfatının İslam dünyasında ne denli önemli bir sıfat olduğunu gösterir. Bilindiği üzere *İlk Muallim* olarak da Aristoteles sayılmaktadır.

Öğretmen öğrenci ilişkisinde öğrencinin dikkat etmesi gereken hususlar da vardır. Bunları Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. Lokman'ın oğluna tavsiyeleri bağlamında anlatmak daha doğru olacaktır. Zira Hz. Lokman'ı rol model olarak kullanmamızın nedeni Kur'an'da Hz. Lokman'a atfedilen değerdir (Aydın, 2009, 78). İlgili ayetlerde şöyle buyrulur:

“Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “ Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür. İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi, onu her gün biraz daha güçsüz düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: “Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer, hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonra dönüşünüz ancak banadır. Ben de size yapmakta olduğunuz şeyleri haber vereceğim. (Lokman, öğütlerine Şöyle devam etti:) “Yavrum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır. Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü Bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir. Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez. Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” (DİA, 2009, 411).

Ayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Lokman, oğluna; şirk koşmamayı, iyilik yapmayı, kötülükten alıkoymayı, namazı, sabrı, asık suratlı olmamayı, kibirden kaçınmayı ve güzel konuşmayı tavsiye etmektedir. Hz. Lokman'ın oğluna yapmış olduğu bu tavsiyeler tüm öğrenciler için geçerlidir.

Çalışmamızın esasını teşkil eden Latifi'nin Risale-i Esrarname adlı eserinde

eğitimle ilgili şu pasajlar geçmektedir: *“İmdi ey aziz! Kendi bilginle ameli kovar mürşid-i kamil iste. Bu leke kendiliğin ve bilir lakin meradından kurtulasın.”* (Latifi, tarihsiz, 9) Latifi, bu cümlesiyle bir öğretmenin, eğiticinin insanın hayatındaki önemini vurgulamıştır. Zira burada, kişinin hatasından ve de bir manevi hastalıktan kurtulmasının yegane yolunun bir eğiticiye ram olmasından geçtiği belirtilmiştir.

Başka bir yerde ise Latifi şöyle der: *“İmdi ey aziz! Gayet pehlivan er gerektir kim yedi başlı ejderha ile çakışa. Meğer haktan inayet ola ta mürşidler nazarına yetişse. Zira mürşidi kamil nefsin celladıdır zinhar mürşid iken elden koma. Kim dünyadan mahrum gitmeyesin.”* (Latifi, tarihsiz, 12). Burada da Latifi, nefsin şerlerinden kurtulmanın yolunu bir eğiticiye bağlamaktadır.

Latifi'den yapmış olduğumuz nakillerden de anlaşılacağı üzere Latifi Risale-i Esrarname adlı eserinde birtakım manevi hastalıklardan kurtulmak için veya manevi mertebeler kazanmak için bir eğiticiye tabi olmayı zorunlu görerek eğitim tarihindeki genel kabule paralel düşmektedir.

SONUÇ

Latifi'nin Risale-i Esrarname adlı eserini birçok açıdan tahlil etmiş bulunmaktayız. Latifi'nin hayatını incelerken de değindiğimiz gibi Latifi, oldukça geniş bir yelpazede eser vermiştir. Bu özellik *Risale-i Esrarname* adlı eserine de tesir etmiştir. Zira görüldüğü üzere eseri, metafizik öğelerden tasavvufi ögelere kadar incelemiş bulunmaktayız.

Latifi, bulunduğu dönemin gereği olarak eserinde meseleleri, geniş ve detaylı anlatmak yerine konular hakkındaki görüşlerini net yansıtan ayet hadis veya kalam-ı kibarları vermekle yetinmiştir. Biz de bu referansların İslam düşünce tarihinde ne tür iz düşümleri olduğunu bulup onun fikirlerini tespit etmeye çalıştık.

Latifi, bunca çalışkanlığına birçok farklı türde eser vermesine rağmen döneminde hak ettiği ilgiyi görememiştir. Devamlı olarak sıkıntılarla boğuşan şairimiz bir türlü rahata erememiştir. Bu mesele ile ilgili yorumlara baktığımızda bunun Latifi'nin asla boyun eğmeyen tavrından kaynaklandığını görmekteyiz. Dalkavukluktan nefret eden Latifi, bu tür fiillerden uzak durmuştur.

Eserde, İslam dünyasının dışında kalan ilk defa gün yüzüne çıkarılan bir fikre rastlayamadık. Bunda Latifi'nin edebi kimliğinin ağır basmasının etkisi olduğu muhakkaktır. Zira Latifi, her şeyden önce bir edebiyatçıdır. Dolayısıyla asıl zamanını bu alana ayırıp taç eserini de bu alanda vermiştir. Üstelik alfabetik tarzdaki şair tezkireciliğini de Anadolu coğrafyasına sokarak bir ilke imza atmıştır. Bundan dolayıdır ki ilgilendiği yan alanlarda var olan görüşleri benimseyip yeni bir şey ortaya koyma fırsatı bulamamıştır.

Latifi'nin eserinde yaptığı izahlardan sünni bir çizgide olduğu anlaşılmaktadır. Fakat özellikle zat-sıfat meselesinde sıfatları zatta mündemiç görüp ayrı bir özellik olarak kabul etmeyişi onu Mutezili çizgiye yaklaştırmıştır. Nitekim bu husus onu farklı kılmaktadır.

Latifi, Anadolu coğrafyasında tasavvufi olarak alem izahında daha çok İmam Rabbani'nin Vahdet-i Şühud anlayışı benimsenmesine rağmen İbnü'l Arabi ve Mevlana'nın temsil ettiği Vahdet-i Vücut anlayışını benimsemeyi tercih etmiştir.

Eser, daha çok ahlaki ögeler bakımından zengindi. Biz de eserin bu yönüne ağırlık verip ahlaki temaları daha fazla inceledik.

Eğitim noktasında Latîfî'nin eğitim görüşlerinden hoca öğrenci ilişkisine değindik ve eğitim-tasavvuf ilişkisini tartıştık.

KAYNAKLAR

- Acluni, İ. M. (H. 1351). *Keşfü'l hafa*, Beyrut: C. II.
- M.E.B. Devlet Kitapları (1997). *İslâm ansiklopedisi: İslâm âlemi, tarih, coğrafya, etnografya ve biyografya lügati*. Ankara: MEB.
- Arıcan, K. (2008). İbn rüşd'ün hakikat öğretisi: çifte hakikat ve hakikatin birliği tartışması. *C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 225-252.
- Aristoteles (1996). *Metafizik*. (Çev. A. Arslan). (2. Basım). İzmir: Sosyal Yayınları.
- Atalan, M. (2000). Cafer es- sadık 'da tanrı, bilgi, insan ve alem. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 [Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı], 621-631.
- Atay, H. (2003). Gazzâlî ve ibn rüşd felsefesinin karşılaştırılması. *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 3-48.
- Atay, R. (2007). Peygamber varisi mevlana: insan sevgisi merkezli çoğulcu bir okuma denemesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(17), 113-122.
- Ateş, S. (1992). İslam tarihinde ilk pedagojik eserlerden bir örnek: “öğretmen ve öğrenci meseleleri”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 21-44.
- Aydın, A. R. (2009). Öğretmen – öğrenci ilişkilerinde empati ve öğretmenlerin rol modeli üzerine. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (4), 75-83.
- Aydın, M. Ş. (2001). İslam eğitim geleneğinde öğretmenlik. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 59-74.
- Aydın, M. (1999). *Din felsefesi* (8. Baskı). İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aydın, M. Ş. (1992). İbn cema'ya göre öğretmenin görev ve nitelikleri. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 213-228.
- Banarlı, N. S. (2004). *Resimli türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Baymur, F. B. (2011). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2004). *İslam düşüncesi yazıları*. Ankara: Elis Yayınları.
- Bayrakdar, M. (2005). *İslam felsefesine giriş*. (6. Basım). Ankara: TDV Yayınları.
- Bolay, S. H. (1981). *Felsefi doktrinler sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Buhari, E. A. M. İ. (2004). *Sahihu'l buhari*. Beyrut: Darü'l Marife.

- Can, Ş. (1990). *Hız. mevlana'nın rubaileri*. (Cilt II). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Canan, İ. (1995). Resulullah'ta "muhataba göre hareket" ve "tedric" prensipleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 5-10.
- Canan, İ. (1993). Resulullah'ta "muhataba göre" ve "tedric" prensipleri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 37-73.
- Canım, R. (2000). *Latîfî tezkiyetü's şûara ve tabîratu'n nuzama*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Corbin, H. (2000). *İslam felsefesi tarihi*. (Çev. A. Aslan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakmak, M. (2009). Din eğitimi ve öğretiminde metodolojik bir yaklaşım - seyahate dayalı tasavvufî irşad metodu. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(4), 127-148.
- De Boer, T. J. (1950). *İslam'da felsefe tarihi*. (Çev. Y. Kutluay). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
- Demirci, M. (2007, Haziran). *İnsan Eğitimi Açısından Mevlevî Çilesi*. Mevlânâ ve İnsan Sempozyumunda sunulan bildiri, Ege Üniversitesi İzmir.
- DİB (2009). *Kur'an-ı kerim mealî*. (18. Baskı). Ankara: DİB Yayınları.
- Dölek, A. (2003). Sünnet ışığında hırs hastalığı ve korunma yolları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(6), 50-76.
- Duman, S. (2010). Er-redd ale'l-mantıkıyyîn adlı eseri çerçevesinde ibn teymiyye'nin fikhî kıyas ile mantıkî kıyas arasındaki ilişkiye dair görüşleri. *Hikmet Yurdu*, 3(6), 193- 210.
- Efendi, M. S. (1976). Kainatın Allah'a göre durumu (mevkıf'ul-âlem min'allah) birinci bölüm "vahdeti vücud" meselesi. (Çev. H. Atay). *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6(3-4), 63-80.
- El-Husrî, S. (1991). İbn haldun sosyolojisi. (Çev. M. Bayyigit). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 223-230.
- Ersoy, M. A. (2006). *Safahat*. (Haz. M. E. Düздаğ). (4. Basım). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Erzurumlu, İ. H. (1981). *Marifetname*. (Sad. F. Meyan). İstanbul: Veli Yayınları.
- Fahri, M. (2008). *İslam felsefesi tarihi*. (Çev. K. Turhan). İstanbul: Şato Yayınları.

- Fahri M. (1992). *İslam felsefesi tarihi*. (Çev. K. Turhan). İstanbul: İklim Yayınları.
- Fahri M. (1998). *İslam felsefesi tarihi*. (Çev. K. Turhan). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçe'nin derin yapısı*. (haz. C. Alyılmaz, O. Mert). Ankara: Belen Ofset.
- Göktaş, V. (2011). Tasavvufî terbiye'nin günümüz din eğitim - öğretimine sunabileceği imkânlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 137-155.
- Gölcük, Ş. ve Toprak, S. (2001). *Kelam tarih, ekoller, problemler*. (5. Basım). Konya: Tekin Kitabevi.
- Gözütok, Ş. (2012). *Sufi pedagojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Gözütok, Ş. (2001). Tasavvufî eğitimde bilginin elde edilmesi. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2(6), 91-104.
- Güneş, K. (2004). Şii kaynaklarda şia (imamiyye) ile mu'tezile arasında ittifak ya da ihtilaf edilen bazı kelami meseleler üzerine. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Mecmuası*, 1(2), 183-202.
- İpekten, H., İsen, M., Toparlı, R., Okçu, N. ve Karabey, T. (1988). *Tezkirelere göre divan edebiyatı sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, H., İsen, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ. H., Eydur, A. (2002). *Şair tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Künhü'l ahbar'ın tezkire kısmı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Kara, M. (1985). *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, M. (2008). Tekke eğitimi ve literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(12), 107-138.
- Kartal, A. (2005). *İmâm-ı rabbânî'nin vahdet-i vücûd eleştirisi ve tarihsel arkaplanı*. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 59-80.
- Kaya, M. (2005). *İslam filozoflarından felsefe metinleri*, (3. Baskı). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Kayaoğlu, İ. (1987). İslam medeniyetinin batıya etkileri. *AÜİFD*, 3, 215-221.
- Korlaelçi, M. (1992). Panteizm vahdet-i vücud mudur?. *Felsefe Dünyası*, 3, 43-50.

- Kutlu, M. (1986). *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*. (C.6.). (İstanbul, Dergah Yayınları).
- Kutluer, İ. (2009). *İslam felsefesinin özgünlüğü*. Ankara: Elis Yayınları.
- Latifi (1977). *Evsaf-ı istanbul*. (Sad. N. Suner). İstanbul: Baha Matbaası.
- Latifi, *Risale-i Esrarname*.
- Leaman, O. (2000). *Ortaçağ islam felsefesine giriş*. (Çev. T. Koç). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Marulcu, H.T. (2008). İbn teymiyye'nin vahdet-i vücûd, hulûl ve ittihâd yaklaşımlarına kelâm açısından bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(21), 75-86.
- Müslim, b. H. en- N. (2010). *Sahih-u müslim*. Beyrut:Darü'l Marife.
- Nasr, S. H. ve Leaman O. (2011). *İslam felsefesi tarihi* (Çev. Ş. Öcal ve H. T. Başoğlu). (2. Baskı). İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Nasr, S. H. (1993). Fârâbî'ye niçin "ikinci öğretmen" adı verilmiştir?. (Çev.Süleyman Tülücü). *Diyanet İlmi Dergi*, 29(1), 51-56.
- Olguner, F. (1990). İslâm felsefesi kime âiddir?. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 187-190.
- Oruç, C. (2008). Din eğitiminin hedefleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 259-269.
- Özdemir, S. (2002). *Din eğitiminde soru-cevap metoduyla öğretimde Hz. peygamber örneği*. IV. Kutlu Doğum Sempozyumunda sunulan bildiri, (Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta).
- Parladır, S. (1986). Öğretmenliğin dünü, bugünü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 121-134.
- Saka, Ş. (2001). İnsanı aydınlatmada tedrici metodun önemi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 62, 59-76.
- Serdaroğlu, A. (1965). Dinimiz, müslümanları kin tutmaktan şiddetle men eder. *Diyanet İlmi Dergi*, 4(5-6).
- Sevgi, A. (1987). *Latîfî hayatı ve eserleri inceleme metin*. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevgi, A. (2003). DİA, (C.27). (Ankara, TDV Yayınları).

- Sevgi, A. (1992). Latifi ve subhatu'l uşşak'ı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 47-92.
- Sevgi, A. (1986). *Latîfî'nin iki risalesi: enisü'l fusaha ve evsaf-ı İbrahim paşa. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.*
- Sevgi, Ahmet. (2010). *Yunus Emre'de insan sevgisinin evrensel niteliği üzerine. X. Uluslararası Yunus Sevgi Bilgi Şöleninde sunulan bildiri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yunus Emre Araştırmaları Merkezi, Eskişehir.*
- Sırma, İ. S. (1995). *Abbasiler dönemi. İstanbul: Beyan Yayınları.*
- Soysaldı, İ. (2007). Halvet kavramı üzerine bir değerlendirme. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13(19),
- Suyuti, C. b. E. B. (2006). *El- camiu's sağir. Beyrut: Darü'l Kütübî'l İlmiyye.*
- Şahin, H. (2000). *İslam felsefesi tarihi dersleri. Ankara: Önder Matbaacılık.*
- Şerif, M. M. (2000). *Klasik islam filozofları ve düşünceleri. (Der. İ. Taşpınar). İstanbul: İnsan Yayınları.*
- Tahir, B. M. (1926). *Osmanlı müellifleri, c.3. İstanbul: Matbaa-i Amire.*
- Tirmizi, E. İ. M. b. İ. (2002). *Sünenü't tirmizi. Beyrut: Darü'l Marife.*
- Tolasa, H. (1983). *Sehi, latifi, aşık çelebi tezkirelerine göre 16. yy'da edebiyat araştırma ve eleştirisi. İzmir: Ege üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.*
- Topaloğlu, B. (tarihsiz). *Kelam ilmi giriş. (6. Baskı). İstanbul: Damla Yayınevi.*
- Tosun, N. (2009). *İmâm-ı rabbânî'ye göre vahdet-i vücûd ve vahdet-i şuhûd. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 9(23), 181-192.
- Tufail, M. M. (1989). İkbal ve dewey'in öğretmenle ilgili bazı görüşleri. (Çeviren: A. Özer). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 639-646.
- M.E.B. (1983). *Türk ansiklopedisi. (C. 32). Ankara:, Milli Eğitim Basımevi.*
- Türkdoğan, O. (1995). *Bilimsel değerlendirme ve araştırma metodolojisi. İstanbul: MEB Yayınları.*
- Uysal, M. (2001). *Tasavvuf kültüründe hadis. Konya:Yediveren Yayınları.*
- Wolfson, H. A. (1986). İbn haldun'a göre Allah'ın sıfatları ve kader. (Çev. S. Toprak). *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 213-228.

ÖZGEÇMİŞ

Ersin Savaş, 30.04.1987 tarihinde İstanbul’da doğdu. İlköğrenimi İstanbul Ümraniye İnanç Türkeş İlköğretim Okulu’nda 2001 yılında tamamladı. 2001 yılında girdiği Ümraniye İmam Hatip lisesinden 2005 yılında mezun oldu. Akabinde 2009 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2011 Yılında Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü’ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Halen aynı Üniversitenin İslami İlimler Fakültesi’nde görevine devam etmektedir.